

ДР. АНДРІЙ ЧАПКОВСЬКИЙ.

ОЛЮНЬКА

ОПОВІДАНЭ З ЖИТЯ ХОДАЧКОВОЇ ШЛЯХТИ.

ТОМ II.

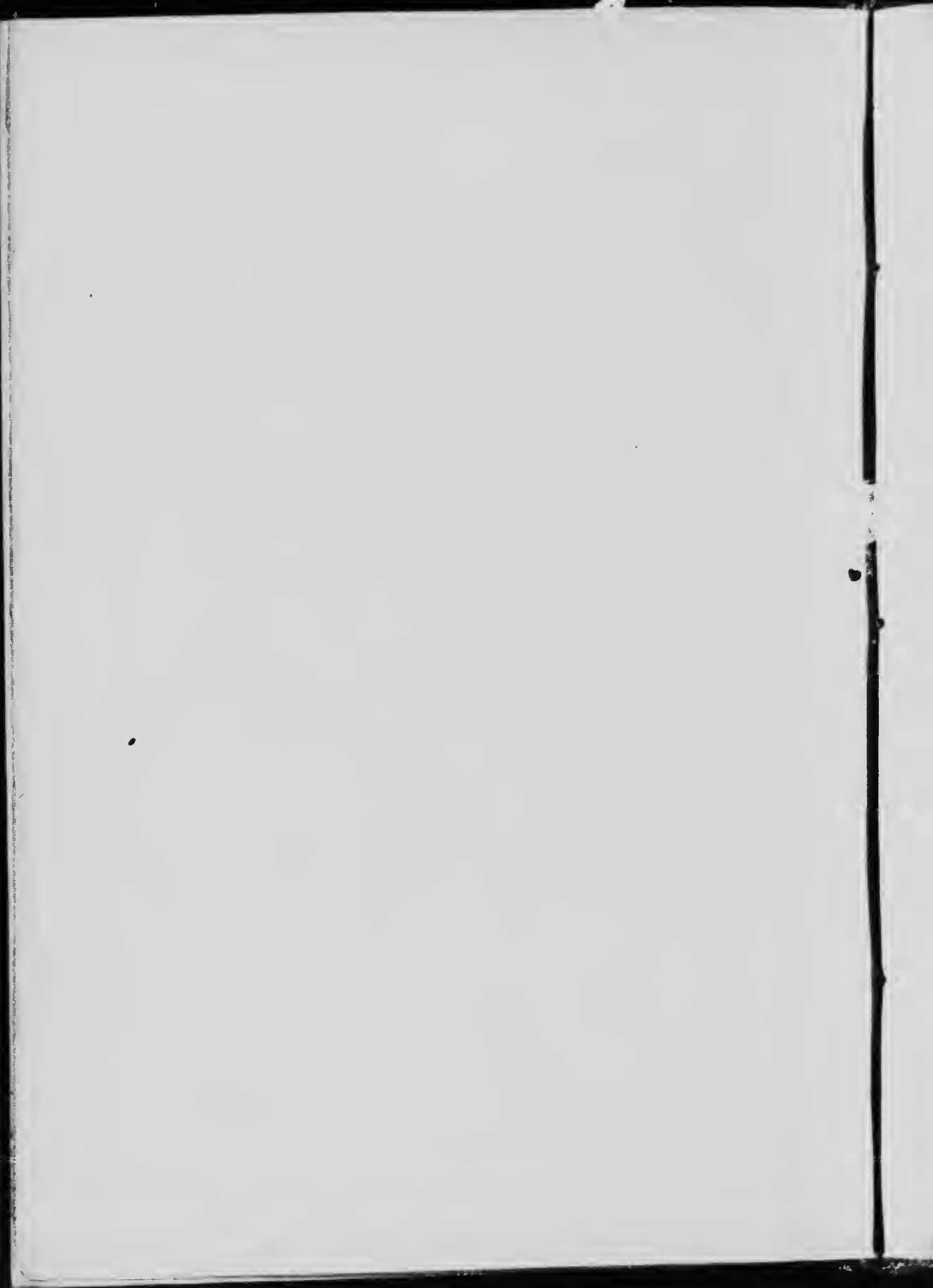

ГОЛОВНИЙ СКЛАД

Ukrainska Knyharnia

350 KINISTINO AVE,

EDMONTON, ALTA.

ДР. АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.

ОЛЮНЬКА

ОПОВІДАННЄ З ЖИТТЯ ХОДАЧКОВОЇ ШЛЯХТИ.

*Подарував для бібліотеки ЧНО
Стетан Данилюк.*

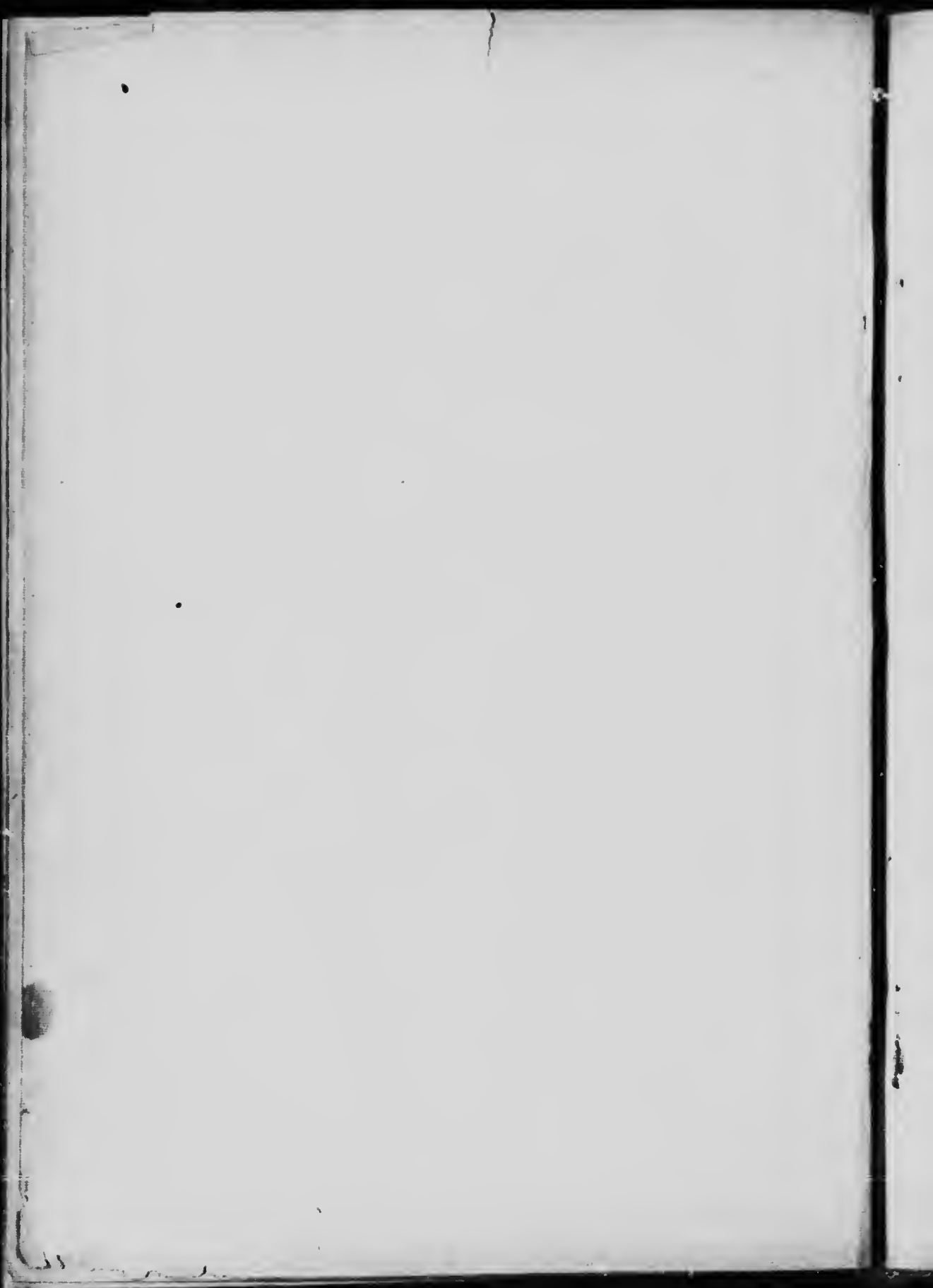
I. ТОМ.

ГОЛОВНИЙ СКЛАД

Ukrainska
350 KINISTINO AVE,

Knyharnia
EDMONTON, ALTA.

Над Дністром на правому березі дві милі понизше міста С. лежить велике село Пишнівці. Положенэ эго на узгірку в чорній урожайній землі. Одна эго половина, та, що ку Дністрови, положена низше — і частенько Дністер, виливаючи на прасно свої води в тих сторонах, заглядаэ до хат і виганяэ їх мешканців з товаром і що захопити дасть ся — на другу половину села до сусідів, що мають хати на узгірю. Дністер від Пишнівців почавши стаэ ся крутим. Береги эго з сего боку, що від Пишнівців, стрімкі і крихкі так, що вода рік-річно вириваэ по куснику берега, зза чого ріка наближаэ ся чим-раз більше до села.

Село Пишнівці ріжнить ся від інших сіл наддністрянської околиці хиба тим, що воно розпадаэ ся на дві адміністраційні громади: на шляхотску звану Закутэ і хлопску або по урядовому названю рустикальну. Обі ті громади мають хиба спільну церкву і школу, та й ту намагають ся не мішатись зі собсю, бо по їх думці — і перед Богом хлоп шляхтичеви не рівня. Тая расова незгода уділюэсь і школярам, що учать ся в одиім будинку; вони між собою не люблять ся, не хотять суміш сидіти в лавках і так як їх батьки дразнять себе та роблять собі взаімно пакости.

Кожда громада маэ своє окреме начальство з окремою радою. На Закуттю иачальствуэ "префект" з асесорами, а в громаді рустикальній звичайний вїйт з присяжними. Між Закутянами а хлопами нема ні найменшої звязи. Они старають ся чим мога ріжнити ся від себе — і убранэм, і бесідою і звичаями. Закутяне носять капоти сурдутового крою, хоч-би й з полотна, кашкету т. э. шапки з дашками похожі дещо на російські шлапи, хиба що вузші дном, де-де рогачівки крою Ки-

линського, в зимі низенькі баранячі шапки, "пасові чоботи" т. є. такі, що холяви шиті по бокам на лад німецьких штіфлів. Жінки носять крамські сорокати спідниці, кацабайки, а на голові хустини вязані під бородою. Волосє чешуть гладко а коси обвязують на міщанський лад з заду голови в колісце. Ідучи в церкву або при якім більшим торжестві закидають на себе великі хустки, та так, що они зсувають ся низше плечей і лиш на раменах задержують ся. Одним словом в їх одежи видко якусь панську претенсію; вони бажали би все і всім показати себе висшими від хлопів, котрих прозивають мургами з чорним піднебінєм.

Однак і хлопи не хотять шляхті в нічим попустити. Они не цурають ся свого хлопского строю. Одягають ся в кафтани полотняні або сукмани славянського крою, в кожухи, в широчезні, трохи на козацький лад шиті штани, та великі "угнівські" чоботи з закаблуками. Жінки носять на голові чіпці, волосє заплітають на горі голови, а над чолом пускають волосє в гриву, що зве ся жмудами. Спідниці домашної роботи. Одним словом — хлопи пишнівські мають вигляд руских селян, а шляхта, намятаюча ще дещо з своїх традицій і шляхотских привілегій, подабає на якусь хлопско-панську мішанину. Та се водить ся і з бесідою і з молитвою. Хлоп не хоче инакше говорити як по руски, не знає инчої молитви як руску; шляхтич дуже радо мішає слова польські, розуміє ся в покаліченім виді, імена хрестні вималяє по польски, а навчити ся польської молитви належить до доброго тону. — Шляхта не вдоволена теперішними порядками, та все любо згадує часи польского панованя, де шляхотські привілегії багато значили, а хлоп був хлопом а не чоловіком.

Хлопи де лише можуть висмівають шляхтичів і прозивають їх "макогонами", се-б-то з-за того, що колись шляхта носила свої дилльоми або легітімації шляхотські в бляшаних пушках подібних до макогонів.

Семейних звязей між хлопами а шляхтою нема і либонь не зараз буде. Эсли коли лучило ся, що шляхтянка віддала ся за хлопа, то вже їй не показувати ся на улицю Закутя, ба навіть і строю шляхотского мусіла виречи ся, а то либонь подерли-б на ній в'язки. Так само здерли би капоту з такого шляхтича, котрий би оженив ся з хлопкою.

В цілім Закутю мешкав оден однісінький хлоп Ябчак

Іван. Був се заможний паша, статочний. Мав двох синів Сенька та Гриця. Були то роботячі та тверезі дубки. Однак загорода Ябчака була відділена від усіх шляхетських осідків так, що наві з мусів через свій огород зробити собі власну вулицю, щоб з сусідами не стикати ся.

Впрочім в цілім Закутю сама шляхта. Суть тут Гординьські-Федьковичі, Яворські-Пішкетичі, Билинські-Тарасовичі, Чайковські-Тимковичі, Городискі-Ядвицаки. Послідні назвиска то родові або як они кажуть "придомки". Себе они кличуть по батьковн; і так эсть тут Яців Ясьо, Петрів Ясьо, Стефанів Юзьо і т. д. і т. д.

I.

Було се в місяці серпни року 185... в часі холери. Іван Ябчак порав ся на своїм обійстю коло воза, котрим мали їхати сини в поле по хліб. Він кілька раз зазирає до свого сусіда Юзевого Лукаша через пліт, крутив головою та муркотів щось сам до себе. Зазирнув ще раз, та не вертаючи вже до своєї роботи, гукнув до сусіда Ясьового Петра, що мешкав на другому боці від загороди Юзевого Лукаша:

— Пане сусідо! пане Петре! Вже щось зо два дні не бачу я, щоби хто отвирав хату пана Лукаша... Чи не сталось там яке нещастє? В хаті лиш собака вє заєдно.

Жаден хлоп не поважить ся заговорити до шляхтича по імени опустивши слово "пан", бо инакше почує ганьбу.

Петро Ясїв покинув сокиру, що нею рубав дрова, обернув ся до Ябчака, поглянув через пліт на обійстє Лукаша, обер рукавом піт з чола поміркував трохи та й каже:

— А й я їх вже зо три дні не бачив... Може повмирили?!

— Та треба би щось зробити — га?

— Та що робити?... яке мені діло заглядати до чужої хати.... Треба би закликати пана префекта.

— А от і пан префект іде, — каже Ябчак.

І дійсно в тій хвили надійшов улицею префект Закутя — пан Даньо Михасїв.

— Пане префекцє! — каже Петро Ясїв. — Уже три дні, як хата Лукашева не відчиняє ся, а в середині собака так вє, аж страшно.

— Гм... вє собака, кажете панє Пэтше, та й хата три дні не отвирана.. гм. Ну, то треба би щось робити, треба би пана асе сора... Панє Янє! а ходіть но сюда! — закликав до сусідної хати.

Іван Петрів, почувши голос свого зверхника, покинув свою ранішню роботу, а перелізши через пліт станув таки зараз коло префекта.

— Дзїнь добрий! — каже. — А що там панэ префекцэ?

— Гм... от бачите, пан Пйотр каше, що три дні ніхто не виходить з Лукашевої хати та й що там собака дуже вэ. Муси мо там подивити ся... Може яке нещастэ!

Пан префект говорив се з дуже поважною міною, хоч эму було трохи лячно, бо холэра мела в Закутю людей як мітлюю, тож і тут можна було догадуватись нової жертви.

Всі три перелізли через перелаз і станули під вікном.

— Гм... Ябчак!.. Ану ходїть сюда... буде нас більше.

Ябчак сказав ще кілька слів синові, що брав ся їхати в поле, переліз через пліт і приблизив ся до трох шляхтичів.

— А що будемо робити?

— Гм... треба би подивити ся вікном...

До одного вікна зблизив ся перфект, до другого Іван Петрів, позаслонювали ся долонями від дневного сьвітла і так дивили ся хвилю до середини.

— А що там? питаэ Петро Ясїв,

— Гм... одно лежить на постели, друге на земли... Може они сплять?

Собака, почувши людей під хатою, стала ще дужше вити, скавуліти та дерти ся по дверех.

Тепер приступив Ябчак до вікна, поглянув у середину та сказав:

— Сплять они та вже й не прокинуть ся більше... они не живі.

В сїй хвили почули они з середини хати тихенький плач дитини.

Не було сумніву, що Лукаші повмирали. Ясьо Петрів став сіпати двері, але ті були замкнені. Він запер ся цілою силою, Ябчак помагав, і захвилю висадили двері з бігунів. Напо лоханий пес-вискочив в тїй хвили на двір. Він був сухій сухій — шерсть стояла на нїм як щітка, хвіст сховав під себе, язик вивалив та почав уганяти по подвірю наче скажений.

— Свэнтій Янэ з Дуклі! — закричав префект уступаючись до перелазу — гм... таж сей пес сказив ся!

— Не бійтесь, не сказив ся! — каше Петро Ясїв — він лише дуже голодний — і виїмив кусень хліба з кишені та кинув

псови.

Пес верг ся жадно на хліб і за малу хвилю зів увесь, наче-б проковтнув муху. Заспокоївши першій голод, пес присів проти свого добродія, махав хвостом, облизував ся як-би давав пізнати, що зівби ще.

Тепер отворили хатні двері. З-відси ударив такої нездоровий воздух, що всі чотири вибігли чим скорше на двір, щоби відітхнути свіжим воздухом. Ябчак пробував отворити вікно, але не міг, та вибив кулаком шибу, щоби впустити свіжого воздуха. По хвили ввійшли знов до хати, та аж задрожали на той вид, який побачили.

Лукаш, цілий посинілий, з розхрістаною сорочкою, лежав серед хати. Эго волосє помішане з соломою, очи запали в голову, наче-б уже виплили, рот отворений, вискалені зуби та судорожно затиснені кулаки — показували, що Лукаш перевів страшну боротьбу зі смертю, заки она эго подоліла.

На постели, обернена лицем до стіни, лежала мертва Лукашиха. Вона також перебула не малі муки, як показували се затиснені коло живота руки і випружені ноги. Одно око Лукашихи було отворене. Оно немов дивило ся на маленьку півтора річну Олюньку, що пищала коло грудей матери, бо не мела вже сили ані голосно заплакати, ані всадити до маленького свого ротика мертвої груди.

Мала Олюнька скомліла як голодне песеня.

Всіх присутних переняв ляк. Они перехрестили ся і стали без мисли шептати молитви, не могучи отямити ся з того жаху, який на них насів ся.

Першій Ябчак приступив до постелі осторожно, щоби не запачкати собі ніг і витягнув дитину з тих нечистотій, в яких она лежала а які суть звичайні при нападах холєричних.

Дитина давала слабї ознаки житя. Ябчак взяв по дорозі з жердки над постелію якусь суху шмату, горнятко з полиці, і вийшов до сіней, не оглядаючись на своїх товаришів, котрі стояли як приковані і не могли отямити ся.

Вийшовши до сіней, Ябчак здіймив з дитини мокру бруду сорочину, начер води з бочки, обмив дитину як міг, завинув у шмату і виніс на двір.

Жінка Петра Ясьового стояла вже на своїм обійстю, цікава, чого эї чоловік з префектом пійшов до Лукашевої хати.

— А що там діє ся? — спитала Петриха Ябчака.

— Лукаші обоє небіщики... Дайте, пані, троха теплого молока для дитини... Голодне, ледви пищить.

— Матко боска кальварійска! — крикнула Петриха, сплеснувши в долоні, і побігла мерщій до хати.

За малу хвилину она вийшла, несучи в кожній руці горнятко, а йдучи до перелазу, переливала з одного в друге молоко, щоб эго охолодити. Ябчак взяв горня з дрожачих рук Петрихи і приложив до ротика дитини. Дитина стала жадно проковтувати молоко, а Петриха напаминала:

— Та не давайте-ж відразу багато, бо дитині зашкодить.. А що-ж там і як? — допитувала ся дальше.

Але Ябчак не відповідав нічого. Він відай і не чув слів Петрихи, так був зайнятий своєю роботою.

За той час повиходили всі прочі з хати Лукашів. Префект післав якогось хлопця, що надбіг туди, по холерників т. э. грабарів холеричних. Хлопчина пігнав до коршми, а кого лише подибав по дорозі, розповідав про наглу смерть Лукашів. В короткім часі ціле майже село дізнало ся про се несчастьє. Всі хрестили ся та охкали, однак у многих цікавість брала гору над страхом, тож ціла улица коло Лукашевої хати наповнилася людьми. Декотрі навіть були так відважні, що перелізли через перелаз і стали заглядати до хати.

Префект боячи ся, щоб хто не заразив ся, порозганяв товпу повагою свого уряду і своєї палиці, поставив сторожа при дверях хати, а сам приступив до громадки старших шляхтичів, що стояли на улиці.

— Дзінь добрий, панє префекцє! — поздоровили эго шляхтичі, кланяючись шапками.

— Гм... Панове браця, треба би порадити ся, що робити з дитиною... Таж годі кинути эї на улиці...

Старшина поглянула по собі і почіхала ся по голові.

— Таж се ще дитина — відозвав ся один — без груди не обійде ся...

Було се як би явна перешкода, щоби хто змилував ся над дитиною.

— Гм... правда й то, але таки годі... гм... Ну, що-ж? — сказав префект і поглянув на громаду.

Всі мовчали, ніхто не ворухнув ся.

— Коли ви, панове, не хочете, то я эї возьму, — каже Ябчак — держачи на руках дитину вже нагодовану. — Дитина,

наче відчуваючи свого покровителя, усміхнула ся до Ябчака і ловила эго вуса своїми голими рученятами. — У мене — мовив дальше Ябчак — недавно взяв Бог таку дитину, тож і сорочинка найде ся, а і хліба, слава Богу, не куплю... От якось вигодує ся!

На ті слова шляхта заворушила ся.

— Ще чого! щоб шляхотська кров валяла ся по хлопських припічках! Ми не допустимо до того, хочби мали дитину чергою годувати!

— Гм... пуге балаканэ! — промовив перфект.

— Дитина не теля, щоб эї чергою по тиждневи годувати... Або кажіть, хто бере дитину, або ні, то зараз віддам эї Ябчакови. Годі так дитину, змарнувати. Але як возьме Ябчак дитину, то возьме і двацять моргів ґрунту, що Лукаші полишили, а котрого она эсть "правнов спадкобэрчиньов"...

Аж тепер нагадала собі шляхта, що покійний Лукаш лишив двацять моргів доброго ґрунту і хату; нагадала собі, що був богачем, що у нього звичайно був наймит, котрий тепер десь подів ся, мов уводу скочив.

— Та моя жінка маэ малу дитину при грудех, моглаби і сю годувати, — відозвав ся несьміло Ян Фльорків.

— А моя хиба не потрафила би сеї штуки? — заговорив уже сьмілійше Стефан Миколів.

— Вибачайте панове! покійна Лукашиха була моєю рідною сестрою, — сказав Андрій Лукашів, виступаючи на перед. — Я дитині рідний вуйко і заберу эї до себе.

Не було що казати на таке тверде слово. Префект казав віддати дитину вуйкови. Той приступив до Ябчака, котрий готов був взяти дитину і без ґрунту.

— Га, най і так буде! — сказав і подав Олюньку Андрієви.

В тій хвили дитина розплакала ся, та не знать, чи загризла эї в животику напрасно випита пожива, чи може несьвідома дитяча душа прочула недолю, яка эї жде...

Надїхали холэрники, витаскали тіло Лукашів з хати, вложили в скриню, що була на возі, і замкнули віко. На приказ префекта повиносили з хати солону і занечищене шматэ, зложили на зад воза, позамітали і поотвирали вікна.

Підчас сеї роботи холэрників всі присутні клячали та молили ся шепотом. Упоравши ся зі всім як слід, холэрники по

сїдали на віз, один взяв важки в руки, гукнув на конї, луснув батоном і віз виточив ся на улицю і пігнав стрілою.

Ще не затих голос дудніючого воза, а всі розійшли ся з обійстя Лукашевого. Лиш один вартовий остав ся, поки префект не положить на дверях громадської печатки. Ябчак сумний переліз через пліт і взяв ся до своєї роботи. Андрій Лукашів понїс дитину, котра голосно кричала, а ціла товпа людей поплелась за ним.

Ось так розстала ся Олюнька з своїми батьками, котрих до сеї пори не пізнала гаразд, та вже й не мала пізнати на сїм світі.

Ц

Анна, жінка Андрія Лукашевого, була занята важною роботою. Она винесла на подвір'я варену бараболю, дребіла її пальцями і кидала гусям, а ті поквалпно збирали своїми жовтими дзюбами. Саме тепер Андрій, придержуючи одною рукою дитину другою відчинив фіртку і ввійшов на подвір'я. Олюнька, що підчас дороги була успокоїла ся і задрімала, тепер прокинулася і заплакала голосно.

Андрієха почула плач дитини, обернула ся, побачила чоловіка з дитиною на руках і скричала:

— Матко боска!... А ти де взяв тоту пищавку?... на улиці знайшов, чи на днюю?... По що мені тут якесь драньтэ зносиш? чи-ж я свого не маю досить?

У Андрієв було троє дітей.

— Цить жінко! — нещастэ... обоє Лукаші померли від холэри, лишила ся сирота... треба було взяти... се-ж моя сестрінка.

— Та що мені до того? що мені до твоїх сестрінок? Викинь тото де до дідька!

— Що бо ти, Ганю, говориш? Що-ж оно винно, що лишило ся, та й де я эго подію?

— Мені до того нічо! я чужих бахорів заходити не буду.. або оно з хати, або я!

На той голос надійшов старий сивий дідусь, що робив щось в stodолі. Був се батько Андрія і небіжки Лукашихи.

— Та чого она так розкричала ся? — питаэ.

— Нещастэ, татуню! обоє Лукаші повмирали від холэри.. що-іно вивезли їх холэрники. Мабуть три дні лежали мертві в хаті, а ніхто не знав, — говорив Андрій крізь сльози.

Старий Луць став як громом прибитий. Він не міг промовити й слова, руки у него тряслись, губи дрожали мов у лихорадці.

— Боже мій, Боже! за що мене так тяжко караєш на старі літа? Мої дітоньки бідні! донечко моя люба! не замкнеш ти мені повік, а мені не довелось навіть побачити тебе та поблаговловити в далеку дорогу! — і заплакав старець гіркими сльозами. — Га, воля Божа! хто-ж знає, чиє завтра...

Приблизився до маленької Олюньки і цілував личенько очка та малесеньке чоло.

— А я тобі ще раз кажу, що чужого бахора й на очі не хочу! — клепала своє Андрієха.

— Мовчи жінко без серця! — гримнув старий. — Ввааажааай! — і погрозив рукою. — Як би в тобі була хоч капинка людяности, тобі би язик став дубом, заки би ти таке слово виговорила. Проси Бога, щоби тобі простив ті дурні слова. Що Лукашам нині, то нам завтра може стати ся, а де твої діти подіють ся? що з ними буде? Як би тобі в могилі лежало ся, сли би хто твоїми дітьми так покидав ся?

Андрієха замовкла. Хоч она чоловіка мала ні за що і робила з ним, що сама хотіла, то таки старого Луця бояла ся як огню, а хоч мала такий острій язик, що пійка шляхтянка в ці лім Закутю не могла эї переговорити, якось не сьміла старому Лукашеви відгризати ся. Чи се за-для эго старого віку, чи за-для поваги, яку старий Луць мав у селі, не знати, — досить, що торкотанэ Ганни один Луць умів вгамувати кількома словами. І тепер она замовкла, але таки не могла вгамувати злости, тож, ідучи до хати, копнула пса, що лежав під порогом і тріснула дверми так, що аж хата затрясла ся і вікна задзвеніли.

Луць усе ще стояв над унукою і витир в сльози.

— Годі тату! — каже син, — треба щось з дитиною зробити, — і пішов до хати, а старий стояв усе як прикований.

Андрій знав, що треба розлючену жінку придобрити, бо-ж годі, щоби міг все старий бути з дитиною і жінку наглядати.

— Слухай, Ганю, яка бо ти нерозважна! — промовив Андрій до жінки переступивши поріг. — Префект хотів віддати дитину а разом з нею хату, двацять моргів ґрунту і всьо добро Лукашів Ябчакови... Не шкода-ж, щоби то всьо пійшло в чужі руки?

Ганна була дуже ласа на такі дурнички, тож і тепер від сих слів чоловіка подобріла зараз. Однак, аби не перейти так

зараз зі зла з добре, звернула цілу струю своїх медоточивих слів на Ябцака.

— О, мудо! якийсь! ему захочує ся шляхотського ґрунту та шляхотску дитину на вихованє брати! А ми-ж від чого? або ми чужі?... Ходи-ж до мене, бідна сирітко! моя Олюнечко! послід ним куском хліба буду ділити ся з тобою, не дам тобі пропасти...

І взяла дитину з рук мужа, поклала на запічку а сама взяла нецки, налила теплої води, що гріла ся в великім горшку, і вложила дитину в теплу воду, держачи одну руку під головою, щоб дитина не залила ся, а другою обливала її марненьке дрібне тіло.

Андрій, хоч знав добре, яка душа в эго жінці, не казав нічого, щоб її не дразнити. Постояв мовчки і вийшов відтак на двір.

— А що? — спитав старий, — не замучить дитину?

— Не бійте ся, тату, вже всьо добре... Тепер купає її.

Але ані слова не сказав, чим він підобрив її.

Старий махнув рукою.

— Ей! чорта свяченою водою відженеш, але добрим не зробиш...

— Я, тату, тепер іду туда... Префект має зараз хату печатати. Там худібка остала ся, треба порядок зробити, — і пішов до хати Лукашів.

Ганна тимчасом викупала дитину, завинула в сухі шматки, а воду виляла на двір, нецки поставила сторцом під хату. Дитина заґрівши ся — під подушкою, котрою її Ганна прикрила, заснула тихенько.

Коли Андрій прийшов під хату Лукаша, застав там уже цілу комісію зложеною з префекта і цілого уряду громадского. Всі вийшли до хати і стали оглядати те, що осталося по Лукашах.

Префект не позволив забирати того, що ще остало ся на постели і коло постелі.

— Гм... буде з вас того, що в скрини і в коморі, а се все треба спалити... Так нам наказали з бецирку.

Скриня була замкнена, а ключ висів на цвяху під образами. Андрій просив кількох сусідів, щоб ему помогли винести скриню. Та префект спинив:

— Гм.. "за позволєннєм". Мусимо оглянути, що є в скри-

ни, бо то сиротинське добро і треба зго буде колись віддати. Ви, панє Стефанє, списуйте кожний кавалчик... Як зїде обсигнація (спис маси посмертної) буде все готове.

Заки писар з другими списав, що було в скрини, префект пійшов до комори. Показало ся, що Лукаші були таки до брими господарями. В коморі, крім зимової одежі, було всяке добро: мука, каша, фасоля, горох, біб; було масло і сир, сметана і солонина — усе-усе, що потрібне. Префект казав усе списати і повиносити.

Відтак пішли до стайні і стодоли, що під одним дахом прилягали: одним боком до огорода з садком.

Всі знали, що у Лукашів була пара коней, пара волів, дві корови і четверо ялівніку. А де-ж то, всьо поділо ся? Стайня заперта, але по всій худобі ані слїду. Всі сплеснули руками. На-ж тобі! от якийсь безбожник забрав усьо до чиста... хоч-би одно телятко лишило ся!

Андрій лютував найбільше. Він що-йно думав о тім, як стане господарем на ціле Закутє, а тут якась чортова матір наслала злодїїв...

— Треба дати знати до шандарів! — озвав ся хтось з гурту.

— Що тут шандарі тепер порадять? Злодій газдував тут здає ся десь перед трома днями, а знаєте, що коби лише за канал, пропаде всьо як сіль на водї... Що тепер шандар знайде?

За каналом починав ся густий вербовий ліц і займав дві квадратів милї простору аж до Вибулова. Там виводились вовки та ховали ся злодїї-конокради; в такій гущавині годї було їх виловити.

Стало на тім, що жандарма повідомить ся аж тогдї, коли він прийде до села.

Хлїб, що Лукаш ще вспів позвозити, стояв у садку в стїжках. Комісія перечислила копи, оцінила, кілько варта, посписувала вози, плуги і борони, записала жорна, ступу і січкарню.

Андрій побіг городами до своєї хати, запряг свої конї до воза і вернув сюди. Ганна думала, що Андрій привезе усе добро кіньми і возом небіщика Лукаша. Йї зараз оно щось не подобало ся, бо Андрій не сказав їй нічого, запряг конї і поїхав.

Коли заїхав перед хату Лукаша, префект показав ему

все добро зложене на подвірю і сказав поважно:

— Гм... Отсе всьо віддаю вам панэ Энджею "в посяданэ" яко опікунськи малолітної. Маэте дитину годувати а майна зі доглядати, як свого власного, бо за всьо відповідаэте. А тепер підпишіть!

Андрій вклонив ся перфектови, зробив пером на папери знак хреста і зачав при помочи сусідів накладати на віз добуток Лукашів. Петро Ясів заїхав зі своїм возом і поміг Андрієви забрати, що на эго віз не влазило ся. Тепер Андрій кланяв ся на всі боки, дякував сусідам за ласкавий труд і запросив всіх до коршми.

Коли вози заїхали на обійстэ, а худоби не пригнали, Ганна не втерпіла і спитала:

— А де-ж конї?

— Злодії закрали.

— А корови?

— Так само.

— А воли?

— Всьо до чиста!

— Матко найсвэнтша! Та він Бога не бояв ся кривдити сірїтку! — закричала Андрієха і побігла до хати, щоби либонь звістити про сю страшну кривду властительку, котра ще спала на постели свого вуйка.

III.

Коршма на Ячменівці стояла сама собою в західній стороні села. До неї заходила лиш сама шляхта, а хлопи, навіть проїзжі, та мандрівні жиди-мінйли минали її як лихого, щоб не подибати якого нетверезого шляхтича, а то була би халепа!

Та хоч та коршма звала ся шляхотскою, не різнилася она нічим від інших коршем галицьких. Така сама обідрана, запачкана, шиби повибивані і позаліплювані папером, довкола неї калужі та вонюче болото. І в середині не була инча. Перша комната без помосту з витоптанною ямою на середині а брудними нехарними лавками довкола. В однім куті шинкфас се-б то перегорода з деревяною решіткою, за котрою стояли різної міри фляшки з грубого білого скла та бляшані, від старости і нехарства почорніли мірки. Стояв тут і столець, на котрім мов на престолі засідали старий бородатий Янкель або зго жінка, розпатлана Рифка. Напроти шинквасу довгий дубовий стіл і кілька крісел тесельскої роботи. Друга комната, так званий "ванкир", хиба тим була ліпша, що було тут повно всякої всячини, що нікуди її обернути ся. Стояв тут стіл лякирований, призначений для шабасу або для знатнійших гостей, кілька мальованих крісел, ліжко вистелене подушками в сорокатих поволичках майже під саму стелю і шафа з жидівськими книгами та святочною одежею. На лавці стояв капелюх Янкля в бляшанім вкривалі, кілька мосяжних ліхтарів і скриночка з приладами ритуальними, т. э. з смертельною сорочкою і заповідями жидівськими. Друга шафа була замкнена. Під стіною напроти ліжка стояв банкбетель — лавка, котру можна розсунути і спати як в ліжку. В самім кутику, напроти однісінького вікна, стояло кілька бочок з горівкою і гараком.

Янкель був знаним арендарем; він був душею закутянської шляхти, знав з кождим до ладу дійти, знав, як до кого заговорити, знав, хто чого потребує. За се любила эго шляхта і звала шляхотским жидом. Тож коли раз Янкель не заплатив аренди і пан викинув эго з коршми, заворушила ся вся шляхта, як пчоли в улію. Новому арендареві доскулила своїми шляхотскими збитками так досадно, що він сам утік з коршми. Дідич не міг сему зарадити, раз длятого, що бояз ся звернути неласку шляхти проти себе, а друге, що двір був далеко від коршми, на другім кінци села, тож не міг кожного разу боронити свого жида.

Не знати, длячого шляхта так любила Янкиля і не могла обійти ся без него, — досить, що лиш Янкель, оден Янкель міг бути на Ячменівці. А прецінь Янкель не ріжнив ся нічим від других арендарів, а шляхту зєднував собі тим, що ніколи не зрадив, що діяло ся в коршмі, та ї. умів віддати честь шляхотским клейнодам, без огляду на те, чи властитель їх був у капоті і пасованих чоботах, чи босий і в полотнянці. Янкель був нецікавий, маломовний, а коли він сидів за шинквасом і курих свою глиняну шемницку люльку на цибусі з кишкою, то щоби в коршмі укладав ся навіть заговір на эго довгу бороду, з котрої мала би зробити ся щітка до чесаня поросят, не відозвав би ся ні слова і не перебив би такої злющої бесіди. Він мав ангельську терпеливість. Раз лишень, як оповідає закутянська хроніка, терпеливість Янкльова перебрала міру і він розсердив ся.

Було се на Різдво. Шляхта-парубки пійшли колядувати до Янкля. Засьпівали одну-другу пісню (але не коляду) а вкінчи став оден "вінчувати" ломаним польским язиком. Янклеви сподобало ся то дуже та став наливати з барилки в квартову фляшку "шабасівки" для колядників в міру компліментів "віншованя."

- Дай Боже, панэ Янкель, щоби-сьте мали сто палаців!
- Дай Боже! дай Боже! — каже жид.
- В кождім палацу щоби було сто покоїв!
- Дай Боже! дай Боже!
- А в кождім покою сто эдвабних ліжок!
- Дай Боже! дай Боже! — і доливає Янкель фляшку мало-що не повну.
- А на кождім ліжку щоби-сьте сто років перележали на

холэру! — гукнув хтось з гурту.

— Бодай тебе дідькі взяв! — а фляшка Янклеви трохи з рук не випала з пересердя. Сплюнув по-за себе і сховав фляшку до шафи.

Се була одинока пригода, що вивела Янкля з терпеливості. Впрочім був він усе тихий, спокійний, після потреби спокійний або веселий. Говорив лиш тогді, коли ему було треба як мусів на питання відповідати.

Як сказано, до сеї коршми крім шляхти не заходив ніхто більше. Тут відбували ся всі важнійші справи громадські, тут судили ся спори сусідські. Такі справи вигравав найчастійше Янкель, бо шляхта мирила ся горівкою або гараком.

Крім гостей, котрі не поминули ніякої нагоди, щоби вступити до Янкля, а в неділі і свята то кати умисне йшли на Ячменівку, мав Янкель і таких, що від нього майже не виходили. Такими були Асафат Базів і Петро Криворукій, для того так названий, що від роду на одній руці не мав ні одного пальця. Оба були шляхтичі, оба бездомні, нероби, а жили дурничками. Судить ся бувало яка справа в коршмі — они робили службу возних трибуналу, давнійших судів річи-посполитої. Иногді засуджено когось на різки — они й тут виконували болючу функцію. При тім напили ся з коштів процесу, закусили та ще й закурили. А вже-ж то велика нужда змушувала їх наймити ся на який день робити до заможного шляхтича.

В пору, як починає ся се оповіданє, они повнили службу холэрників, а коршму на Ячменівці зробили собі стацією ратунковою.

Асафат був хлоп низького росту, грубий, з надутими жовтими щоками, з волосєм як щітка та підпухлими від перепою очима. Петро знов був високий стрункий. А оба — були як медведі.

Хоч они ходили обдрані і замаргані, хоч занимали так понижаюче становиско, однак не перестали бути шляхтичами. Тож не було забави ні празника, де би Асафат і Петро не мали вступу. Всюда їх радо приймали, тим радше, що Асафат грав в сельській капели на решето, а Петро був першим штукарем і оратором на ціле село. А може й побоювали ся сих двох приятелів, бо оба були славні розбій-голови, а хоч нікого не зачіпали, то не дали дути в свою кашу.

Асафат і Петро відвезли Лукашів на холэрничний цвин-

тар і вернули знов на Ячменівку.

— Гей, Янкель! горівки! — гукнули з порога.

— За двоє два! — каже Асафат.

Випили знов.

— Знаєте, Янкель, Лукаші обоє вже... ого! — і махнув рукою.

— Але? — питає жид. — А коли?

— Господь їх знає... зо три дні лежали мертві, а ніхто не знав. Що-йно вивезлисьмо.

Янкель лиш головою покрутив.

В тій хвили ввійшов у коршму Стефан Ясів.

— Дзінь добрий! А ще нема нікого?

— Э ми... та й ви прийшли, то вже і всі.

— Я не то хотів сказати... Андрій Лукашів запросив усіх на почесне... буде нас тут більше.

Асафат глянув на Петра і усміхнув ся, Петро і собі моргнув, та й Янклеви щось ніби усмішка під носом перебігла.

— Певно! — відзиваєсь Петро, — добре поживив ся... має звідки платити.

— Та що говорите, панє Пэтше! Де-ж би? Таж то сиротинське...

— Ага! В сироти два животи, — каже Петро.

— Сироту, де зловиш, то бий! — доповідає Асафат.

Всі засміяли ся гуртом.

Тимчасом шляхта почала сходити ся по двох, по трох до коршми. Кожній витав присутних своїм "дзінь добрий", кланяв ся кашкетом і сїдав коло стола.

Надійшов і префект. Всі повставали на повитанє, поклонили ся чемно і запросили эго на почесне місце.

Наконець надтягнув і Андрій. Він був якийсь не свій — не знати, чи згризеній смертю своїх швагрів, чи утішений тим, що ему дістало ся.

— Панє Энджею! вам мабуть треба "вокомана"... не забува" на мене, а о нагайку я сам постараю ся, — кликнув ему Асафат на зустріч.

— А мене беріть за мандатора! — каже Петро.

Всі засміяли ся.

— Жартуйте здорові, а мені в голові морочить ся, що з тим всім робити?

— Відступіть мені, — каже Асафат, — а буду господарити

і дитину няньчити.

— Газдували би-сьте як коза в капусті, — каже котрийсь шляхтич. — А худоба у вас э?

— У него за ковніром, аж пішки ходять, — каже другий.

Асафат насупив ся як міх, оглянув ся, хто се з него кепкуэ.

Андрій налякав ся, щоб не було сварки, і заговорив чим другим.

— Тож то бо й біда, що худоби бракуэ...

— Що балакаэте, Энджею? Таж у небіщика Лукаша худоби доволі...

— Ого! і одного хвоста нема... хтось закрав.

— Закрааав?! — чудували ся Асафат і Петро котрі сего ще не знали.

Зійшла бесіда на те, як хто міг украсти худобу, коли у Лукашів була така злюща собака, що не дала нікому чужому на обійстэ приступити.

— Ба! собака була замкнена в хаті, а як ми эї випустили, то вганяла як скажена, — каже Петро Ясїв. — Пан префект та ки добре настрашив ся...

— Гм... настрашив ся, не настрашив, але чого-ж лізти в зу би скаженій собаці?

Андрій побалакав щось з Янклем, а той поставив на стіл гарнець горівки і фляшку гараку.

— За ваше здоровлэ, панэ префекцэ! — промовив Андрій, здіймив шапку і держачи чарку в руці поклонив ся перфектови. — Дай Боже довгий вік прожити — віват!

— Віват! — гукнула шляхта.

Андрій вихилив горівку до рота, потримав эї хвильку, проковтнув, скривив ся і сплюнув на бік. Відтак налив другу чарку і подав з поклоном префектови.

Префект встав, взяв чарку до рук, відкашельнув і каже: — Дякую, панэ Энджею! Дай Боже і вам довгого віку! по живайте здорові ваше добро та щоби-сьте вивели у люде дитину, котру вам віддали під опіку — віват!

І знов понеслось по коршімі грімке "віват".

Андрій наливав чарку, подавав чергою і кланяв ся, але вже не так низько, як префектови. Кождий шляхтич промовив кілька слів, а відтак випорожнивав чарку.

Янкльова покляла на столі кілька шабасових гуглів, ми

ску сира і горня сметани. Принесла зеленої цибулі, накришила сира, вимяла разом, посолила і наляла сметани. Сеї мішанини понаклала на тарілки і порозставляла по столі. Префектови дістала ся найкрасша тарілка.

Як уже всі покінчили їду, поставила Рифка горнець киплячої води і кілька склянок з грубого зеленого скла. Варехою наливала горячої води до склянок і ставила перед гостей, а ті знов доливали собі гараку з фляшки, від чого вода набирала червоної краски. Кому було води за багато, зливав зі склянки таки на поміст. Не стало склянок для всіх, тож де-хто здіймав горня з полиці, а де-хто таки мусів ждати аж старший гість ви пэ. Вимити склянку, з котрої пив попередник, уважає ся обидою эго, так само як обидою було би обтерти пищик цибуха, коли шляхтич шляхтичеви дасть покурити.

— Отсе добре проти холэри! — перервав мовчанку оден з гостей. — Вода горяча, гарак добрий... все те розігріє кишки та й трохи безпечнійше.

— Е! або то холэра таке щось дуже зле? Не одному она вийшла на добре, — каже Петро і глядить з усмішкою на Андрія.

— А вже-ж, — підхопив Антін Михасів, свояк Андрія. — Петро і Асафат відай попухли би з голоду, як би не возили мерців...

— Пильнуйте но ви свого носа, панэ Антоні, не наших вмерців! — каже Асафат. — Вже-ж то ми не заробимо на холэрі тільки, що ваш швагер Андрій.

— Мовчіть! — крикнув Андрій, а відтак додав плаксивим голосом: — Ах, я би віддав і свій власний маэток, аби лиш Лу кашів охоронити від того нещастя....

— Бодай так пси траву пасли, як се правда! Ваша Ганя обдерла би вам чуба аж до потилиці, як би-сьте хоч одно стебло дали кому з обійстя!

Всі зареготали ся.

Андрій розсердив ся ще гірше, що люде знають, як жінка ним вередуэ.

— Кажу вам, Асафате, не пхайте носа до чужого проса, а то ніс розібю!

Асафат, випивши за трох, не гадав занехати okazji і не попробувати своїх кулаків.

— Е, пшоняна каша смачна, та ще як з чужого поля просо

але ледви чи Лукашева донька покушає зі...

— Мовчи, волоцюго, бо...

— Ого! вважай, щоб я не виволік тебе, як твого швагра...

Андрій не втерпів, хопив склянку і замахнув ся на Асафата. Однак в тій хвили затримав хтось его за руки і склянка впала на землю. Андрій кинув ся з кулаками на свого противника, але другі не допустили до бійки.

Префект, що був зайнятий до сеї пори поважною розмовою з сусідом, вмішав ся тепер до суперечки.

— Гм... панове, успокойте ся! я забороняю....

Ще не договорив, коли вбіг до коршми хлопчина, здіймив шапку перед шляхтою, а до арендарки щось пошептав з-тиха. Арендарка приступила до стола і сказала голосно:

— Дмитро Яців умер!

— Дмитро?.. Господи! а то мете! Всі стали хрестити ся, а Асафат і Петро пішли сейчас, щоби виповнити свій обовязок.

Настала прикра тишина. Кождий роздумував відай над тим, чи годить ся в так небезпечний час виправляти такі бучі. Зачали прашати ся з Андрієм, дякували ему за гостину і виходили з коршми.

IV.

Від того часу минуло вісім літ.

Було се одного маєвого поранку, ще з на годину перед сходом сонця. День був зимний, як часто-густо бувають у нас весняні поранки. Ціле Закутэ ще спало, нігде не видно було ні життя ні руху.

Ворота Андрєвого обійстя отворили ся а з них зачали виходити одна за другою чотири корови і кількоро телят. За худібкою вийшла дівчина десяти літ, боса, в одній сорочині і тоненькій крамській спідниці, підперезана крайкою. На розчіхраній голові мала драну хустину завязану на лад шляхотський під бородою, а в руці прутик для загання худоби. На плечех несла верету. Дівча було заспане, кліпало очима і дрожало від зимна. В лівій руці тримало кусник чорного хліба і одну цибулю та впахало за пазуху.

Се була Олюнька. Хоч то була десяти-літна дитина, хоч остало ся для неї гарне майно по родичах, — вуйна не дала їй спокою і она мусіла робити бодай то, що могла зробити, т. э. пасти худобу.

Дитина ступала обережно покаліченими, попуканими, як варений рак червоними ноженятами по примерзлім болоті, підганяючи перед собою телята, що ялось не мали охоти виходити з теплої стайні на пашу.

За Олюнькою ступав підтюпцем, задерши хвіст в гору, вірний эї товариш — старий Лиско, пес, що ще эї батькови вірно служив, а тепер на оден крок не відступав дитини своїх колишних добродіів.

Як лише Андрій перевіз усе движиме добро Лукашів на своє обійстэ, поллентав ся за ним і Лиско, а хоч Ганна не хотіла эго ніяк прийняти до хати, вимовляючись, що годі їй ще її собак чужих годувати, то старий Луць таки упер ся і Лиско

зжив на обійстю Андріїв. Та гірка була эго година! Кілько то побоїв прийшло ся эму відобрати від Ганни! Всьо зносив псиско з геройскою терпеливостію. Поскавулів, але обійстя не покинув. За те Лиско хотів бодай тим відслужити ся, що вірно стеріг хати і добра Андріїв. Найпаче любив він малу Олюньку і ніколи эї не відступав. Немов порівнюючи своє сирітство з Олюньчиним, він був эї сторожем і пістункою і товаришем за бави. На эго сухих а кудлатих ребрах нераз Олюнька положила голову і виспала ся добре. По при него, учепившись рученя тами эго косматої гриви, учила ся ставити перші кроки, а нераз, коли збиточники хлопці сільські докучали їй чимнебудь, псиско наїжував шерсть, вискалював зуби і ворчав злобно, поки збиточники не повтікали... А господарям служив вірко. Одного разу, вернувши з Андрієм з нічлігу, почав тропити за злодїєм, що в ночі вивів корову Андріїв. Лиско поти бігав, нюхав і скавулів, поки не завів Андрія до поблизького ліса, де й знайшли звязану корову під корчами. Від сего часу Лиско заслужив собі на ласку Андріїхи, діставав щодня теплої страви, шматок хліба, а деколи й ложку молока.

До сходу сонця було ще геть далеко, ино-що пробудили ся жайворонки, а проче все спало. На всході небо червоніло чим-раз більше.

Олюнька вигнала свій товар на опуст і тут ждала, поки другі діти не позганяють свого.

Опуст — се було пасовиско між Закутєм а хлопскою громадою, низше церкви.

Олюнька сіла під корчем, підгорнула змерзлі ноженята під себе, рученята поховала за пазухи, загорнулась веретою і сидючи вдивляла ся в зачервоніле поза горою небо.

Ранок був дуже холодний, вся дрібненька травиця була вкрита білим інеєм, що блищав мов розсипане срібло і ждав, коли прийде тепле сонічко та красу эго злиже.

Довгій час не було видати нікого; мабуть родичі жалували своїх дітей виправляти на таку студінь.

Олюнька притулила ся до кудлатого Лиска і гріла ся эго теплом. Він лежав тихенько, лиш від часу до часу піднімав голову і розглядав ся, чи не грозить яка небезпечність эго вихованці.

На всході небо червоніло що-раз більше, а вкінці пока зало ся сонце в цілій своїй величавости. Сей час прокинули

ся пташки і стали витати эго своїм щебетом. Від сторони Закутя відозвало ся муканэ коров і накликуванэ пастухів, далі показало ся ціле стадо товару і ціла громадка сільських дітей. Коже з дітей несло з собою, що потрібно, не забули і о полуденку. Сей складав ся звичайно з кусника хліба і сира або масла.

Між всіми пастухами був найстарший, як віком так і розумом, досвідом та дотепом, Левко або як эго радше звали Левонко. Був се хлопчиско сімнацяти літ, а нероба на ціле село. За теж не було так доброго пастуха в цілім селі. Эго товар т. э. пара старих коней, дві корови та троє ялівнику, були все найліпше випасені; у нього ніколи вовк не хопив телятка, ані польовий не займив зі шкоди. У всіх пригодах умів він собі поради́ти і вплисти на верх там, де другі потапали. Левко був атаманом між громадкою шляхотских пастушків. Всі слухали эго, не зі страху, але задля эго штук і жартів, котрими вмів усіх забавити. Більше до нічого не був він здалий, тож як лише сніг згинув, Левонко був на пасовиску аж до другого снігу. Другі шляхтичі були з того дуже раді, бо з Левонком могли вони безпечно пускати свої діти навіть в такі небезпечні місця, як за канал, де кождої хвилі можна було бояти ся як не злодія, то вовка. Через зиму Левко не взяв ся до ніякої роботи, вилегував ся на печи в просі або ячмени, а деколи вистругував з дощинок і прутиків забавки на літо.

От і тепер за всіми пастухами надійшов і Левонко. Станув поміж діворою і спитав:

— А що? вже всі?

— Всі! — відгукнули діти.

— Ну, то в дорогу! — закомандував.

Дівора розбігла ся зганяти товар у купу. Счинив ся гамір, крик, накликуванэ, а за хвилю череда, справлена на дорогу, пустила ся повагом дальше. Левко вдрапав ся на свою шапку і їхав позаду дітей, котрих було п'ятнайцятєро в віці від девяти до п'ятнацяти літ.

Сонце за той час піднесло ся вже на тілько в гору, що своїми проміннями розморозило болото і калужі, та зігнало зимну росу з травиці. Ціла природа оживила ся, жайворонки аж заходив ся від співу, а діти й собі гупорили і співали.

Дорога, котрою гонили закутянську череду, вела по при двірський лан і попри широчезне пасовиско. Оно було ще

тогді спільне для громади шляхотської, рустикальної і двора. Але покищо, в тій порі пасли худобу ще на сіножатах і торіч них стернях, тож трава на тім пасовиску була ще сьвіжа, не-стоптана.

Зо дві години маширували наші знакомі, заки дійшли на призначене їм пасовиско. Перейшли міст на Дністрі, минули місце зване жидівскою толокою, і опинила ся за каналом під греблею. Тут була не дуже вигідна та безпечна позиція для пастухів. З одного боку цісарска гребля, — а як стражник запише і подасть, то буде велика біда, — з другого знов боку стережись корчів, що розсілись поміж сіножати вздовж зо дві милі, бо як там зайде худобина, ледви эї відшукаеш.

Днина вибрала ся дуже погідна й тепла. Левонко зааран жував забаву. Діти бавили ся охочо і весело. І Олюньчине личко розяснило ся. Она забула свої злидні, недоспану ніч, поранені ноженята; она бігла з другими і сьміяла ся весело.

Товарина розійшла ся по сіножати шукати поживи, а одна Костева корова не сподобала собі щось сего місця і наблизила ся аж до верболозів. Левко побачив то з далека і закликав:

— Дмитре! твоя красуля пішла вовкам на сніданє!.. А йди ж заверни, бо пропаде!

Дмитро Костів — то був чепурний п'ятнадцятилітній хлопець. Він що йно розігнав ся розірвати ланцюха і дуже ему не хотіло ся переривати забаву.

— Ану заверніть там котре мою красу! — закликав він.

— А сам не ласка? — відгукнули діти.

— Олюнька! біжи ж! а скоро!

Олюнька не хотіла бути попихачем. Она покрутила головою, здвигнула плечима і не послухала. Дмитро розлютив ся дуже, особливо на Олюньку. Она була наймолодша з цілого товариства, а при тім сирота, отже повинна слухати.

Дмитро почервонів як бурак, затиснув кулаки і прискочив до Олюньки:

— Підеш, чи ні? ти... знайдо зателепана!

Олюнька зблідла, але не рушила ся з місця.

Дмитро підніс кулаки і вже мав спустити їх на голову Олюньки, та в тій хвили загарчав люто Лиско і хопив эго з заду за ногу. Дмитро закричав несамовито, пірвав патик і пігнав ся за Лиском. Олюнька відотхнула. Всі діти стали сьміяти

ся.

В тій хвилині надійшов від сторони жидівської толоки якийсь хлопський парубчак. Він бачив цілу сцену і не втерпів, щоб не зажартувати собі з "макогона."

— А во-во, як макогін пса бэ... ха-ха-ха! Добрий буде з тебе "мига" (лупій)!...

Дмитро залишив пса, а побіг за хлопом. Тепер эго позиція змінила ся — всі діти стали в эго обороні.

Неприятель зразу не налякав ся Дмитрового костура; він обернув батіг "старим кінцем" і дожидав нападу. Але коли побачив, що ціла громада шляхотских пастухів рушила за ним, він давай утікати. Хлопець біг просто до верболозів і тут пристанув. З лозів повилазили хлопські парубчаки, котрих молода шляхта зразу й не бачила. Тепер, коли она надто до них наблизилася, они кинулись на ню.

— А макогони прокляті! а чорти рогаті! — (дехто з шляхотских хлопців мав на голові рогатівку) — а до Варшави марш!

Тут треба сказати, що се діяло ся по 1863 році, саме під час повстаня польского. О тім повстаню знали хлопці, бо мусіли перед селом тримати варту і ловити повстанців. Хлопи не були раді повстаню; они бояли ся, щоб не вернуло ся польске панованэ а з ним панщина. Шляхта-ж уважала себе більше Поляками. Шляхтичі сприяли повстанцям, перевозили їх ночами, годували. Хлопи про се те знали і длятого виправляли шляхту до Варшави.

Шляхотські діти кинулись на втікача, поки не добили ся до греблі. Гребля була стрімка і дуже пригожа на оборонну позицію. Розум показував ограничитись на дефензиву. Команду обняв Левонко. Він, побачивши, що діє ся, вирубав з верби кілька коликів, роздав між хлопців і всі стали відбивати ся. Тут хлопи не могли їм нічого зробити. Хотіли взяти шляхтичів приступом, але се не вдало ся — і молода шляхта, набивши кілька гузів на хлопских головах, відогнала їх.

Та хлопи приступили до формальної облоги. Положенэ шляхти було дійсно прикре. Сонце стояло вже на полудни, то варина розбігла ся Бог зна куди, а тут ані рушити ся з місця. Они піддали би ся, як би не тямилі о тім, що хлопи не пустять їх з цілою шкірою. Кількох хлопців пішло тихцем до Дністра, назбирали камінців і стали кидати на хлопів. Ті не мали такої

амуніції і відстрілювали ся хиба тим, що їм шляхтичі кинули. Але сеї маневр не поправив долі шляхотської дїтвори. Хлопи стояли вправді в приличнім віддаленю, але не гадали уступати.

Левонко прийшов на добру гадку. Зловив за греблею тихцем якусь коняку, перебрав ся через канал і пігнав що сили в село до префекта. Префект післав по війта, сіли оба на віз і поїхали робити справу. Така інтервенція причинила ся до примусового мира. Війт почастивав кількох хлопців з під своєї юрисдикції палицею і они відступили від облоги.

Коли діти позганяли товар, що порозходив ся по корчах, сонце вже було низько. Пігнали худобу в село.

Та Дмитро не міг забути Олюньчиного непослуху і болю, якого ему завдав єї псиско. Він почав ворохобити других хлопців, що мов то вся історія з хлопами вийшла через Олюньку. Товариші не любили Дмитра, звали єго маминим сином, тож і не слухали єго підмови. Тоді Дмитро рішив ся сам покінчити не скінчену рано справу. Він зачав Олюньку ганьбити послідними словами та окладати кулаками. Олюнька, призвичаєна до битя з маленьку, утікала перед напасником, але не закричала ні заплакала.

Другі хлопці станули в обороні Олюньки. Першій Левонко підїхав до нього на своїй шкапі і парнув єго батогом по плечах. Пещений Дмитро не стерпів удару, він став плакати і кричати на весь голос. Левонко ще поправив. Дмитра взяла злість. Хопив прут та став ним цвїкати то Левонка, то єго коня.

Левонко не надумував ся довго, зліз з коня, хопив Дмитра за ковнїр і випарив бичиском кілько міг.

— Та ти, ледаре, будеш сироту бити? Я тобі покажу, чим то пахне!

Тут знов мусїли вмїшати ся инчі хлопці, щоби визволи ти Дмитра з рук Левонка.

— Чекай, чекай! я тебе запізву до префекта! — відгрожував ся Дмитро.

— Ще тобі мало, бабни сину? Я тобі такого префекта завдам, що й рідна мама тобі не відбере!

Дмитро замовк, бояв ся, щоби Левонка гірше не розсердити та щоби він знов до битя не взяв ся.

V.

Дмитро Костів Полошинський не малу ролю відграв в нашім оповіданю, тож треба нам познакомити ся з ним ближше.

В Пишнівцях ніхто не знав, з відки взяв ся там Кость Полошинський. Він зайшов туди ще парубком, а що виказав ся шляхотскими паперами, то шляхта закутянська приймила его до себе. Був се спокійний та роботящій чоловік. Він приніс з собою трохи гроша, купив хату з огородом та кусень шляхотського поля і осів на все в Пишнівцях. В короткім часі оженив ся з шляхотскою дівчинсю і став господарем. Та відай не такої жінки він собі бажав, якою була Костиха. За кілька літ скульбачила она Костя та помітувала ним, як помелом.

У них було двоє дітей: Дмитро був старший. Мати наділяла его щедрою рукою тими привілегіями, які звичайно має найстарший син. Дмитрусь був всім у своєї матери, та за те Кость сходив що раз більше й більше на другій плян.

Згодом стала Костиха виправляти чоловіка на заробок. Заробок у дворі був для Костихи за малий, для Костя понижаючий. Кость довідав ся, що при будові залізниці добре платять, зібрав свою мізерію в клунок і пійшов до Городка. Жінка не противилась тому. І так діяло ся що року. Кость робив тяжко через ціле літо а на зиму вертав з заробленим грошем до дому. Та тут замість спокою і відпочинку заставав докори і занедбану роботу. Костиха все ему вимовляла, що він дід зайда, а она его зробила господарем. Кость винаходив що раз нові жерела зарібку, раз щоби жінці грішми губу заткати, а по друге, щоби втечи від її любогого голосу. Він наймив ся був стинати дерева в лісі, а як сеся робота скінчила ся, пійшов аж до Борислава до копаня воску. Одним словом — Кость був го стем дома. Костиха газдувала як знала.

Дмитро став виростати на парубка. Костиха не знала, де ему знайти місця. Пестила, прибирала як паиича, а годувала, що могла видумати найліпшого. То й не диво, що Дмитро був хлопцем гладким, хорошим і мав значну силу фізичну. Дмитро, видячи, що мати не дуже шанує батька, став і собі мати эго за ніщо. Він зовсім не показував тої пошани, яку виин на батьковин дитина. Кость зносив усе терпеливо, раз ддятого, що не міг вплинути на вихованэ сина, бо мало коли бував дома, а друге, що бояв ся язика жінки; она все ставала в обороні сина. Зійшло на те, що Кость, сли не був де в роботі, то був иіби наймитом жінки і эї Дмитруся. Синок виріс на парубка і поводив ся всюди як богацкий син; на се йшло те, що старий придбав літом. Дмитро був певний, що яко одиникий син при старім батьку буде увільнений від війська, а відтак і оженить ся скорше ніж эго ровесники, котрих ждала кількалітна служба військова. Тож уже тогді, як инчим парубкам і не снила ся жеиитьба, він розглядав ся між шляхотськими дівчатами за парою для себе.

Доля старого Костя не була завидна. Ще пів бідн, доки міг робити, бо як пійшов з дому на заробітки, бодай не чув кудкудаканя своєї жінки і непошанованя від сина. Але й те з літами скінчило ся. Якось в Бориславі Кость, лізучи до ями, скалічив собі ногу. Роботу мусів перервати. Нога не хотіла иі раз гоїти ся. Кость хочячи не хочячи мусів вертати до дому, хоч з порожними руками, бо увесь свій заробок пролежав у Бориславі.

Костиха аж руками сплеснула, як побачила чоловіка на порозі не в тій порі, як приходив звичайно.

Кость був марний і пожовклий на лиці. Біль ноги, опухлої і пораненої, докучав ему немало, а тут мусів пішки прикульгати аж з Борислава.

— Та чоґо ж ти прийшов неробо? — привитала эго жінка. — В Бориславі тепер найгорячіша робота, а ти вернув до дому... Що ж тут будеш робити? А лежаного хліба у мене нема!

— Хиба не бачиш, якій я вернув ся? — сказав Кость постогиуючи і присів на лаві. — Скалічив ногу, як лазив до ями, та не хоче загоїти ся. Усе ранить ся та пухне. Пролежав три неділі в жидівскім хліві, видав усьо, що заробив, купував різні ліки, та иічо не помагало. Гадаю: пійду до дому, може стара

Яцьова зробить якої масти та вигою ся..

— То так добре?! Як ще були гроші, то лежав у Бориславі, а тепер, > ч нічого нема, лізеш мені на карк... А з чого я тебе вигодую? Не видиш, що у мене малі діти, а достатків дасть Бог?...

— Ну, що ж я мав робити? — звиняв ся Кость. — Таж го ді було чекати аж зігнию під жидівским плотом.

— То було прийти скорше! За ті гроші, що ти їх проїв а-може і пропив, можна було тут дати собі раду, а так гнити будеш та й годі.

— Та я ще зможу децю робити коло хати, — обіщовав Кость.

— Ого! вже що ти заробиш а я засьпіваю, то поділимо ся разом... Гірка буде тепер моя година!

На той розговор надійшов Дмитро.

— Ого! старий уже дома? так скоро? — такими словами повитав вітця. — Та щось ви, татушо, гуляли не аби як, коли відгуляли чобіт! — і показав на хору батькову ногу позавивану шматами і в якимсь старім черевуку, відай підіймленім на жидівським сьмітю. — А як там тату з грішми? Мені би тепер придали ся нові пасові чоботи...

Ся бесіда сина виглядала на посмішку. Старий не відповідав ні слова. Він опер бороду на палицю і дивив ся в землю.

— Ого! будеш мати пасові чоботи! — сказала Костиha до сина. — Всьо пролежав у Бориславі та проїв, а тепер приліз сюда, щоб эго годувати.

Дмитро скривив ся на ті слова матери, та хіба не для того, що она говорила о батьку так печемно. Він до батька ні раз не мав серця. Але він уже від кількох неділ укладав собі, що скоро лише верне старий з Борислава, мусить купити эму нові пасові чоботи та й буде в чім в осени відгуляти всі весіля в Закутю. Тепер же вся надія розвіялась, як мрака.

Кость, хоч як був змучений, не мав сьмілости сідати до вечері з жішкою і дїтьми. Він виймив з кишені шматок чорного хліба, зів эго, напив ся води і пійшов на піч спати. Костиha спала на постели з кількалітною дочкою Мариною. Довго Кость не міг заснути, перевертав ся з боку на бік і тяженько стогнав та охкав.

Другої днини Кость встав скоро сьвіт, перевязав сьвіжими шматами болючу ногу, зів шматок хліба, що лишив ся на

столі з вечері, і пошентав ся в село. Того таки дня став Кость молотити у одного заможного шляхтича пшеницю на насінє. Там ему дали їсти та ще і заплатили 15 крейцарів за день.

Так тягло ся аж до пізної осени. Кость ходив що день на роботу і приносив по кілька крейцарів до дому та віддавав жінці. О лічешю ноги він не думав, а Костиха ані син не пригадували ему того. До старої Яцьової по масть не ходив, бо не було коли.

Костиха не докучала вже чоловікови так дуже, бо не коштував її нічого, а все ж заробив до дому кілька крейцарів.

Але зблизила ся слітна, холодна осінь. Костева нога що раз більше розранювала ся і боліла, бо навіть не мав у чім гадувати вимочити її хоч би раз в тиждни. Кость стогнав усе більше по ночах а одного дня, зібравши ся пійти своїм звичаєм на роботу, вернув ся таки з сіней і сказав жінці, що сьогодні не годен зайти.

Костиха гадала, що старий перележить оден день, то й не казала нічого; але коли другої і третої днини Кость не міг злізти з постелі а по ночах стогнав і йойкав від рани, она не змогла своєї безсердечної люті вдержати в собі і вилляла її на голову Костя.

— Гіренька моя година з тобою! Чого ти мені сьвіт завя зав? Як би тебе був дідько не надіс до села, я би була нині не такою господинею...

На такі щоденні привитаня Кость не відповідав нічого, хиба постогнував.

З такими самими словами кидала Костиха чоловікови на піч кусок хліба або ложку якої страви, що лишила ся з полуденка або з вечері.

Старий лежав на печи як той Лазар біблійний. Він по цілих днях майже не злавив з відтам, бо й се приходило ему тяжко без чужої помочи.

Якось раз зайшов до Костя той богатий шляхтич, у ко того Кость молотив і зарабляв. Він був эго кумом а хрестним батьком Дмитра. Був се чоловік бувалий в сьвітї, делєгат і депутат до ріжних комісій, і мав значінє в селі, эго поважали і бояли ся. Звали эго Шевком.

Костиха також мусіла эго респектувати, бо се був чоловік бездітний, а она признавала ся до свояцтва з ним і мала надію, що колись може Дмитрусеви де що кашнути від него.

Шевко поздоровив Костів звичаєм шляхотським і присів на лаві під образами. Костиха не знала, де ему місця знайти. Она витирала фартушиною лаву і стіл перед сільським дукою.

— А що там, панэ Константій, нездужаєте? — звернув ся Шевко до Костя.

Костиха побояла ся, щоби эї старий яким словом не зрадив, кільки то він від неї мусить витерпіти, то й заговорила за раз:

— Оїй зле, панэ брацэ! така біда, що Господи! По цілих ночах не спить бідачиско, аж серце краэ ся з жалю дивитись на эго муку... Бідний так мучить ся тою ногою, а я не знаю ему радоньки дати...

— Не так ногою, як твоїм гострим язиком та нелюдяним обходом зі мною, — каже стогнучи Кость. — Та то, панэ брацэ, ложки води мені не подасть, тільки навигадуэ, напроклинаэ...

— Та що бо ти, Костю, гэвориш? Боже мій! чи я би тобі не рада?...

Костиха хотіла заговорити чоловіка, бо Шевка бояла ся як огню.

Шевко знав від людей, що Костиха вередуэ старим, і хотів наочно о всім переконати ся.

— Тихо! — гукнув він на Костиху, — нехай говорить, яка то моя сеструня милосердна...

При тих словах так гостро подивив ся на Костиху, що она аж закаменіла коло запічка.

Старий осмілив ся та й каже дальше:

— Я тут лежу як Лазар та ніби то у власній хаті. В ночі то мені ніхто води не хоче подати, а кільки я напрошу ся, що би мені дала, який старий горнець з теплою водою — вимочив бим ногу та може би було лекше, а то ні, та й ні! скорше би у каменя води допросив ся. А хиба ж я не заробив собі на стілько, щоби для мене який старий череп був? Ой, Боже мій, Боже! уже всі гріхи тут спокутую...

Кость був чоловік терпеливий і несмілий при жінці, та тепер, видко, вся терпячка скінчила ся, немов прірвала ся гребля, що здержувала всю накипілу жовч в эго зболілім серци, виляляла ся бистрим потоком.

Шевко зморщив своє грізне чоло, приступив до Кости-

хи, що стояла ні жива ні мертва, а торкаючи її пальцем до самого чола і вдивляючи ся їй бистро в очі проговорив:

— Виджу, що моя сеструня ящірчого роду... Але я тобі кажу, що як не будеш з сим бідаком по людски обходити ся, то не лише по смерті її стебла не запишу, але ще за життя так винарю, що з тиждень не сядеш... То ти така жінка? Поки міг робити, валяти ся по Бориславах, і гроші приносив до дому, то був добрий, а тепер, як каліка, то він нес?... Я буду сюди з часта навідувати ся, а як мені старий пожалує ся хоч одним словом, гірка тобі буде година!

Шевко був деспотичної вдачі. Він полагодив не раз у се лі таку справу, в котру не мав права мішати ся і котра належала до суду — полагодив не раз кіями і різкою. Одну хлопску родину, що займала ся систематично крадежію, він не віддав до суду, лише задиктував їй кару в селі — Панькови влінили шістдесят буків, Панчисі сто різок... Та від сеї події Панько — як оповідає сільска хроніка — став порядним чоловіком і пас громадську череду, а она стала зручною повитухою, навіть до панів її кликали.

Костиха тямил се і знала, що на Шевка були жалоби в бецирку, та нічого ему не зробили. Шевко знав ся добре зі всіми панами, они заїздили до нього при різних okazіях, він їх частував; впрочім і они добре знали, що з бутною шляхтою не порадиш инакше, хиба би прийшло половині села сидіти в криміналі.

Кость, побачивши, що такого чоловіка має за собою, за думав за одним заходом полагодити ще одну справу.

— Або той мій синок, панє бранє... викапаний син своєї мами! Аби не рідний батько, а жебрак лежав оттут, ще би повинен мати більше милосердя...

Шевко звернув ся знов до Костихи:

— А свому плеканцеви скажи, що як колись схоплю за чуприну, то виблю, аж буде пишати! Він вже знає мою руку і я жартувати не вмю!... Бувайте здорові, панє Константій! А як би вам ще яка кривда, дайте мені знати, а я вам вже зроблю справу...

Погрозив ще раз Костисі і вийшов з хати.

Костиха аж губи закусувала зі злости, а вже найбільше гнівало її те, що не могла свою злість зігнати на немічного старого. Бояла ся Шевка.

Саме тогді занустила ся у Костів корова і Шевко став посилати для Костя що днини пів кварти молока та казав пильно розвідувати ся, чи Костиha сновняє эго волю.

Костиha все ще мала надію, що колись відплатить своему старому за эго довгий язик. Однак, побачивши над собою таку контролю, она покинула сю гадку та ле й остерігла сина.

— Слухай, Дмитрyсю! — сказала она, викликавши эго до сїней — бії ся Бога, не докучай старому! терпи, хоч би тобі й як тяжко приходило... Був тут вуйко Шевко. Старий вистогнав перед ним усьо... Господи! що тут було крику! як вуйко сердив ся! А знаєш, дитинко, вуйка годї дурити, бо ану ж розсердить ся та запише кому другому, а тобі нічого... Шкода би! От сей огород, що притикає до нашого, не здав би ся нам! Терпи ж сиу! Старий недовго потягне... Вчера казала менї стара Яцьова, що з такого люде не виходять, рана буде гнити, гнити, а як піїде до середини, то вже й по всьому...

Дмитро вислухав матери уважно, а хоч эго бутна душа не рада була піддати ся тому деспотизмови і хоч був би радо вирік ся огорода по вуйку, то таки боязнь перед кріпкою рукою вуйка наклонювала эго, що обходив ся з батьком чемнійше.

З того часу доля Костева змінила ся о стілько, що мав усьо вигоду, яку лишень міг мати. Костиha подавала ему теплої страви, було й молоко, не тарахкотїла ему над головою, син не вирабляв криків у хатї і не зводив сьпівів. Але рана не гоїла ся. Не помогли вже й масти, що приладжувала Яцьова. Кость почув свій кінець і за кілька днів помер.

По похоронї Костя остала ся на газдівствї вдова Костиha з сином одчнаком.

VI.

Андрій Лукашів орудував майном своєї сестринки Олюньки як своїм власним, не рахуючи ся перед ніким з того, що робив. Грунт обрабляв сам, а хату винаймив якомусь заїшлому шевцеві, Німцеві Йоганови, що достарчав пасових чобіт усій шляхті цілого Закутя.

Олюнька жила а радше валяла ся при вуйні. Ганна не тямила ні раз о тім, що Олюнька буде колись богачкою, то годить ся з нею поводити бодай так, як з власними дітьми. Їй усе була чогось недогода, все кричала на Олюньку і біла її частенько. Хиба у дідуся Луця Олюнька находила оборону перед лютостію вуйни.

Луць любив Олюньку цілим своїм старечим серцем, любив як рідну дитину. Він учив її молитов і кожний крейцар, якій мав, видавав на те, щоби для Олюньки що справити.

З-за того вуйна була заздрісна і раз, як старий привіз для Олюньки з міста нові угорські чобітки з кутасками, она таки зважила ся сказати ему:

— А моїж діти вам не внуки, тату, що всьо пхаєте лише в ту неробу?

— От говориш, сама не знаєш що. Ти сама дбаєш про свої діти, а она — сирота, а хоч повинна би ходити вбрана як пава, бо таки має за що, она у тебе ходила бач і боса й гола, як би я їй деколи не купив що приодягти ся. А тобі й того за богато, і то тебе в очи коле, коли я яку шматку дитині куплю... Ой, тям небого, що захланність то великий гріх! колись зго треба буде спокутувати перед Богом... А чи ти знаєш, що як колись зажадають від Андрія рахунків з того, як він сиротиньским ма

этком орудував, то гірко ему приїде... Такий маэток то таки щось принесе на рік, а чи э який познак з того? Усьо тут влізло...

— Або я дитини не годую? — каже Ганна.

— А, то раз! То така дитина потребуэ тільки їсти, що уро дить ся на двацять моргах? Кому ти верзеш таку дурницю?

На тім розговір урвав ся. Та старий Луць муэв частенько пригадувати своїй невістці эі обовязки супроти Олюньки. Одного разу каже:

— Ціла біда в тім, що тут у вас не може бути благословеня Божого. Бог приказав, щоб и жінка повинувала ся свому чоловікови, а ти, небого, вивертаеш право Боже і вередуеш чоловіком як сліпою кобилою. От, дурний Андрій! Як би я був твоім чоловіком, танцювала би ти мені так, як я би тобі заграв... Та на глупоту нема ліку... най собі робить, як знаэ. Одно тобі кажу: Як довго я жию, не дам дитині кривди зробити, а тих десять моргів поля, що я ще ними орудую, — я прочував, яка би мене доля чекала і від моєї невісточки, коли-б я прийшов на эі хліб — ти їх ані понюхаеш. Се для Олюньки. Буде з тебе того, що придбаеш з эі маэтку за малолітности...

Та не все так старий Луць міг постояти за внукою. Коли эго не було дома, вуйна виливала всю свою злість на дитину. Найменча дитяча провина або неувага не уходила тогді без карно. Ганна уважала тогді Олюньку за виролу і вимагала від неї такого розуму, як у повнолітного чоловіка.

Те саме робили з Олюнькою і діти Андрія. Вони знали добре, що Олюнька сюди не належить, а наслухавши ся від матери, що буцім-то она Олюньку годуэ, стали й собі випоминати їй те.

— Ти! дай ту той хліб, що маеш в руці! — каже старший від Олюньки Андрійв Гриньо.

— Та то мій хліб! Ти свій уже зів... Мені вуйна дали.

— Ти не маеш свого хліба! то всьо наш хліб... аби-сь знала, ти жебрачко! — і прискочивши видер заплаканій дитині ку сок хліба.

Таке саме водило ся і з забавками, а особливо з ляльками, котрі часом дідусь Луць купував для Олюньки. Дівчата Андрієві так довго не дали спокою Олюньці, поки не видерли у неї ляльку. Олюнька бувало жалувала ся перед дідусем. але

набравши кілька разів за се штовханців від вуйни, бояла ся вже пожалуватись.

Коли Олюньці минув десятій рік, старий Луць намагав ся конче, щоби її посилати до дяківської школи.

Ганна й говорити собі не давала.

— Та на що їй школи? От непотрібний видаток.. Ино час змарнує, а могла би ся чого ліпшого навчити тут коло мене...

— Коло тебе навчить ся хиба язиком молоти, а більш нічого, — сказав старий, — а я таки хочу, щоби дитина ходила до школи і навчила ся бодай читати. Ти своїх дітей посилай або ні... Они мають вітця, най рядить ними після вподоби. Як би Андрій не був такий фартушкевич, як э, посилав би дітей на науку, — але Олюнька не має вітця, то я хочу їй заступити эго. Так бути мусить, а сли будеш перечити ся, то пійду до су ду і попрошу, щоби дали для Олюньки иншого опікуна, а тоді, не знаю, хто гірше на тім вийде...

Андрій, що все уступав жінці і потакував їй, настрашив ся погрози батька та став і собі намагати, щоби Олюнька ходила до школи, і эго діти будуть також ходити. Жінка кілька разів брала ся отямити чоловіка своїми блискавичними погля дами, але Андрій сим разом не уступив. Він моргнув на Ганну, щоби вийшла за ним до сіней і сказав їй до уха:

— Бій ся Бога, жінко! Як би так тато акурат зробив, як ка же, то нам хиба з торбою пійти... Новий опікун забере від нас Олюньчин ґрунт а мені скажуть рахувати ся з того, що я за де вять літ придбав... А ти сама добре знаєш, як э. Дай спокій, не переч ся!

— Або старий зробив би так направду?

— Чому ні? Старі люде бувають уперті, а ще він ту Олюнь ку так дуже любить...

Ганна зміркувала, що таки справді може бути зле, і не опирала ся більше тому, щоби Олюнька ходила до школи.

Луць поїхав до міста купити дитині що треба, щоби, як казав, виглядала по людски.

Придбану в нове шматэ Олюньку повів Луць сам враз з дітьми Андрія до школи.

Пишнівська школа стояла посеред села Пишнівців русти кальних. З Закутя було досить далеко. Школи етатової тогді ще не було в Пишнівцях не було також і примусу шкільного, тож діти вчили ся хиба в зимі, а ціле літо вакаціонували при

господарській роботі або при худобі.

В Пишнівцях учив тамошний дяк Пришлаї. Був се чоловік інтелігентний, очитаний, а що найважнійше, не був п'яниця. Він скінчив школу дяківську в Перемишли, а се в тогдішніх часах значило дуже багато. Носив ся по шляхотски, ходив у сурдуті. Пришлаї був і не без здібностей педагогічних. Він міг тим почванити ся, що діти дуже эго любили, а се рідко лучало ся поміж дяко-учителями. Однак средства, якими розпоряджувався, зовсім не вистарчали до переведення эго педагогічних плянів.

Школа пишнівська містила ся в низенькій сільській хатині з одною однісінькою комнатою. В тій комнаті стояла великаньска сільска піч з припічком і запічком, дві лавки, стіл, одне крісло і ліжко для сторожихи, старої баби Параньки, що мешкала з дочкою в школі. Ні образів до науки поглядової, ні інших приборів, які темер можна подибати і в найбіднійшій школі, тут не було.

Наука відбувала ся без пляну. Діти сходили ся, коли котре могло, і приносило книжку, яку котре мало. Длятого годі було посортувати діти так, щоби хоч десятеро учили разом. Діти вчили ся всі голосно, кожде для себе, а з того наставляв точнісінький жидівський хайдер. Кожде складало слова для себе окремо, як було в книжці. Учитель викликував по одному, по двох на середину, казав читати, поправляв, пояснював і завдавав дальше. То не перешкаджало другим дітям виводити співучим голосом: ба-ба, га-ла ма га... Так само не перешкаджало дітям, коли учитель відбував тілесну езекуцію на яким не слухнянім ученику... Діти сиділи в лавках стиснені як селедці в бочці, не було місця виложити вигідно руки на лавку. Означеного місця ніхто тут не мав; хто скорше прийшов а засів яке місце, сидів там уже цілий день. До школи ходило ся раз на день. В полудне оголошував учитель малий відпочинок, а тогді кожда дитина, котрій було далеко до дому, виймала полу денок з торби і їла. Ціла наука обмежала ся на читаню з книжки, яку хто приніс, і на писаню. Хто мав зачинати вчити ся писати, приносив куплений у жида аркуш паперу та гусяче перо і все то заносив до стола учительского. Учитель затинав перо, складав папір в четверо, лінював і записував періцу лінію взором письма, зачинаючи від букв. Ті діти, що не писали, вихо

дили на середину, щоби було другим просторійше до писаня, і сідали з книжкою, де попало — на припічку, на запічку, на постели сторожихи, — і кожде бубнило своє дальше. Старших хлопців учив Пришлай церковного співу і ермолойских со-льок. Місцевий парох рідко коли показував ся в школі, а як часом прийшов, то питав молитов, старшим казав співати, і на тім кінчила ся эго наука. О инчих предметах, котрих тепер учать в народних школах, не було тут і бесіди. Часом лишень пояснив учитель розумнішим дітям де-що з того, що читало ся, та й годі. Мимо того пишновецкі люде, як шляхта так і хло-пи, дуже радо посилали дітей до школи, коли дитина не була конче потрібна при господарстві.

Олюнька була гарною дитиною. Эї чорне волосє і чорні очи та смагле личко, румяне від зимного вітру, гарно відбива-ло від червоної хустини, котру купив її дідусь у місті. Олюнь-ка вийшла несміло до школи, приступивши до учителя і поцілу-вала эго чемно в руку.

Старий Луць розповів, кого привів до школи, і учитель записав їх до свого катальогу.

Учитель знав добре Луця і новажав эго, як усі люде в селі. Привитавши ся, попросив эго сідати на лавці, що стояла коло учительского стола.

— Особливо, панє реэнцє, поручаю вашій опіці маю сиріт-ку Олюньку — сказав Луць. — Не зазнала она гаразду від не-мовляти, та най би хоть під вашим оком трохи віджила і ма-ла яку веселійшу годину...

Старий зітхнув важко.

— Таж я про все добре знаю, — відповів учитель. — Будь-те спокійні, я їй кривди не зроблю.

По тих словах прикликав Олюньку до себе, погладив эї по головці і спитав:

— Як називаєш ся, дитино?

— Олюнька.

— А кілька тобі років?

— Либонь десять.

— Умієш молитви?

— Умію, дідусь мене навчили.

— А маєш ти книжку?

— О, має, має — відзиваєсь дідусь.

Старий був гордий тим, що купив унуці книжку.

Учитель поглянув на книжку, а відтак взяв дитину під бороду, погладив по лиці і каже:

— Ну, а тепер будемо вчити ся. От бачиш, моя Олюнько, як пізнаєш отсі всі значки, як они називають ся, будеш їх скла дати до купи і вийде з них ціле слово. Зараз тобі покажу... А хочеш ти вчити ся?

Учитель говорив до Олюньки лагідним голосом, яким промавляв до неї хиба дідусь. Она осмілила ся і зараз таки по любила учителя.

— О, хочу, хочу! — закликала, о очи їй аж засвітили ся.

Она хопила учителя за руку і поцілувала щиро.

— Ти, Олюнько, будеш оттут сидіти, — показав їй учи тель місце в лавці, — а ви хлопці не робіть їй збитків, бо она сирота, то і Бог покарає і.. лінія буде в роботі!

Учитель виконував конечні тілесні екзакуції сильною сливовою лінією.

Зараз розпочала ся перша лекція читаня. Учитель пока зував стоячій коло нього Олюньці вказівкою поодинокі бук ви називав їх по імені. Олюнька показувала ся дуже понятли вою дитиною. Дідусь з радості аж не міг всидіти на лавці. По скінченій науці питає ся гордо учителя:

— А! що гадаєте?

— Буде добре. Видно, розумна дитина.

— О, дуже розумна дитина! я вам кажу, що розумна. Та кої другої годі знайти, — і старий Луць випростував ся з ра дости.

— Панэ реэнцэ, припилньуйте эі, прошу вас, а я буду вам дуже вдячний за те... і розумію ся на кречности.

Се послідне означало обіцянку окремої винагороди.

Луць погладив ще раз свою любу внучку по головці і вийшов.

Ідучи дорогою старий тїшив ся, яке то буде для него щастэ, як то він буде собі в зиму лежати — в зимі на печи а в літі в садку, а Олюнька буде ему в голос з книжки читати. І по музиках та вечерицях не буде волочити ся, як засмакує в науці, — закінчив старий свої веселі роздумуваня, — а се в нинішних часах значить дуже богато. Го го! а то все темнота та й тільки. Ціла забава у них гуляти, пити та до хлопців зу би сушити! — і старий махнув рукою, як би хотів відогнати всі ті злі покуси від своєї внучки.

Луць вийшов весело в хату — се у него рідко трафляло

ся, — здіймив з себе новий кожух, повісив на жертку над полицею та й каже:

— А що? не говорив я, що всьо буде добре!

— Що таке? — питає невістка.

— Та професор казав, що Олюнька дуже розумна і понятлива дитина... будуть з неї люде. Боже, дякую тобі за твою ласку і потіху! От славна дитина на ціле село...

— А що-ж казав за наші діти? — питає Ганна.

— Що? нічого не казав... не було коли... Та я її не питався.

— Бо ви лиш одну внучку маєте, — каже Ганна з досадою.

— Одну не одну, таж і ваші діти люблю та кривди їм не роблю. Але Олюнька сирота і крім мене ніхто нею не журить ся, а твої діти мають тата-маму, нехай они ними турбують ся. На мою стару голову трохи за багато клопоту... Та й яка ти смішна Ганю! то ти сама не можеш більше зайняти ся своїми дітьми? Тобі здає ся, що як даш дитині їсти і чисту сорочку, то вже досить з тебе. Возьми лошатко: як эго не попестиш, не заговориш до него по людяному, то до руки тобі не піде. Так і чоловік, і дитина. А від тебе що она почує? Гнів, крик, проклони — то які твої діти будуть? Ну, ну, не дай Боже!... А твій чоловік не міг би трохи про діти подумати? Та ба, він тільки дивить ся, чи з жінки фартушина не злітає... тьфу!

Старий перестав говорити. Ганна закусила губи, але бояла ся відгризатись. Андрій стояв засоромлений, мняв у руках шапку і не знав що з собою робити.

Олюнька ходила до школи цілу зиму. Кожного вечера випитував її Луць: чого вчила ся в школі, що має завдане, ка зав їй повтаряти дома з книжки і силував ся вгадати, чи Олюнька добре називає знаки. Старий протирав очи, силував ся вгадати імя кожного знаку і придивляв ся незнакомим собі, німим буквам.

Олюнька робила великі поступи в науці. Коло Різдва складала вже слова, а в Великім пості, таки вже її читала.

Луць аж відмолодів з радости. Коли лише якій сусід зайшов до него а Олюнька була дома, зараз прикликав її до себе і казав читати, а перед кождим хвалив ся своєю внучкою, що нема такої другої в селі.

— Бо то видите, сусідо — говорив він — така кругла сирота, без родичів, обштовхана, оббита, а має добру голову і золоте серце! — і цілував Олюньку в чоло, в очи, і пригортав

до грудей.

Люде знали добре, яка була доля Олюньки у вуйши, і з того і признавали правду Луцеві та завидували ему такої доброї дитини.

Одного разу зайшов до Луця шляхтич, котрий ходив колись до школи в місті і всі уважали его за дуже ученого. Старого аж закортіло і перед ним похвалити ся розумом своєї внучки, хоч дуже бояв ся, чи проба піїде добре. Старий міркував собі: Що иншого перед людьми, що не вміють читати, хоть щось не так скаже, то увійде, — але тут буде тяжко. Ану-ж дитина помилить ся, а він розголосить по селі, що Олюнька нічого не вміє? Тоді і виїду старим дурнем... — Але Але кортячка перемогла і старий попросив пшнівського ученого, щоби "визамінував" Олюньку.

Учений отворив книжку і казав Олюньці читати. Олюнька читала поволи, але виразно і певно.

Учений сказав до Луця:

— Дай вам Боже, дідусю, діждати ся з неї потіхи. Як до тепер, она читає дуже добре, над своїй вік.

Старий аж почервонів з радости і не міг промовити слова, лише притиснув Олюньку до своєї груди так сильно, аж мала не закричала. Зараз другої днини пошиортав щось старий в своїй скринчині, від котрої ключ носив усе на шиї, і сказав, що мусить поїхати до міста. Був се ярмарочний день, то не тяжко було ему присісти ся до кого-небудь.

Вернувши з міста, старий пороздавав дітям Андрія колачі, коники і ляльки. Олюнька стояла коло занічка, дивила ся своїми чорними оченятами на діда та дивувала ся, що дідусь не привіз їй нічого. Луць прикликав дівчину до себе, казав їй замкнути очі а сам повісив їй на шиї кілька шпурків красних коралів.

— Ану, отвори очі та подиви ся! — каже, а сам обертав дитину в різні сторони і приглядав ся їй з радістю.

Ганна аж затрясла ся з заздности. По її рахунку коралів варта були яких пятьдесять реньских.

Олюнька не вміла оцінити гаразд того дарунку, але таки їїшила ся дуже, що дідусь привіз їй гостинця з міста.

— От бачиш, Олюнько, — каже старий, — ледви чи я дочекаю поблагословити тебе під вінець, а хотів би-м, щоби ти мала малу файну памятку по мені... Тепер ти ще за мала до

тих коралів... дай вуйні, най сховає і дасть, коли тобі треба буде.

Олюнька поцілувала діда в руку, здіймила коралі з шиї і понесла їх до вуйни.

— Натє вам, вуянко, сховайте мені, — каже цілюючи вуйну в руку.

Ганна підступила до вікна і оглядала коралі.

— А кілько-сте дали, тату? — питає.

— Е, що дав то дав... дарованому коневі в зуби не заглядають...

Він либопъ не хотів, щоб Олюнька знала, що коштують коралі.

Надійшла весна. Ганна хотіла перервати Олюньчину науку і виправити її з худобою в поле, але Луць і говорити собі о тім не дав.

— Вже оно того не буде! Зачала ходити до школи, най ходить, а то забуде через літо, що в зимі навчилася:

Ганна не сподівалася сего. Она гадала, що Олюнька буде вчити ся лишень в зимі, а тут і в літі не буде мати з неї пожитку і даром треба годувати такого непотріба.

— Та що бо ви, тату, кажете? Та ж всі діти в селі так роблять, а она панна чи що, щоби мені худоби не понасла в літі? А їсти хоче...

— Як не хочеш давати їй їсти, я тебе не всилую, але дитині кривди не дам зробити. Ще нині поїду до суду, щоб їй дали инчого опікуна, а може знайде ся такий, що вигодує її з двадцятьох моргів ґрунту та її до школи буде посилати...

Ганна вже замовчала, бо так боялася того, щоби її Олюньчиного ґрунту не відобрали. Не було инчої ради, як лишити Олюньку в школі і через літо.

В тій порі ходило дуже мало дітей до школи, то Олюнька могла навчитися більше ніж в зимі. Ціле літо, особливо в погідні дні відбувала ся наука в садку під грушами, що колом обсіли пишнівську школу.

Олюнька робила великі поступки в науці, а учитель порадив Луцєви, щоби купив Олюнці другу книжку. Не треба її казати, яка радість огорнула старого діда.

Луць мав уже сімдесят літ з накладом і побоював ся, що як умре, то улюблена його Олюнька лишиться на неласкавій ласці вуйни. Дятого роздумував старий над тим, кого би

вишукати, щоби бідній сироті хоч вчасти застунив дідуся. До того треба було або виконати грізьбу і дати дитині дру того опікуна, або, знайти чоловіка, котрий би мав силу і відвагу дивити ся Ганні на пальці і вступати ся за сиротою. Першого способу не хотів Луць ханати ся. Эму жаль було сина, що мав би великі клопоти з рахунками при зміні опікуна. Мимо того, що називав Андрія фартушкевичем і бабою, любив эго і не хотів эму лиха. "Та най там — думав собі — Олюнька не збідніє, а він трохи споможе ся... у нього троє дітей..." Так старий заду мав перевести другий свій плян. Такого власне чоловіка, яко го эму треба було, знайшов він в особі Шевка. Эго поважало нїле Закутэ, а бояли ся эго всі як огню. Нїяка важїїша справа не обїйшла ся без него.

Довго розбирив Луць сю справу на всі боки, наконець рішив ся пійти одної неділі до Шевка. Шевко привитав щиро старого Луця та попросив эго на другий бік, до "ізби."

— Я до вас, нанэ Якубэ, приходжу по просьбі, — зачав старий. — та знаю, що ви добрий чоловік і не відкажете мені. То, бачите, діло сиротницьке і мені дуже лежить на серци. Я га даю за мою внуку, Олюньку. Моя невістка трохи прикра і правду сказавши таки недобра жінка. Поки я ще жию, не дам їй кривди зробити, але я вже над гробом, а мій син — от, бодай не казати, скаче коло неї як песок. Легко отже вгадати, що буде по моїй смерти. Ганні конче треба когось, кого би бояла ся, а хто би за дитиною уймав ся. До того були би ви, сусїдо, найліпші. Ви, даруйте за слово, таки громадський опікун. Не дав Бог своїх дітей, то маєте нївроку опікуньств богато.. може вам ще й ся одна не затяжить. От зробіть мені ласку, а Бог вам за платить!

— Ба, та бо то видите, нанэ Лукашу, Андрій эї вуйко і маэ більше право до опікуньства нїж я чоловік чужий. Треба би вам поїхати до суду і всьо сказати, як оно і длячого Андрій не маэ бути опікуном...

— Ей бо, нї, я не так гадаю. Оно би так і треба, але з того вийшли би великі неприємности для мого, сина, а мені эго таки жаль, бо він, хоч дурень, а все-ж моя дитина. Я би гадав, щоби в судї було, як э, але щоби Ганна знала, що эї хтось пильнуэ, і щоби було кому на неї деколи посварити. Я тут розглядаю ся між сусїдами, та хто-ж се потрафить? та й хто схоче лізти нїд Ганнин язик? Хиба ви одні. Вас всі респектують і

она буде вас бояти ся.

— Та сли так лише, то добре. Я вам обіцую... чому ні? Та з тим великого клопоту не буде.

— Дайте мені на то своє слово!

— Даю вам слово!

— Але шляхотске слово!

Так эсть, шляхотске слово, — каже Шевко і подав старому руку.

— Я тепер цілком с Олюньку снокіійший, хочби мене і раз Пан Біг до себе покликав, — каже Луць. — Тепер би я вам сусідо, хотів сказати, як би то дальше повести Олюньку. Она тепер має тринайцять літ, ходить до школи і дуже добре вчить ся, має двацять моргів свого ґрунту власного а ще дістане пять по мені, то вже щось значить. Привчить ся трохи, а дівчина буде колись ладья. Може би удалось їй вийти за "вокомона" або до міста... все оно щось більше значить.

— Фе! сусідо, як можна таке говорити? Гадаєте, що вокомон щось таке, за чим варто розбивати ся? От служить нині у того пана і мусить эго труби слухати, а завтра вже на улиці. Та і такий вокомон не буде вам на селі госнодарити на двацять і пятьох моргах. Эму схоче ся зараз паном бути — звичайно лагуминець. Такий привик до питльованого хліба, разового їсти не схоче, а на двацять і пятьох моргах годі питльованцями сипати. Так само і до міста! Хто вже уродив ся на селі, най же там і жиє. Инша річ, як нема з чого на селі жити. Але ваша Олюнька, як пійде за порядного шляхтича, буде панею-шляхтянкою на ціле село, а в місті згубить ся і ніхто на неї не подивить ся. Уже то буде моя голова в тім, щоби їй вшукати порядного шляхтича, але лише шляхтича, от як я або ви — хлібороба, а не якогось там сурдутовця-вокомона. Що ж він має? Хиба нагайку... Тото, що дівчина ходить до школи, оно добре. Але я би не радив дуже эї вчити. Нехай знає прочитати молитву та їй буде з неї, а великої філософії не раджу эї вчити, бо відвикне від того, до чого эї Бог сотворив...

— Та ви може їй добре говорите, сусідо, — замітив Луць, — але я би все гадав, що таки даймо на то, вокомон трохи делікатнійший від нашого брата-шляхтича, та їй може би инакше обходив ся з нею. Дістав би яку добру службу у грабійого, одного або другого, та їй було би їй добре...

— Гого! А я видів таких делікатних вокомонів, що пражі

ли своїх жінок нагайкою як хлопа на панщині. То, сусідо, ніколи не вгадаєте, який хто буде. Вже скорше про шляхтича вгадаєте. От росте межи нами з-маленьку та й видимо який, а такий зайда підлестить ся дівчині, а потім ціле житє неволя її біда. То, кажу вам сусідо, нема як шляхтич на своїм загоні! Хоч тепер хотять нас зрівнати з хлопами, до війська нас беруть, але все-таки що шляхтич то не хлоп! Ніхто ему не сміє сказати: уступи ся, посушь ся, і в шкіру як бють, то на дивані... Але шляхтич мусить бути правдивий і тямити о тім, що він шляхтич, що єго батьки заледви королеви кланяли ся, та що воювати вміли...

— Та воно, сусідо, правду кажучи, ще час о тім говорити.. таж то ще дитина...

— Ну певно, що так, але я все своє кажу, що у мене порядний шляхтич більше варт, як ціла сотка тих пагайкевичів-вокомонів, з котрих майже кождий злодій, обкрадає свого пана...

— Нехай і так, Бог вам заплатить за то, як обороните си роту в потребі. Дякую вам за добре слово. Бувайте здоровенькі!

Луць вийшов від Шевка успокоєний. Він знав, що ніхто не оборонить єго внуки так, як Шевко.

VII.

По смерті Костя Полошинського нізнала Костиха, що так багато втратила. Кость заробляв річно тільки, що було чим заплатити податок, всіх поодягати та ще й де-що сиравити до хати. Тепер треба було обмежити ся на своє господарство, а оно було невеличке. Трафив ся ще оден неврожайний рік, вилляв Дністер, і до хати Костихи стала заглядати нужда. В тій біді удала ся Костиха на пораду до свого кривияка Шевка.

— Біда, панэ брацэ! — каже Костиха. — На обійстю лиш одна корова, нічим того поля обробити, ні згноїти, а тут три роти годувати і три спини приодіти... Не знаю, як перебути сей передновок.

— У мене рада готова, не знаю лишень, чи ти пристанеш на ню. Дай Дмитра до мене в службу. Зле ему не буде. Я буду платити, як другим парубкам, та й поле поможу обробити. У мене, слава Богу, три плуги... дасть ся ради всему.

— А бодай же я не дочекала свою дитину в наймити давати! — закричала Костиха.

— Коли так, то можете пухнути з голоду. Я зі своїм не наки даю ся. Ти, сеструню, гадала, що як скривиш ся перед Шевком, то він тобі зараз дасть ключ від комори? О ні! у мене не так. Я готов помочи, але хто хоче працювати, так як я працював, доки чого доробив ся. Я хотів з Дмитра зробити господаря, привчити его до роботи, бо сей бабин син нічого не знає і при тобі не навчить ся. За той час обрабляв би я ваше поле, а з за робітків може би де що докупило ся. Оженив бим его добре, як час прийде... Ну, але ні, то ні. Тримай его при собі, припни

до запаски, але за дурно я не дам і макового зерна!

Костиха відійшла з нічим; що така певна була помочи багатого свояка. Предложенэ Шевка, щоби Дмитро йшов у службу, було для неї несподіване й неможливе.

— А не діждеш ти, богачу проклятий, щоби моя дитина у тебе служила! Сам маэ тільки, що з рота вилазить, а мені не дасть, каже, макового зерна... А я скорше пійду жебрати, ніж дам своїй дитині по службах валяти ся...

Коли Костиха розповідала синові розмову з Шевком і сердила ся на скупого богача, Дмитро махнув рукою та й каже:

— Е, мамо! ви самі не знаєте, чого хочете. Вуйко добре говорив. Або эго наймитам зле? Убирають ся файно, їсти мають що, а я тут таки справді спухну з голоду. Таж не у чужого буду. А може потрафимо так піддобрити ся вуйкови, що мене за свого прийме?...

— Поки мого житя, не буде того! — каже Костиха.

— Е, чому би ні? Добре, що вуйко сам таке нагадав. А що би ви, мамо, сказали на те, як би я так колись сидів на вуйковім? га?

Костисі дуже сподобала ся тая гадка. Она знала, що Дмитрусь зручний хлопець, то може эму й удати ся, а за таке варто кілька літ послужити.

Зараз таки другої днини Дмитро пійшов до Шевка.

— А що там, Дмитре? може прийшов просити мене за свата?

— Е, жартуйте собі вуйку, здорові, а я прийшов в інтересі, в тім, що то ви вчера з мамою говорили.

Дмитро стояв коло порога, м'яв шапку в руках і дивив ся в землю, хіба часом глипнув з підліб'я на вуйка.

— Та чи одно я говорив, а люде не хотіли слухати? — сказав Шевко. — Що-ж будемо більше о тім говорити? Твоя мати й чути не хоче, щоб эї пестій служив, а я инчої ради не знаю.

— Не чудуйте ся мамі! Она би хотіла найліпше, та чогось того не розуміє, що я дома не висиджу нічого. Я знов міркую, що ліпше заробити у свого, ніж іти до двора під вокомону нагайку. А як не стане хліба, то таки треба пійти...

— Видно, Дмитре, що ти розумійший від матери, але ти ще не маэш літ, мусиш так робити, як она каже.

— Та вже й мама годять ся на те, щоби я пійшов до вуйка

на службу. Оно так найліпше. Я ще жадної роботи не знаю, а і коло коней не був ніколи — який же з мене господар буде?

— Певно, що на запічку не научиш ся нічого. Ну, добре! Йди, заклич маму та згодимо ся таки зараз.

Дмитро своєю бесідою підбив собі вуйка цілковито.

— Видко, що в нім чиста шляхотська кров! — сказав Шевко до жінки — будуть з него люде, як буде добре вести ся...

Дмитро прибіг до хати.

— Мамуню! ходіть до вуйка, кличе. Тільки не проговоріть ся де з чим за богато. Я эго відай уже геть підбив для себе.

Костиха закинула на плечі хустку і пішла до Шевка.

— Ну і що-ж сестро? дасте Дмитра до мене? Він каже, що дасте.

— Певно, що дам. Боженьку мій! сліди ваші буду цілувати, брацэ мій солодкий! Вчера здавало ся мені инакше, але в ночі, як розважила всьо добре, побачила я, що ви добре радите. Що-ж буде дома робити, як нема що їсти?

— А що-ж хочете на рік? — спитав Шевко.

— Що ваша ласка.. Як я би сміла годити ся?

— Я вашої ласки не потребую і за дармо нічого не хочу. Дмитрови заплачу так, як бере у мене молодший парубок, а крім того оброблю ґрунтець та звезу хліб, бо самі не дасте со бі ради...

Умова була користна. Шевко тримав двох парубків, дві дівки і погонича-хлопця а Дмитро мав прибути шестий. У Шевка було дванацятро коней, шість коров і осьмеро ялівнику — одним словом знатне господарство.

Умову прибили і Шевко післав за могоричем. Дмитро став у свого вуйка Шевка за наймита. Він відпровадив маму до перелазу і каже до неї зтиха:

— Мамуню, не майте навіть надії, щоби я вам коли бодай шматок хліба дав без відомости вуйка... Я вуйка знаю — він дуже скупий а око маэ як ястріб.. Як би що зміркував, вилетів би я як з фузії, а тогді всьо пропало!

Костиха аж зачудувала ся, що эї Дмитро такий розумний.

— От головонька! — каже. — Не біі ся, дитино, не буду тебе ніколи о ніщо просити.

Дмитро, оставшись у вуйка, взяв ся широ до роботи, а що був хлопець сильний і розумний, то гнесь влучив ся госпо

дарскої роботи. Крім свого господарства мав Шевко другий інтерес, на котрім заробляв немалі гроші. Він віднаймав у сусіднім селі у дідича величезні сіножати над Дністром за половину сіна і отави, т. э. обробляв все своїм коштом і половину сіна звозив дідичеві а другу брав собі. Одну часть того сіна сиродавав ліверантам для війська а рештою випасав коні. Скуповував по ярмарках в осени хлонські збідовані коні, годував добре через зиму сіном і вівсом, в марті повивозив ними весь гній на поле, а відтак виводив підпасених і вигладжених на ярмарок. На тім інтересі Шевко ніколи не стратив. Він заробив звичайно в двоє тільки на конях, що варт був овес та сіно, а крім того мав ще тільки обірнику, щоби згноїти пятьдесять моргів поля. Сіна не сиродавав ніколи скорше, аж по нових сінокосах. На тім також добре виходив. Трафив ся деколи слітний рік, що сіно не дало ся зібрати, а він не йно мав чим вигодувати худобу як звичайно, але ще решту добре продав.

До такого то господарства увійшов Дмитро. Взяв ся до ціпа, до коней, до різака, а крім того пряхв вечерами пряжу, що Шевкова давала всій челяди. Хто скорше віддав свою пайку, міг відтак робити, що хотів. Дмитро звичайно був перший, що віддавав свою пряжу.

Вуйко був дуже вдоволений з Дмитра, ніколи на него не сварив, а противно, ставив его другим за примір.

— Видко, що в нім добра шляхотська кров! — повтаряв заедно, як остали ся обоє з жінкою.

Прийшла весна, а з нею инша робота. Дмитро, по кількох вуйкових лекціях, навчив ся орати і сіяти.

Коли земля зазеленїла ся, зачали люде виганяти коней на нічліг. Се починав ся новий період для парубків — то була виключно парубочка робота. Діти пасли худобу за дня, парубки коні в ночі.

А ті нічліги були для парубків новні поезії і приманли вости. Они умовляли ся ще за дня, в котру сторону поїдуть, а як змеркло ся, вечеряв кожний чим скорше, брав сінник і кожух, сїдав на коня і спішив на означене місце. Тоді то починав ся в селі рух, накликування, свисти та сьпіви. Коли вже всі зїбрали ся, їхали цілою ватагою на означене місце на нічліг. Де-хто брав з собою пса.

Прийхавши на пасовиско, парубки путали коней, розкладали огонь з сухого бадилля, хворосту і торфових купинок, ко

трих по-над Дністром багато. Коли вже огонь запалахкотів, найстарший з парубків розділював по двох тримати варту. Варта змінювала ся менче-більше що дві години, але розуміє ся навгад, бо годинників у них не було. Парубки сиділи при огни, лежали на сїниках, курили люльки і розповідали собі всілячину — страховину і смішне, заводили пісень, бороли ся, пробуючи свою силу, і показували ріжні штуки, поки не зачав оден за другим засипляти. Оставало ся двох вартівних; тим не вільно було спати. Варта була тут дуже потрібна. Вправді не треба було бояти ся, щоби коні попутані далеко розходили ся, але сюди забігали вовки і заходили злодії-конокради, котрих було чого бояти ся. Тут був для вовків і конокрадів дуже догідний терен, було де сховати ся. Парубки сторожі брали в руки грубі палиці або залізни вила, сїрники і скручений та смолою облитий віхоть соломн. Так узброєні ходили они довкола пасучих коней.

З такими нічліжниками пійшов і Дмитро та ще другий парубок Шевка.

Ніч була темна і холодна, а хоч зорі блимали на небі, то таки не багато було від них світла. У воздуху був великий гамір. Се нічні птиці розпочали свої співи. Тут підпїлїтькала перепелиця, там деркав деркач, а там десь далеко в болоті погукував гук. Мимо хаосу тонів зливав ся весь сей гамір в одну гормонійну веселу цілість.

На Дмитра випала черга держати варту по півночи т. є. тогді як "косарі" стануть на пів неба. Дмитро не привик був ще спати на дворі в такій холодній порі. Він натягав на себе кожушину, корчив ся, але таки эго морозило і він не міг заснути. Дперва як вліз у сїнник з сїном і шакрив ся кожухом, заснув троха.

Коли эго збудили на варту, він узяв від свого попередника палицю і солому та став скоро ходити коло коней, щоби в той спосіб заґріти ся.

Нараз спостеріг Дмитро, що одна пара коней відійшла щось за далеко над сам беріг Дністра і тут трохи за довго стояла не рухаючи ся з місця. Эму видало ся се підозріним, тож сїпнув свого товариша за рукав, приїв до землі і став ему показувати рукою то, що сам спостеріг. Оба нарадили ся і хильцем поза бадилэ побігли до Дністра, трохи дальше від того місця, де стояли коні. Беріг Дністра був тут стрімкий. Они спу

стили ся в низ і стали тихесенько, щоб не робити шелесту, по ступати на перед, не доторкаючись верболозів, що росли низше. Зрівнавши ся з кіньми, они присіли під берегом, заперли в собі дух і стали пильно наслухувати. Виразно почули пилоранэ зеліза нильником. Парубок, що був з Дмитром, висунув осторожно голову над беріг, зараз сховав ся назад і прошептав Дмитрови до уха:

— Злодії!

Дмитро затиснув ліпше шапку на голову і поправив на собі ремня. В ній заграла молода кров, а що був сильний, то хотів поспробувати своєї сили.

— Ану, Стефане, разом! Возьмемо эго...

— А як штовхне ножем? — каже Стефан. — Може би закликати других?

— Заки закличеш других, злодії пропилюэ путо, сяде на коня та й всьо пропало!

— То може би эго лишень наполохати... може би пійшов до чорта!

— О, ні! я эго не пущу! Він би прийшов ще другий раз, а як попаде раз у наші руки, то эму відхоче ся красти. Помагай мені, Стефане, а якось то оно буде...

Слова ті шептали собі на ухо. Відтак оба рівночасно ви драпались на беріг і в одну мить станули над конокрадом.

— А що ти тут ворожиш, свату? — закликав Дмитро. Він був зворушений, серце било ся сильно, кров так в ній гуляла, що аж в горлі давило.

Злодії обернув голову в той бік, та як побачив над собою двох людей, зірвав ся на ноги, хопив зелізнi вила в руки і станув в оборонній поставі.

— Як тобі житэ миле, утікай, а то забю! — каже до парубків.

Стефанови видав ся сей хлоп велитом, то й перелякав ся эго постави і хотів утікати. Та Дмитро в миг ока прискочив як кіт до злодія і хопив эго сильно в пів. Злодій не міг ще отямити ся з такого нападу, котрого не сподівав ся, тим більше, що в ночі не міг пізнати, з ким маэ діло. Тепер, як побачив, що се молодий хлопець, заскреготав зубами з лютости, хватив одною рукою Дмитра за горло, а другою бив эго кулаком по голові. Вила випали эму з рук. Дмитро притиснув бородою руку злодія до своїх грудей і злодій не міг эго гаразд піймати

за горло... Стефан, як побачив, в якій небезпечности Дмитро, прискочив з заду до злодія, хопив его за карк і вплявив ся всіми пальцями ему в шию. Злодій копав позад себе ногами, але Стефан не зважав на те, повісив ся злодієви на карк, вліз ему на плечі і як тигр душив так довго, аж злодієви заперло дух... Він утратив память і повалив ся на землю.

— Стефане! давай мотуза або ременя! — просичав Дмитро.

Стефан розперезав ся, а заки злодій прийшов до памяти, мав уже руки позад себе так цінко звязані, що не міг ними рушити.

Тепер оба відотхнули зі змученя і стали накликувати то варишів.

— Гоп-гоп! сюда хлонці, сюда! конокрад э! гоп-гоп!

При ватрі счинив ся галас. Всі посхапували ся зі сну, кождий брав у руки, що попало, і бігли всі туди, з відки доходив голос. Злодій лежав ніби то спокійно, але удало ся ему стягнути ремінь з одної руки, а в тій хвили, коли всі прибігли, мав уже обі руки, вільні і станув на ноги. Однак все те було троха за пізно. Парубки кинули ся гуртом на злодія і мимо того, що він обороняв ся руками, ногами і зубами, перемогли его і звязали посторонками.

— А тось, пташечку, попав ся у кліточку! — каже Левонко, — побачимо, чи файно вмієш співати...

За тим словом приклякнув коло злодія, закрутив собі коло пальця его довгий вус і покрутив так сильно, що злодій запищав як скажений.

— Ану, хлопці, вгадайте, яка то птиця? шпак чи жайворонок? Гадайте по голосі!

— Шпак, шпак! — закричали парубки.

— Ей, не вгадали! — каже Левонко і знов закрутив вуса. Злодій знов зачав пищати з болю.

— Ви не знаєте, хлопці, що то э? То э такий соловій, що кобилу душить...

Всі зареготали ся.

— Тепер его до огню! — закомандував Левонко, — нехай загреє ся бідняка... Ніч така зимна, а він певно не спав сеї ночі...

Заки закричали всі до злодія: "вставай!" — кождий впарив его, чим мав.

Злодій ледви підніс ся на ноги. Два парубки взяли его під руки і серед насмішок та інтовханців привели его до ватри. Тут докинули бадила. Поломись палахнула і освітила цілу стайку злодія. Був се хлопсько височезний, плечистий, з довгим волосєм і довгими вусами. Він був без шапки, в старій козушці і у високих угрівських чоботах.

— Ви всі не знаєте, що то за птиця, і ти Левонку не вгадав... Таж се Шумило з Топорівців! — каже оден з парубків, приглядаючись злодієви.

— Таж бігме Шумило! — закричали всі парубки. — А ти, сусідо, чого сюда зайшов до наших коней? Чекай, небоже, справимо тобі весілля...

— На самий перед треба его порядно випарити, щоби намятав шляхотску руку... Нуте! на диван з ним! — каже Левонко. — Кождий дасть ему по палици а Дмитро і Стефан по дві, бо они найбільше прислужили ся.

В одну мить Шумило лежав на землі. Він навіть не боронив ся, бо знав, що сам нічого не вдіє а ще більше роздразнить хлопців. Екзекуція була виконана з найбільшою докладністю.

— Ба хлопці! а ми ще не знаємо, до чийх коней він брав ся... Ану но, Дмитре, побіжи подиви ся і позбирай там его "начинэ"... А возьми сьвітло зі собою.

Дмитро копнув ся що сили над Дністер в то місце, де придибали злодія. За ним пійшов і Стефан. Переконали ся, що коні, коло котрих Шумило господарив, були таки Шевкові. Хлопці засьвітили смолоскип і знайшли в траві пильник і зелізнi вила. Забрали "начинэ" — як казав Левонко — і принесли до огню.

— Ану, зревідуймо его тепер! може ще що найдемо...

Перетрясли Шумилови кишені і стягнули з него чоботи. За хоявою був ще оден пильник і два ключі: оден такий, яким селяне замикають пута кінські, а другий від хатного замку.

— От зараз пізнати доброго майстра! — каже Левонко. — він не пійде позичати ключів у сусіда...

З кишені виймили тютюн з капчуком, люльку і троха грошей з калиткою.

Шумило взяв ся на хитрощі.

— От паничі, — каже, — що вам з того прийде, що будете мене тримати... От заберіть собі всьо, що-сьте знайшли, а

мене пустіть... а бігме не доторкнучь ся більше ваших коней!

Ино що докінчив, а Левонко врїзав злодія по лицю так, що трохи не впав на землю.

— А ти, злодюго, хочеш шляхотські діти підкупити своїми злодійськими крейцарами?

— Та певно що то мало, — каже Шумило, — але у мене э гроші, бігме э! Дам богато, дуже богато, лише пустіть мене...

— Він таки на правду хоче шляхту підкупити... А нуте хлопці! покажіть ему, як шляхта платить!

Парубки кинулись на злодія і стали бити, куда попало.

Зачало свитати коні походили ся до купи і стояли дрімучи з позвішуваними головами. Декотре лежало. Левонко командував:

— Дмитре! розпунтай ті коні, що мали йти на ярмарок... Злодієви треба конче зробити параду...

Привели коні. Шумила посадили на коня. Він мав руки звязані а ноги звязали ему посторонком понід живіт коневи. Коня як і Шумила замаїли ріжним хабазем, на шию поклали злодієви зелізне путо, котре він пилував в ночи, за ковнір кожуха встромили эго зелізнi вила і заткнули на них віхоть соломки. Всьо то робило ся на приказ Левонка, котрого всі згідно слухали, а він знав множество різних збитків і вигадок. На дальшу команду Левонка, два парубки уставили ся по обох боках Шумила, а третій їхав із заду з буком у руках. Коли вже було всьо готове, Левонко сів на свого коня і закомандував:

— Марш!

Ціле товариство зі співами і криками рушило з місця.

Вже було добре розвидніло ся, коли нічліжане вертали до села. Народ ворухив ся. Всі зглядали ся на се чудовище, а Левонко на переді розказував всім, якого то пташка удало ся їм сеї ночи зловити коло коней. В селі порозїздили ся хлопці, кождий на своє обійстэ, лишень Левонко і сторожні парубки відставили Шумила аж до коршми на Ячменівці. Один з хлопців почвалав на кони по префекта і асесорів.

Коло коршми зачали товпити ся люде, бож то трафило ся щось незвичайного. Старий Янкель, хоч нецікавий з природи і з інтересу, виглянув крізь вікно, а як побачив, що діє ся, вийшов таки на поріг.

— А ви звідки взяли такого гамана? — питає.

— Та от, хотів собі позичити пару коней, та не вдала ся

ему штука, — каже Левонко.

Зійшла ся старшина громадська з префектом на переді.

Шумило аж затряс ся, як побачив ячменівську коршму. Він знав, що знаходить ся в самій середині шляхотского гнізда; знав, що не знайде ся тут ні оден чоловік, котрий би хотів промовити за ним хоч би слово. Хиба би трафив ся якій жандарм та виратував эго з рук шляхти. Він думав про кримінал як про дошку свого ратунку, і рад був як найскорше тудя дістати ся, щоб ему не поломили ребер, як уже неодному эго товаришеви по реміслу зробили в тій коршмі розлючені шляхтичі.

Наш сільський нарід за найбільшого свого ворога уважає палія та конокрада. И оден і другий може хлібороба довести до торби жебрацкої. З відси така заїла ненависть і жадоба мести проти одного і другого.

Украсти хліборобови пару коней на весні під роботу — значить позбавити эго три рази тільки, що ті коні варта. Вже цілий рік пійде ему як з Петрового дня. Треба наймати плуг та борону, а що кожний тримає лише тільки робучої худоби, кільки ему треба, тож і не дасть другому, доки свого не обробить. З того опізнений засів зі всіми своїми наслідками. Хто би хотів купити коні на весні, заплатить за них в двоє, та коби ще свої гроші, а то треба позичати у жида на великій процент.

Селяне бувало робили собі самі справу з такими людми, не ждучи процесу кримінального. Діялось те ще за старої нашої процедури карної, де треба було достарчати формального доказу з приписаного числа сьвідків, бо переконанє судії не мало ніякої сили, — инакше ніж єсть тепер. Дятого то багато ноторичних злодіїв виходило з рук суду по кільки разів безкарно завдяки своїй зручності і робили людям пакости дальше та мстили ся на тих, що їх відставили до суду. Так отже люде давали злодієви добре почесне, щоби більше не скортїло эго до села, хоч би эго опісля в суді з "браку доказів" пустили. Шляхта не була менче жостокою як хлопи, а коли спіймали злодія на хлопско шляхотській території, тогді поступали зовсім солідарно.

Префект казав зсадити Шумила з коня і завести до коршми. При тім не обійшло ся без штовханців, котрих старшина ніби-то не бачила. Префект сів поважно на кріслі і зробив зі злодієм короткий протокол. Писар списав письмо до суду, заказали форшпан і варту, а префект дав наказ одному асесоро-

ви, щоби відставив злодія до криміналу.

Видавши ті розпорядження, префект зі старшиною пішли до дому, асесор, що мав їхати до міста, пішов поспідати, поліцай пішов за форшпаном — і так порозходилися всі урядники громадські полишивши в коршмі злодія з цілою товпою народу.

Всі вони дуже добре розумілися, хоч ніхто слова не говорив о тім, що мають робити. Насамперед парубки, що привели злодія, відставили его до коршми а не до уряду громадського, бо там, під повагою права, не випадало его бити. Відтак префект знав, що в его очах ніхто не поважиться ударити злодія, тож розпорядивши як слід забрався з коршми. Так само асесор і поліцай знайшли собі діло, щоби вийшли. Вкінці і Янкель, знаючи, яка буде робота, пошваркотав щось з Рифкою і пішов у поле, а Рифка і собі пішла до огорода. Так осталися лиш ті що, треба.

— Ну, зачинаймо! — каже оден.

Зачинили двері, розв'язали злодієви руки, здіймили путо з шиї і прикували ним ногу злодія до ковбиці. Відтак здерли з нього кожух і обернули его спиною на середину коршми. Кожу кинули за шинквас та взялися до приладженої для них горівки. Кождий випив чарку на погибель злодіям і бив палицею по плечах Шумила. Ті побої йшли чергою, черга повтарялася. Плечі злодія покривалися синими пасмугами, а далі стала показуватися кров крізь сорочку. Тепер розпочалася друга операція. Здіймили з Шумила чоботи і били в підшви, так що не було вже здорового місця. Наближалася ще одна операція, що рівналася тортурам, а тут нераз практикувалася. Здіймали зі злодія сорочку і вішали его долі головою, прив'язуючи ноги мотузом до балька, а відтак сікли різкими місцями коло місця. Шумило з разу кричав і ревів, але побачивши, що то ні на що не здасться, закусив зуби та стогнав з болю. Вже ладилися до тої послідної роботи, вже зв'язали Шумилови ноги, а оден шляхтич станув на стільці і засилював мотуз на бальок, коли хтось загримав кулаками в двері і гукнув через шпайру:

— Шандар!

На се слово всі покинули свою роботу, убрали злодія в сорочку, отворили двері, а сами чим боржій до алькира та й через відчинене вікно повискакували оден за другим до огоро

да, а по під п'яним п'итком побігав над Дністер в лози.

До коршми прийшовся патрулюючий жандарм. Він ішов поволі, не догадуючи ся, що діє ся в коршмі. Один хлопець, що сторожав перет коршмою, побачив его і дав шляхті знати. Той сам хлопець ишов тепер сміло проти жандарма.

— Дзінь добрий, панє шандар! Кажуть, що сеї почи зловили копокрада за рікою, як брав ся до коней.

— А де-ж він? — питає жандарм.

— Має бути в коршмі... Эго тут рано привели, а пан префект наказав форшан, щоби відставити его до криміналу.

А э хто в коршмі? пильнує эго хто?

— Не знаю, прошу пана... Я тепер тудя надійшов... Іду за ріку капусту садити... Мамуня вже давно пішли а я посидаю та й собі йду.

В тій хвили затарахкотів віз. Шляхтич поганяв, а з заду сидів асесор з поліцаєм. Жандарм підждав на фірму. Об сілські урядники не слазили.

— Повеземо злодія до міста, панє шандар! — каже асесор.

— Я вже чув... А де ж той злодій?

— Має бути в коршмі... чей-же не утік... варту поставили.

Отворили двері і аж відскочили з переляку. Та землі лежав пів-живий чоловік, цілий покровавлений, босі ноги так цупко звязані, що мотуз аж вів ся в тіло.

— Хто эго так справив? — питає жандарм.

Асесор розвів руки та й каже:

— Я тут не був... не знаю.

— А кого-ж ви на варті поставили?

— Та кого? людей! Не знаю, каторі тут були.

— Ви будете відповідати за сею чоловіка!

— Я? Або я тут був, чи що? Мені пан префект наказав відставити его до криміналу, я пійшов за фірмою та й побачив его, а що-ж мені до того, що за той чоловік дія дія ся? Я підждав би, як би злодій утік.

Не було що більше говорити... Жандарм рушив мила ногою, але той лиш застогнав тупенько. І приказ жандарма розв'язали ему ноги і стали его приватити до міста. Жандарм подав ему горівки. Шумило зачав найкраще говорити.

— А то тобі, небоже дали почесне! — каже таеш! — каже жандарм.

— Ах, паноньку! сам Бог вас надніс, а то були би душу з

мене вигляди... простогнав Шумило.

Асе... з не... даєм стояли коло печи та посміхалися.

— Е... рошу пана, така... йка? Подрапали троха... Тут не так... їх... обравів. О... Конюшках так збили одного... по... ду... омили, а в хореличах три дії били, а в... манс... і... ки на... ерть забили такого собаку-копока... да... го... ка бійка?

То ви... яке похваляете? — під... шив жандарм.

А що я маю хвалити або гадити? Мені що до того?... пер... бив... Вибили та й годі! Не... май чужого, то й тебе... не зачепить...

Жандарм нахилив ся до Ш...

— Хто тебе бив?

Всі, всі били... хто був, т...

А знаєш їх?

—... сей бив? — питає жандарм... показуючи на асесора.

— Та певно, що бив, бо всі били.

— Не бреши, злодію, бо тепер вибю! — крикнув асесор.

Пан префект посвідчить, що як ми виходили, то злодій був... де цілий.

— Значить: вибили та й пропало... Го-го! розумна шлях... — каже жандарм.

— Ходім, панє шандар! — каже асесор.

— Зараз, тільки спишу де-що...

Асесор подав жандармови готове письмо з урядовою печаткою.

— Там є й свідки пописані і всьо готове!

— Коли так, то вам уже не треба їхати — сказав жандарм.

— Слава Богу! — утішив ся асесор. — нині день робочий.

Жандарм не довірював злодієви і дав ему ланцюшки на руки. Асесор і поліцай помогли висадити его на фіру. Надійшов і Янкель. Він також не знав, що тут діяло ся... Змилував ся над Шумилом і дав ему порцію горівки та шматок хліба.

Жандарм сів коло Шумила а шляхтич затяв коні.

Асесор і поліцай вернули ще до коршми.

— А де тамті?

— В алькири вікно отворене, — каже жид.

— А то файно справили ся! — похвалив поліцай.

— Ну, а від чого-ж они шляхта? — додав жид. — Як би то були хлопи зробили, всіх би їх жандарм полапав на горячій учинку...

VII.

Коли Шевко довідав ся, в якій небезпечности були его найліпші коні і хто їх уратував, не міг нахвали ся Дмитра.

— Я все своє кажу, що в нім чиста шляхотска кров...

В нагороду за се дістав Дмитро файні пасові чоботи і суконну капоту. Дмитрови се зовсім не шкодило, що капота не на нього була шита, коли сукно було тонке й добре.

Від сеї пори став Дмитро повіреником і правою рукою Шевка, а поле Костиhi було насамперед оброблене і засіяне.

Шевко хотів випробувати вірність Дмитра на всі боки: він підкидав ему на стежку дрібні гроші, підглядав у ночі, чи не носить що мамі, але Дмитро показав ся неприступним для якої-небудь покуси. Гроші віддав точно, а в ночі й кроку не пійшов з обійстя не сказавши вуйкови, де йде. Він перестав ходити на всі забави з ровесниками, а був пильний і невсипущий як муравель. При тім був веселий, бо бачив, що плян ему удає ся; він бачив, що прихильність вуйка для него росла з кождим днем. О его задушевнім пляні ніхто не знав, крім Костиhi, а она не зрадила би сина, хоч-би її огнем пекли.

— Чому ти, Дмитрусю, не йдеш троха забавити ся? Маеш файну капоту, нові чоботи...

— Е, буду бавити ся як буде начім, а тепер сиди в хаті, не рипай ся!

— Ото розумна моя дитина! — тішила ся Костиha і плувала пристрасно розумну голову сина.

Вся закутяньска шляхта чудувала ся, що з такого нероби-вітрогона зробив ся такий статочний парубок. Закутяне горили:

— Шевко уміє добре екзецирувати хлопців... от що з того Костевого Дмитра зробив! Який то був ледар, бабин син, а тепер аж любо подивити ся...

— А що там, пані Полошиньська? — питали сусідки, — а що ваш Дмитро?

— Та Богу дякувати ему добре.

— Певно, що добре, а ще ліпше буде. Шевко своїх дітей не має, то комуж усьо запише, як не Дмитрови?

— У Шевка є своя фамілія, близша ніж я... Рідний эго брат э ксьондзом, дітей у нього копиця, певно ему дістане ся всьо... А я таки не хочу, бігме не хочу! — казала Костиha і скла дала руки як до молитви.

— Е, що ви говорите? Дістане ся тому, кому Шевко запише, а з братом щось они не дуже добре.

Костиha хоч як любила такі розговори, а бояла ся їх. Ануж Шевко почує, що балакають, і нічого не запише? Він не любить, щоби про эго богатство говорили і диктували ему, як має робити. Почує, що говорять, і зробить инакше...

Сей рік заповідав ся дуже добрий і урожайний, такого року не затямили й найстарші люде. Граду ніхто не бояв ся, бо в тих сторонах не видав ніхто ніколи граду. Бояли ся тут лише виліву Дністра, котрий, назбиравши води у допливів в своїм висшій бігу, заливав тут цілу околицю. Однак тепер була постійна погода, переривана хиба незначними дощами.

Всі кинули ся збирати з поля. Шевко обіцяв зібрати Костисі. Він мав ким робити, бо кромі своєї челяди приймав ще кількоро посторонних робітників. Робота йшла жваво, погода сприяла, всьо сухісіньке зложили в стоги та стодоли. Видаток збіжа був знаменитий.

Але не ціла Галичина була така щаслива. В місті балакали, що декуда був великий неврожай. Значить — буде покупи на збіже і будуть добре платити. Так і було. Ледви настала осінь, зачали зїздити жиди-торговці за збіжем. Шевко взяв до брі гроші, і Костиha продала своє збіже добре. Шевко порадив їй купити кусень ґрунту.

— Гроші розминуть ся, а ґрунту ніхто не вкраде ані вода не забере.

Саме тогді трафив ся кусень ґрунту шляхотского, де було кількох властителів і не могли погодити ся. Списали контракт і випили могорич.

Від часу, як Дмитро був у Шевка, Костисі вело ся дуже добре і всьо йшло як по маслі. На себе та дитину багато не потребувала, сама трохи заробляла, обробленэ поля нічого эї не коштувало. За кілька урожайних років придбала кілька моргів поля, продавала в місті масло, сир, яйця, вигодувала кілька штук худоби і так добро множило ся з року на рік.

Дмитро все ще служив у вуйка. Раз каже вуйко до него:

— Може би тобі, Дмитре, пійти вже на своє, оженити ся і бути господарем? га?

— Е, моя жінка ще в попелі бавить ся... Що я буду на своїм робити? Мені у вас ліпше!

Шевко був дуже рад з того, бо мав на кого спустити ся зі всім своїм. Він мав до Дмитра таке довірэ, що посилав эго зі збіжем на ярмарок. Дмитро справив ся добре. Привіз добрі гроші та ще й недовго бавив у місті.

Шевкова хата стояла в доли́нній часті Закутя, а що Дністер виливав тепер частійше, то Шевко задумав побудувати нову хату на горбі в горішній часті села, де вода не могла дістати ся. Він мав там свій власний просторий огород. Маючи трохи придбаного гроша, поїхав у гори, накупив матеріялу і, заки прийшли сінокоси, звіз всьо до-чиста своїми кіньми. Дерево було сухе і добірне. Дубів на підвалини накупив таки в двірськїм лісі. Не відкладав довго роботи, згодив майстрів Німців і взяв ся до будови.

Дмитро помагав та дбав про все, як-би рідний син. Шевко тішив ся та постановив нагородити эго щирістю.

Хата Костихи була стара й маленька. Коли майстри скінчили будувати хату Шевкову, закликав їх до хати Костихи, казав хату до-чиста розібрати а на эї місце перенести свою давну. В тих сторонах будують хати деревляні в угла, тож за-кілька днів, при помочи сусідів, на обійстю Костихи стояла велика деревляна хата. Треба було лиш обмастити глиною, побілити та пошити стріху. Солома була своя, глини навезли Шевко ві коні, погода сприяла, тож за кілька неділь Костиха сиділа з дочкою в добрій теплій хаті.

Дмитро не був вдоволеній з того, хоть і не показував по собі. Він міркував, що коли Шевко побудував эму хату, то не думаэ віддати эму своєї пової, а він мав на ню велику охоту і рад би колись осісти на цілім Шевковім маэтку. Шевко не

догадував ся того. Дмитрож перед людьми а особливо перед вуйком показував велику радість і вдячність за таке добродійство.

IX.

Прочутэ Луця, що не довго поживэ насім світі, невдовзі справдило ся. Він чувствував себе що раз слабшим. Чим близше осени, тим більше мучила эго дихавиця, а при тім боліли руки і ноги так, що старий стогнав по цілних ночах, не могучи спати. В хаті було ему душно, на дворі холодно.

Луць уже не міг робити ніякої роботи. Ганна з за того воркотіла й нарікала перед чоловіком, але все ще бояла ся старого і не важилась виступити ему в очи. Андрій любив свого батька, але коли йно поважив ся перед жінкою вимовляти эго старостію, жінка закричала эго так, що не знав, куди дівати ся. Він в таких випадках забував язика в роті, не сьмів договори́ти початого слова, лише стискав плечима і відходив до своєї роботи.

Старий занемагав що раз більше. Похуд, на лиці пошков, руки стали трястись, а кашель сухий, частенький і прериваний не давав ему кількох слів до ладу сказати.

Надійшла пізна осінь, тая найтяжша пора року для всіх дихавичних і взагалі хорих. Старий Луць не выходив з хати і поклав ся на постіль.

Недужий старець, прочуваючи близький свій кінець і розлуку з любою онукою, не хотів эї тепер і на крок пустити від себе. Та не можна сказати, щоб эї нудив чимнебудь, як се буває з тяжко недужими старими. Він було велить Олюнці сісти при своїй постелі на стільчику та заодно дивив ся на неї, любує ся эї гарним личком і гладив сухою дряжачою рукою по головці.

Одної неділі, як Андрії пішли до церкви, а Олюнька лишила ся сама одна з дідусем, старий каже:

— Слухай, моя Олюнько люба, маю тобі щось важного сказати. Я буду невдовзі вмирати... мій кінець близький...

Олюнька й сама журила ся тим, що дідусь нездужає, але таких страшних слів не сподівалась почути від дідуса. Розплакала ся страшно і кинулась старому на груди та стала зго обнімати. цілувати.

— Дідусеньку мій! соколику! не говоріть так, не говоріть! я такого не можу слухати. Щож я сирота буду без вас робити на світі? — і горячі зї сльози котились горохом на лице старця.

Він і собі заплакав, пригорнув дитину до себе що сили і став успокоювати зї:

— Така воля Божа, моя дитино! хто раз родив ся, мусить умерти. Та й мій вік уже по тому... Набідував ся я досить, пережив неодна горе. От прийшло ся й мою Мариню, а твою маму поховати, та що порадини? Так Бог дав. Нам здає ся, що оно так повинно бути, аби діти ховали батьків, а у мене було навідворот: я поховав дочку і зятя разом, несподівано, одної днини... ба я їх навіть не видів, як ховали... померли від холєри, та забрали їх як ту падлину і вивезли... Розумієш, як то страшно? Але і в тім Божа воля...

Олюнька тулилась до грудей діда і хлипала.

— Скажіть мені, дідусю, яка була моя мама і де зї поховали?

— Була така як ти, моя дитино. Ти цілком у ню вдала ся ся та дай Боже, щоб і ти була така добра, як она. А де зї поховали, я дійсно не знаю. От на холєрнім цвинтарі, що під каналом — знаєш? Тоді ховали по кількоро враз до одної ями. Вкинули в яму, налили вапна та й присипали землею... щоби тобі хоч капля води свяченої!... Ти бачила, яке то мале місце — той холєрний цвинтар? А що там людей лежить! Я ще тямлю, як ино той цвинтар закладали. Страшний тогді був час! То було ще за першої холєри. Потому була ще друга, і третя, от тота, що від неї твої тато-мама померли... Місця не знаю, де они лежать, але як будеш тамтуда йти, то помоли ся за їх душу під хрестом... Бог прийме... Але не пора тепер о тім говорити. Я хотів тобі сказати щось иншого... Слухай, дитино! Ве

ди ся чемно й чесно, щоби мені було легко лежати в могилі. Будь добра для всіх, милосердна... Ти будеш колись богачкою не горди ся своїм богатством, бо й ангелів гордих Бог покарав... Не пускай бідного від свого порога без куска хліба, без доброго слова... Вуйни не дразни пічим і не супротивляй ся їй она може й не така лиха, як показує... Але як би тобі було вже так дуже зле, що не могла бись витримати, то пійди до Шевка і скажи ему всьо... я эго за тебе вже просив... А не забувай по молити ся за мою душу, бо я тебе, моє серденько, дуже, дуже люблю...

Старому закрутили ся сльози в очах, уста затряслись від плачу, він ізнеміг ся, закашляв ся і не здужав слова промовити. Відсунув легко дівчину від себе, положив ся горілиць на постели і тяжко дихав. Груді то підносились, то спадали.

Олюнька подала старому теплого молока. Старий хлипнув трохи, відкашлянув ще раз, підніс ся на лікти правої руки і говорив дальше:

— Тільки, дитинко, не віддавай ся роспуці. Кождий чоловік мусить умирати, але хоч тіло зігниє в землі, то душа буде жити, а там всі праведні, у Бога зійдуть ся разом. Оно й не може бути инакше! От я пійду від вас всіх, але там знов застану знайомих, що перше повмирали... Так буде й з тобою колись.. Дай тобі Боже довгого віку дожити і щасливою бути, але що би й як довго ти жила, то таки не можеш вічно жити. А щастє тут на землі — яке? От павутина слабонька! що оно варте? Там у Бога нише щастє, хто собі на него заслужить, там оно вічне, а тут що? — піна!... От видиш мене, Олюнько: Поки я був здоров, то добре, а тепер, коли нездужаю, як я мучу ся... Добре, що ще не довго, а як би так рік, два або й більше? Тоді би ти сама просила Бога смерти для мене..

— Дідусю солоденький! того би ніколи не було!..

— Було би, було! бо ти би бачила, що для мене виходу нема. Смерть страшна лиш для людей злих, що суду Божого боять ся, а для добрих она велике добро. Смерть кінчить усї муки, всьо горе відразу... Я длятого, тобі то кажу, щоби ти не побивалась за мною, не впадала в роспуку, коли мені очи замикнуть... Ми там побачимо ся всі — о! всі, що у Бога собі на то заслужать...

Дальшу бесіду старого перервали Андрії, що саме верну

ли ся з церкви. Старий поцілував ще раз онуку в голову, а від так прикликав до себе Андрія.

— Слухай сину! Як пообідаєш, запряжи фіру і привези мені ксьондза... мені вже не довго з вами бути...

У Андрія зацімло серце.

— Що, тату, говорите? та де ще ви будете вмирати? .. Ко би трохи погоди на дворі вам зараз полекшає.

— Мені полекшає і без погоди. Я се знаю, а ти таки зроби так як говорю.

Ганна поралась коло печи за обідом і слухала тої мови старого. И їй стало трохи маркотню, хоч ніколи не любила старого а більше бояла ся эго.

Обід проминув у мовчанці, ніхто їй слова не промовив. Ганна насунула ся. Андрій проковтував сльози, пікому страва не йшла в горло.

По обіді Андрій вийшов на об'їїстэ, зладив віз, вистелив соломою, прикрив з верху веретою, запряг коні і поїхав. Було велике болото. Коники Андрія не були великі, а до того в осе ни коні звичайно слабші. Они ледви витягали ноги з густого чорного болота. Андрій підганяв бичиною, бо батога видалось ему за мало.

О чім Андрій думав по дорозі, заки з'їхав на попівство, ніхто не вмів би сказати. У него переходили думки одна за другою, але не було ні одної веселої. Пригадавав собі ціле своє житэ — свої дитинячі, паробочі літа, пригадав собі, який був эго батько, ще тогді, як він эго лиш затямив, а якій тепер, немічний. Пригадав собі своє подруже з Ганною та й зітхнув тяженько, бо від тої хвилі йшов уже як в ярмі. Пригадав собі, як нераз батько радив ему, щоби не давав себе жінці взяти під ноги... Не послухав, а тепер уже було за пізно. Жінка дуже взяла верх над ним і він не в силі опертись эї воли..

Заїхав на попівство перед ганок. Зліз із воза, обчиетив собі чоботи тріскою, а відтак мітлою і вийшов осторожно до сїней, а з відси до кухні.

— Эгомось дома?

— Тепер обідають.

Андрій сів на лавці і ждав терпеливо, поки обід скінчить ся. Служниця сказала в покоях, що приїхав якийсь шляхтич.

Священик, що сам походив з ходачкової шляхти, ново

див ся з шляхтою дуже обережно, зовсім не так, як з хлопамн з своєї парохії, хоч волів хлопів, ніж гордих шляхтичів. Они враз дали ся ему в знаки і за що найменше подавали жалоби до консистора. Раз навіть їздили до Львова до митрополита Литвиновича і загрозили, що як їм владика справи не зробить всі они перейдуть "на польске".

А пішло їм ось з чого: В тім часі наші священники почали дуже займати ся очищенєм руского обряду від всяких до- датків з обряду латиньского — і на се очищенє обряду зуживали майже всі сили. Так званою обрядовщиною займали ся не лиш священники, отже люде фахові, але і люде з світскої інтелігенції, от н. пр. пок. Михайло Качковський судовий радник. Парох пишновецький уважав за велику невластивість нашого обряду також се, що де-хто зі старших шляхтичів говорили молитви по польски. А не було чому так дуже чудуватись, бо ті люде тямили ще часи, коли голосило ся проповіди по наших церквах по польски. Але священник пишновецький хотїв усу- пути тую аномалію від-разу, як найострійшими средствами, які мав у руках. Між иншим він відправляв від сповіди всіх тих, що не вміли рускої молитви. З того шляхтичі розілись на "но- на", бо кількоро старших людей повмирало без сповіди, і пої хали до митрополита з жалобою. Треба їм було конечно дати якусь сатисфакцію — і священник пишновецький пішов на лж- день чи більше під сходи у св. Юра на реколєкцію...

Священник не міг того забути шляхті, але мусїв з ними поводити ся осторожно. Він казав зараз покликати Андрія до канцелярії.

— Слава Ісусу Христу!

— Слава во віки! А що там, панє Андрію, скажете?

— Я приїхав по згомостя, щоби тата висновідали та й "за- комунікували."

— Та тепер?

— А вже-ж, тепер. Тато хочять конче сповідати ся...

— Таж я зараз маю їхати на вечірню!

— Е, прошу згомостя, до вечірні ще далеко... буде ще час.

— А чому ви не привезли тата нині до церкви?

— Не можна було... Вони дихавичні... могла би їм така не добра погода зашкодити.

— А чей-же тато не такі дуже слабі... Приїдьте завтра!

Андрій, що перед жінкою не знав, на котру ногу стати тутки почув себе шляхтичем і не гадав так скоро уступити.

— Тато слабі та й годі і я приїхаю по згомостя нині. А на те ми "ксьондза" платимо, щоби людей сповідав у потребі та й робив свою річ...

Священик почервонів на таку остру мову шляхтича, але запанував над собою...

— Таж до завтра можете зачекати... то чей-же не буде пізно!

— Я хочу нині і вже! Мені сюди їхати не легко... А коли згомость не хотять, то я поїду до польського, але бігме, що "біскуп" буде о тім знати!

Хоч священикови дуже не хотіло ся їхати і покидати го стей, що того дня до него заїхали, та годі! що було діяти?

Священик зібрав ся, післав по паламаря, щоб отворив церкву, і поїхали до церкви. Священик забрав святі Дари. Паламар сів коло Андрія з ліхтарнею і дзвінком. По дорозі люде уступали ся набік, знимали шапки, клякали і хрестили ся. Ко-ні зміркували, шо вже вертають до дому, і йшли жваво.

Приїхали на подвір'я. Андрій виніс з хати столець, щоб священикови було ліпше злізти з святими Дарами. Паламар ішов з дзвінком і ліхтарнею передом і отворив двері.

Заки Андрій привіз священика, Ганна надягла на старого чисту сорочку, застелила білу постіль, стіл прикрила чистим покривалом і попрятала в хаті, підмела на-ново. Она хотіла у-ходити перед усіми, а особливо перед священиком за добру господиню.

Хто не знає того чувства, яке огортає чоловіка, коли до хати вйде священик з святими Дарами? Здає ся, що й недові рок почувствує якусь тяжку серіозну повагу тої хвилі, коли у-мираючий ладить ся розпрощатись з сим сьвітом. Кождому му сить прийти на гадку: от і всьому кінець! Дорога скінчена, а за тим всім темна для людского ока непевність, осьвітлена хи ба лучами віри. Чим менча віра, тим темнійша тая безконеч-ність, що здибуємо ся з нею на самій граници нашого земно-го житя. На тій найкрайнійшій граници чоловік хотів би кон-че побачити, збагнути: що по-за тим? Тоді він прикликує на поміч усі свої сили і пригадує собі слова нашого Спасителя: "Прийдіть до мене всі знеможені я впокою вас"! Ось де ко-

тва і послідний, єдиний ратунок для бідної душі, що ще й тепер не може проглянути тої далечи — і вона ханає ся тої котви... Се хвиля, з котрою нема жартів.

Коли священник вийшов у хату, всі приклякнули. Коже плакало. А вже Олюнька не могла й стямити ся. Клячала коло постелі, держалась обіруч побічниці і плакала судорожно і голосно.

Священик казав усім повиходити з хати і остав ся сам на-сам з Луцем..

Коли Луць запричащав ся, почув якусь полекшу. Лице єго прояснило ся і набрало якоїсь живійшої краски.

— Эгомось! — каже до священника, цілуючи єго руку, — у мене ще одна просьба до вас:

Священик поважав Луця, бо се був найпобожнійший єго парохіянин з цілого Закутя, тямив о церкві і неодну дорогу річ справив для неї.

— Що-ж такого? говоріть!

— Я лишаю внучку Олюньку, оттоту сироту, що тут плакала за мною. Прошу вас, эгомось, поглядайте і ви деколи за нею, щоби їй кривди не було та щоби єї по божому зиховали. Нині сьвіт такий зрадливий..

— Ну, добре! Обіцяю вам.

— А ще одно. Она дуже добре вчить ся в школі. Прошу эгомостя, купіть їй молитовник. Я не знаю, кільки то коштує, але ось-тут даю эгомостеві ринського.

— Такий малий молитовник ринського не коштує...

— То купіть трохи більший, най дитина має з чого помолити ся Богу...

— Добре, добре, куплю, і ви ще тих молитов послухаєте, як вам дитина прочитає..

— Хиба з тамтого сьвіта почую єї молитву — відповів Луць — мені вже, эгомось, виходу нема.. ноги вже попухли..

— Та чому ви не післали за доктором? Ви-ж чоловік заможний.

— На старість нема ні доктора ні лікарства, — каже Луць хитаючи головою. — Я жив такий вік без доктора, та й тепер вің мені ні на що, бо чоловік все золись умерти мусить, коли Богу подобає ся...

На таку аргументацію не було що казати.

Священик отворив двері і покликав до хати всіх. Почалося "элеопомазаніє", при чім священик вимовляв повагом молитви. Андрій в присутності жінки стратив зовсім свою чепурну шляхотеську вдачу. Він переступав з ноги на ногу і проковтував слези та закусував губи, щоб не показати, що плаче.

По відправі того сумного обряду священик попрощав Луця і поїхав просто до церкви на вечірню.

Старий Луць заснув смачно. Всім здавалося, що старому може ще полекнає і він подужає.

Старий спав до вечера. Пробудився відтак панівся води, прикликав до себе Андрія і казав попросити до себе Шевка.

— Треба — каже — і о вас щось подумати! Мені вже тепер нічого не треба, хіба чотири дошки та землі трошки..

Андрій взяв шапку і пішов у село за Шевком.

Добрий вечір! — поздоровив Шевка, ввійшовши в хату.

— Дай Боже й вам! — відповів Шевко, — просимо, будьте гості і сідайте. Що там доброго чувати?

— Та де там доброго? От тато умирають..

— Е, що так зле не буде. Старим людям усе здаєся, що умирають, як лише що-небудь заболить.

— З ними таки щось зле. Нині сповідалися.

— Га, що-ж робити? та бо вже й вік.. дай Боже й нам всім тільки прожити..

І старий, правду сказати, не хорував ніколи..

— Тато просили вас, панє Якубє, до себе нині.

— Ну, то треба пійти, годі хорому такої прислуги відмовити!

Шевко встав з лави, надягнув кожух, взяв палицю й шапку і ввійшли на улицу. На дворі було темно, хоч око виколі, а під ногами страшне болото. Оба йшли по під плоти опираючись одною рукою на палици, а другою чіпались плота.

В хаті Андрія світила ся маленька лампочка нафтова коло вікна на кілочку. Було тихо як в могилі, лише деколи старий Луць покашлював.

— Добрий вечір! — сказав Шевко ввійшовши в хату — якся маєте, панє Лукану? Що то ви вирабляєте? Умирати заохотили? От вам би ще оженити ся. Я маю для вас таку теплу вдо

вичку, і пэцок...

— Жартуйте здорові, панэ Якубэ, а мені в далёку дарогу пора, — каже Луць покашлюючи. — Чую, што мені виходу не буде... вже й ногі пухнуть... і дихати не могу...

— Чи одному то не ліш ногі пухли, але й цілі снух як колодка, а ще вихорів ся і був здравий...

— О, у мене так не буде...

Луць гаворив з такою повагаю, з такою невпэстнаю о близькай свай кінчынн, што Шевко стратив цэлком охоту до жартів і споважннв.

Настала прыкра мовчанка. Старый Луць дхав цяжко, в грудех ему клекотло як в горці. Всі стояли тг о ліш Олюнька, держачн лад ся за руку, закрпала собі ліше другою рукою і з тиха плакала.

Нарешт старый Луць відкашелялут і каже:

— Треба свай сусідо, якійсь парад зробити, штоби по мой смерці не було спорів і гаркочнн.

Шевко догадав ся, што старый кае робити завіщанэ. Він шепнув Андріэві, штоби прыкликав ще прэфекта і писаря. Андрій взяв шапку і хотів выйці, та старый задержав яго:

— Куди ты, Андрусю, хочеш іці? Почекай! то, што хочу зробити, і тебе буде обходити...

— Я гадав — відзиваэ ся Шевко, — штоби закликати ще прэфекта і писаря. Ви невно, панэ Лукашу, хочете робити "тастамент"...

— А на што тут "тастаментів"? — протестував Луць. — Або то я маю такі маэтки, чи што? От, послухайте вы, панэ Якубэ, штобисьте знали та й припильнували моэі послідноі волі. У мене не богато мізерії зібрало ся, бо як знаэте, не було з чого. Грунт роздмлив я межн дітн, а собі лішнв тілько от шоби не зовсім бути на ласці дітэй... "шо-кольвак". Не треба тут ні прэфектів, ні писарів. Як більше сьвідків, то більша замішангал: оден буде одно тямити, а другий што инше, і потому не знати кому вірити... От подай мені, Андрію, скриночку мою з під постелі та дайте трохи сьвітла, бо не виджу.

Заки Андрій витаскав невеличку скринку з під постелі і поставив коло старого на лавці, Луць сів на постелі і здіймив з шнї ключик, што висів на шнурочку. Тим ключиком отворив він скринку і став там шукати.

— О! тут э 50 ринських, — каже Луць виймаючи невеличкій звиток, — то буде на похорон і для "ксьондза", як там згодите ся... Тут знов э 30 срібних, то за те поставите на моім гробі хрест якій... Тут э сотка, то буде для Олюньки на весіллэ. — Старий при згадці на Олюньчине весіллэ зітхнув тяжко і похитав головою; эму либонь того найбільше було жаль на сїм сьвітї, що не зможе своєї внучки під вінець поблагословити. — Весілля для неї не робить коштовного... що то варто? Ліпше купити їй що... яку корову або що, то більший буде пожиток... Всі мої річи, одежу, най забере Андрій... та й пять моргів поля, а других пять піїде на Олюньку. Більше не лишаю нічого, бо нічого не маю... Працуйте так як я працював, то доробите ся... Ага! у тебе, Ганно, Олюньчині коралі, що я для неї купив.. не забудь же віддати їй, як буде час... Чуєте, панэ Якубэ, за тїі коралі? — сказав звертаючись до Шевка. — Але я би вам мої дітоньки лишив одну добру раду; вона ліпша як гроші, коли эї хто слухаэ, бо вона притягаэ благословенэ Боже... Я би вам порадив, щоби ви більше любили ся, а менче сварили ся. Ти, Ганно, маэш острый язык, окульбачилась свого чоловіка як сліпу кобилу, а то зле, дуже зле, бо чоловік маэ бути голова, а жінка эго підпора, поміч. Лиши эму трохи волю! Таж він чоловік добрий, роботящий, не пэ і в карти не граэ, то чого-ж водиш эго на пояску все? А що найважнійше, то абись мені по людяному обходила ся з Олюнькою, бо тебе з-за могили про клинати буду... тям собі! — і старий погрозив їй пальцем.

— Або я їй яку кривду роблю? — відозвалась Ганна — та що тато вигадують?...

— Ну, ну! Я знаю, що говорю, і ціле Закутэ добре то знаэ.

Не тягни мене за язык та до грїха не доводи.

Се вже вас прошу, панэ Якубэ, не дайте сироті кривди зробити, а як би ви що побачили не так, то знаэте: до суду та й инчого опікуна!... — А тепер нате всю ту мою мізерію та й ви всім заорудуйте...

Ганна обидила ся тим, що старий не даэ грошей синові, лише чужому чоловікові.

— А то раз! або то Андрій малолітний, чи що?

— Він ще гірше як малолітний... Я би певно эму то віддав, як би він мав иншу жінку... Ти, Ганно, не сердь ся, але ти сама тому винна... ми всі то знаэмо...

Шевко взяв гроші, почислив при всіх і сховав у кишеню.

— Я маю надію, — сказав, — що ті гроші я вам ще зверну та й могорич випемо, як подужаєте...

— Хоч-би я й подужав, то таки їх не рушу. Вони вже давно у мене на то призначені... хто знає, чи другі зложив би-м...

Шевко збирався відходити. Луць стиснув ему на праща нє руку:

— Навідайте мене, сли ласка, ще завтра!

— Добре, з охотою прийду... може вам за той час полекшає та й веселійше побалакаємо. Доброї вам ночі!

Олюнька підбігла і поцілувала Шевка в руку. Она бачила в нім чоловіка, що мав їй на будуче заступити дорогого дідуся Ганна посвятила гостеві через поріг.

По відході Шевка старий положився на постели, замкнув очі і став засипляти. Віддих его був тяжкий і в грудах за едно кипіло і клекотіло.

Було вже пізно в ніч. Десь на дереві близько хати обізвалася сова: путь-путь!

Старий отворив очі і прокинувся.

— Вже мене кличе, о!

Слабі люде мають звичайно дуже острій слух.

Усім пійшов мороз по-за спину. Старий дрімав даліше. Здавалося, що цілком заснув. Андрії обоє довго ще чекали, хоч діти їх уже позасипляли. Олюнька, зморена плачем і смутком, притулила головку до побічниці ліжка і таки заснула, де сиділа. Андрій вийшов до стайні, оглянув худобу, прикинув сіна і вернув по-тихо до хати, замкнувши двері на засув. Нарешті полягали всі. Андрій на лаві прикрився кожухом, Ганна полізла на піч. Світла не гасили, лампочка блимала на своїм місці.

Старий Луць ворухнувся кілька разів, але засипляв знов.

Другої днини повставали всі пізнійше як звичайно. По сніданю пійшло кожде до своєї роботи. Андрій молотив жито в stodолі. Ганна, упоравшися з кухнею, сіла прости з дітьми і Олюнькою. Олюнька що хвиля забувала веретено в руках і споглядала на дідуся, що не рухаючись лежав на-ознак.

По обіді став де-хто з сусідів навідуватися до старого.

Вся шляхта любила эго, то коли розійшла ся вість, що старий умирає, кожде хотіло видіти эго у-последне. Так було до вече ра. Вечером по роботі зійшла ся повна хата людей.

Старий обзивав ся мало, хоч ні разу не втратив памяти. Він пізнав кожного і подавав дряжачу руку на привитанє.

Коли змеркло ся, старий став непокоїтись. Він розкиду вав руками, здирав з себе накритє, розхрістував сорочку на грудех.

Настала агонія.

Олюнька, проковтуючи сльози, що тиснулись їй до ро та, питала кілька разів заглядаючи до Луця:

— Не подати вам, дідусю, чого? може молока напєте ся?..

Старий не відповідав нічого. Він дивив ся склянними очима в стелю. В хаті настала мертвецка тишина.

Надійшов Шевко. Він наблизив ся до Луця, щоб з ним привитати ся. Луць вдивляв ся довго в него, але вже эго не пізнав.

Шевко приглянув ся Луцєви уважно і махнув рукою. Від так обернув ся до Ганни і шепнув:

— Засвітїть "громнічну"!

Значило се таку свічку, що эї посвячують на Стрітенє.

Ганна отворила скриню, виняла грубу воскову свічку пообліплювану хрестиками з зелоченого, вже почорнілого па перу. Засвітили. Шевко взяв свічку, встромив эї в руку умираючому і став говорити в голос "Помилуй мя, Боже, по вели цій милости Твоїй і по множеству щедроть Твоїх очисти без законїє моє..."

Шляхта, що була в хаті, поклякала і шептала ї собі мо литву.

Недужий держав судорожно горючу свічку в руці, дивив ся в стелю і дихав тяжко. Віддих став проривати ся. В горлі харчало.

Олюнька, як побачила, що дідусь умирає, не здержала плачу й заридала.

Умираючий ворухнув ся на постели. Горячий розтопле ний віск капнув ему на руку. Але він не чув болю...

Шевко подивив ся на Олюньку і каже з-тиха:

— Цить дитинє! не завдавай бідній душі муки...

Олюнька заткала собі ротик руками і хотіла на силу при

душити плач.

Недужий відотхнув ще раз глибоко і перестав... Эго душа відійшла, ідїже ність болїзни, її печали, її воздыханїя...

Шевко поклав руку на грудех Луця — серце вже не било. Він виймив сїчку з руки покїйника і клякнув коло постелї.

— "Отпусти ему, Господи, всякое прогрішенїе, вольное і невольное"... Молїть ся, братья!

Настала гробова тишина. Навїть Олюнька перестала плакати. Она ціла задубенїла від горя. В очех зї потемнїло, в ушах задзвенїло, не знала, що з нею дїе ся.

— Праведна була душа! — промовив Шевко, встаючи з землї, і перехрестив ся.

— Легку мав смерть! — каже другїй, — дай Боже й нам всїм таку!

— І ладний вік прожив! — каже третїй. — От покїйний дїд лише два роки був від Луця старшїй.

Луць лежав неподвижно з отвореними очима.

— Энджею! — відозвав ся Шевко, — замкїть татови очи! се ваша робота, бо ви син...

Андрїй приблизив ся хлипаючи до вмерця і старав ся примкнути повіками очи.

Тепер Олюнька схопила ся з запчка, припала з криком до нїг старого:

— Ох, мїй дїдусенько солоденькїй! мїй добрий та на кого-ж і на що мене сироту лишаєте? Возьміть і мене з собою, возьміть! Менї не треба жити без вас! там буду з вами і з мамою, котрої я й не знала... Мїй голубе! без вас не хочу тут лишати ся!...

Олюньчине риданє зворушило всїх. Андрїй і Гаїна стали плакати в голос, дїти й собі, а за ними і шляхта утирала сльози грубими мозолистими руками.

— Досить того! — сказав Шевко, — живий живе гадає! Ану, панове, побїжіть хто за старою Полюнькою, щоби тіло вмила...

Шляхта почала розходити ся.

Прийшла стара заспана Полюнька. Принесли води в цєбрику. Де хто став помагати. Здїймили умерця з постелї, роздягли, умили, падыгли чисте білє. Андрїй виїс з комори свя-

точну капоту старого і чоботи. Поставили серед хати стіл, прикрили білим простиралом, поклали подушку і положили Луця на стіл.

Хтось зі шляхти поїхав Андрієвими кіньми за паламарем і привіз з церкви ліхтарі, свічки і хрест.

Коло Луця було все в порядку. Якійсь письменний шляхтич приніс молитовник і стали співати "Памятайте християне..."

Принесли і горівки. Ганна поставила на лаві бохонець свіжого хліба і соли.

— Ходи, дитино, до нас спати! — звернув ся Шевко до Олюньки.

Олюнька їй говорити собі не дала.

— Але послухай мене, дитино! Покійний дідусь казав у всім слухати мене... правда?

Спомин на дідусеві прикази успокоїв її. Она хлипаючи накинута на себе хустину. Шевко взяв її за руку і пішли.

Шевко ввів заплакану Олюньку до хати. Шевкова поміркувала з того, що стало ся. Взяла Олюньку голубити і потішати:

— Не плач серце! то тобі ні на що не придасть ся, а даремно очі виплачеш... Ну, роздягнись та сїдай коло мене... ну, так! Таж усі люде вмирати мусять!... нічо не допоможе. А дідусь твій слава Богу, такій ладний вік прожив, і чесно, ніхто на него марного слова сказати не посміє, лишив добру память по собі. Дай Боже їй нам усім так! Він тепер щасливий у Бога, щасливіший від нас усіх...

Олюнька не відзивала ся ні словом. Сїла на лаві, де її посадили, і дивила ся проти себе в землю... Від часу до часу відхлипувала судорожно, як то у дітей буває по великім плачу. Шевкова давала їй їсти, але она не доторкнула ся страви. Тимчасом наймичка постелила Олюньці в алькири подушку. Поклали ся спати.

Вночі пробудила ся Шевкова Олюнька плакала крізь сон.

— Олюнько! Олюнько! пробудись, моя дитино! тобі щось страшного снить ся...

Олюнька пробудилась, але дійсність не була веселіша від сну. Її снів ся дідусь. Він вибирав ся кудись далеко їхати.

а її не хотів взяти з собою, хоч она дуже эго просила. Аж хватила її вуйна за волося, стала тягнути до хати і бити, а тимчасом дідусь відіхав...

Коли Олюнька розповіла свій сон Шевковій, тая каже:

— Перехрестись дитино, та перехрести подушку... воно більше не повторить ся...

Олюнька так зробила, але она рада була, щоб її ще раз приснив ся дідусь, хоч-би й як.

Другої днини Шевко полагодив всі потрібні до похорону формальности: згодив священика, умовив ся з братством церковним, заплатив подзвінне, грабареви, а Дмитра післав фірою своєю до міста за терницею на домовину.

Олюнька скоро розвидніло ся, ледви зіла килька ложок вареного молока, до чого її Шевкова аж змусила, побігла до вмерлого дідуся.

Дідусь нічого не змінив ся і лежав з поважною погодою на лиці наче-би спав.

У хаті не було багато людей, бо ті, що приходили, помолитись по-тихо і виходили, уступаючи місця другим. Під вікном на лаві сидів дячок і бурмотів Псалтиру. На запічку дримала стара Полюнька.

Олюнька увійшла в хату і стала приглядати ся дідусеві. По так зле нереспаній ночі, по таких прикрих вражіннях з попередного дня, она була як ояніла, не могла стямити ся, що з нею дѣя ся. В голові її шуміло і гуділо, як від удару обухом... Она заходила з різних сторін і приглядала ся дідусеві. Нераз її бачило ся, що дідусь дихає, що ось ось ворухне ся, отворить очі і заговорить до неї, а чим більше і унертійше вдивлювала ся в труна, не хотіло ся їй вірити, що дідусь умер.

В тій німій задумі ніхто їй не перебивав, ніхто до неї одним словом не відзивав ся. Коже з домашних було заняте своєю роботою Андрій порав ся в стодолі, вуйна перекладала шматє в коморі, а діти порозбігались по сусїдах.

Олюнька стояла так довго і не стямилась, як приїхав священик парастас правити. З ним приїхав і Олюньчин учитель Пришлай. Олюнька стояла, мов-би нічого не розуміла. Просьпівали "вічну память."

Коли скінчив ся парастас, Пришлай підійшов до Олюньки і погладив її по голові

— Пехай тебе Бог потішить, моя дитино! Уповай на Бога, Він тебе не лишить, бо ти сирота, а Бог сиротами опікує ся.

Мягко і сердечно вимовлені ті слова очутили Олюньку. Она заплакала глибоко, з нід самого серця, аж на душі полешало.

Пришлай каже до священника:

— То, прошу згомотя, моя найнильїйша і найздібїйша учениця.

— О, я се чув — відповів священник, — а покійний дідусь дав менї гроші, щоби тобі купити гарненькій молитвенник... Будеш мати... Я вже записав зі Львова.

Але в тій хвили, хоч-би хто Олюньці цілий свїт обіцяв дати, она би не повеселїйшала.

Між людьми, що прийшли на нарастає, була і Шевкова. Она мала пильне око на Олюньку, бо она не мала свїх дїтей, то любила чужі, а особливо милосердила ся над сиротами.

Шевкова взяла Олюньку за руку:

— Ходи зі мною Олюнько! Потому прийдеши знов...

Олюнька поглянула ще раз на вмерця, перехрестилась і вийшла з Шевковою.

На другій день назначили похорони.

Від самого рана сільській майстер ладив у сїнях домовину. Він зміряв ліктем умерця, порівав після того тертицю, погиблював дошки і став збивати. Люде в хатї міняли ся. Кожде помолило ся, побалакало трохи в хатї та виходило на двір. Де хто остав у сїнях та придивляв ся роботї майстра.

Принесли хоругви, хрест. Нарід став сходити ся з цілого Закутя. Кождий хотїв віддати Луцеви послїдню прислугу.

Прийхав священник з дяком на Шевковій бривцї. Народу була повна хата. Священник надягнув ризи і розпочав відправу.

Засьпївали: "Содухи праведні..." Счинив ся плач, лемент. Андрїй опер голову о мисник, заткав рот кулаками і аж душив ся від плачу. Ганна заводила собі, Андрїєві діти теж. Олюнька стояла з боку вмерця. Шевкова держала її за руку і утирала сльози. Олюнька збїїдла ціла, але не плакала. Цїле тяжке горе занеклось в її нещасливїй груднї і сльози закамейїли. Тільки синї уста дрожали.

Священник покропив мерця священою водою. На столї

побіч Луця поклали домовинувистелену гнблівками. Андрій з номочію кількох сусідів поклав тата в домовину. Ще "нослі дне цілованэ"... Олюнька була перша. Она вдрапала ся на стіл, трохи не прилягла дідуся. Цілувала эго в чоло, в уста, в руки. Андрій і эго рідня підходили з боку.

— Дідусю, итаненьку мій! мій голубе! — заводила Олюнька, — чи довго мені тут без вас бути? Возьміть мене з собою, возьміть! не лишайте мене саму... я без вас загину. Ой, Боже мій, Боже!

Люде стали відривати Олюньку на-силу.

— Пустіть мене, пустіть! прошу вас, найі ще надивлю ся на дідуся!

Але годі! Всему мусить бути кінець. Олюньку відорвали від труна на-силу. Эї взяли в свої руки Шевкова і успокою вала як могла.

Заложили віко і прибили молотком кілки. Домовина за гуділа під тими ударами. Луця ніхто вже більше не побачив!

Винесли домовину на двір, ударивши на порозі тричи, і поклали на віз запряжений Андрієвими кіньми. Священик сів з дяком на бричку, хрест і хоругви пішли передом.

Дяк затягнув "Святий Боже" і цілий похорон рушив в дорогу. За возом з домовиною ішли Андрій з дітьми, за ними Шевкова вела Олюньку за руку.

Густе осінне болото зупиняло нехід. По дорозі читали Евангеліэ.

Скінчила ся відправа в церкві, рушили на цвинтар.

Пшнівський цвинтар був далеко за селом на оболони. Ідеш було від Вибулова до Пшновець і бачиш серед широко го оболоня кущу дерев посаджених в чотирокутник. Були тут всілякі дерева: верби, тополі, берези, а найбільше було верб. З далека хутір та її годі — іно невидно веселих вікон та білих стін. Гадаеш, що то якісь дуже спокійний чоловік завів такий хутір та обсадив густо деревиною, щоби до него ніхто не заглядав та її він не хоче бачити, хто дорогою їде. Підїжаеш близше, а далі дрібні хрестики всіляко помальовані стоять на низьких могилках порослих буїною травою. Справді в тім хуторі дуже супокійні мешкають люде. Ніхто їм до їх домівок не загляне, але її вони за ніким не споглядають...

Ось тепер привезли нового хуторянина — Луця.

Хоронив хто з вас дорогу серцю людину? Коли так, то знає, що діє ся в душі, коли почуєсь гуркіт грудок землі падаючих на домовину. Се вже послідне — кінець. Ще поки вмерець в хаті, поки ще йдемо за зго домовиною, — все ми ще близько, все ще він між нами. Коли ж повитягають грабарі мотузэ, що ним домовину спустили в яму; коли стануть кидати землю, — тогді вже безповоротна розлука.

Олюнька стояла над темною ямою і дивила ся на ті білі дошки, що вкривали найдорожшій зї скарб. Ще видно полови ну домовини... ще біліє ся лиш оден кінчик... уже нема нічого...

Вертали люде до дому, вертала і Олюнька з Шевковою.

— Ще, Олюнько, сю ніч переночуєш у мене, а завтра вже пійдеш до вуйни.

Коли Олюнька другої днини прийшла до дому, подиба ла на улици купки сьмітя і стару мітлу. Вона знала, по кім се люде таке сьмітэ забобонно виминають, щоби не наступити. Олюнька радо була би зго цілувала і пестила, бо се нагадувало їй дорогого дідуся. В хаті було вже всьо чисто, позамітано і всьо стояло на своїм місци. Лише на столі хрест з двома сьвічками по боках нагадував, що тут недавно був умерець.

Х.

Коли повинь Ніля вважають Египтяне за велике добродійство для цілого Египта, то — противно — вилив наших рік вважає ся язвою египетскою. Не трудно вгадати, чому се так.

Ніль виливає в рівних періодах що року, Египтяне о тім знають і на се они приспособлені. Хати будують на підвищенню і заосмотрюють себе у всяку потребу на той час. Наші ж ріки виливають, коли їм забагне ся, коли э чим виляти. Як би то можна їм наказати, аби виливали ранною весною або пізною осенію що року, може би й ми благословили наш Дністер як Египтяне благословлять Ніль.

Закутяне памятають добре оден такий рік, коли Дністер виляв як-раз по весняних роботах. Люде нарікали і готовились на голодний рік. Тимчасом стало инакше. З-під тонкої верстви намулу повиколувало ся посіяне збіже і зродило як гай. Цибуля, чісок, бараболя та бураки й морков повиростали такі великі, що і в Ерфурті відай нема красших, а такої великої капусти найстарші люде не запятали.

Инакше було, коли повинь наступила перед жнивами. То ді всьо замулила вода і збіже зігнило на пни. Літо, коли се діялось, було дуже слітне. Безнастанний дощ з тучами і хмаро-ломами казав сподіватись повени. Люде були супротив того безраді. Сіна не можна було зібрати, бо що днини дощ, нічо не могло висохнути.

Кождий тремтїв і бояв ся не так вже неврожаю, як того лиха — повени, котра кромі того, що забирає всю працю в поли, добере ся ще до хат і тут біди наробить. Люде клали ся

спати не роздягаючись, перестали виганяти худобу на пасовни-ско а годували її з рук, чим хто мав — торічною соломою, то що. Кождий знав, що сли-би повінь захопила худобу на обло-ню, тогді вона би певно пропала.

Дністер знав робити людям несподіванки. Нераз було назбирає води повні береги, здаєть ся от-от вода вилє, а тут ні з сего ні з того вода напрасно десь подїне ся та хйба памул на прибережних вербах показує, як високо вода сягала. Ишо го знов разу, в погідній нераз день, наплине Дністром тільки води, що аж на беріг виливає.

Але тепер не було що жартувати і всі були приготовані на вилів. На Дністрі показували ся зловіщі знаки. Вода була каламутна аж жовта, несла цілі дерева з коренем, несла оправ-лене дерево з тартаку, несла домашню посудину.

Падав зимній дощ і на дворі було холодно, хоч кожух зати-гай. Люде стояли купкою на березі: хто на кони, хто піш-ки, і міркували, чи зараз наступить катастрофа. Де-хто втикав над водою кілок в землю, щоби побачити, чи скоро вода під-ступає. За хвилию вода вкривала кілок.

— Коли так дальше вода буде прибувати, то над раном бу-демо мати непрошеного гостя! — каже старий Стефан Яців, що придивляв ся тим пробам.

— А мені здає ся. — каже хтось другій, — що буде ще в-вечера або в почи...

— Зле вам здає ся, бо я заложу ся зі всіми, що не скорше-як над раном...

Той хтось не хотів ні перечити ся дальше, ні закладати-ся з Стефаном, бо всі цїнили Стефанів розум і досвід.

— Коби хоч Бог дав за дня, що вже має бути, а то вночи-серед нітьми прийшло би ся загинути з дітьми, з худобою...

— Панє префекцє! — каже Стефан до префекта, що ішо-надїхав на кони, — рано буде повінь скоро сьвіт. Накажіть лю-дам, щоби держались осторожно.

— Не знати з-відки оно тільки води бере ся? — питає о-ден. — Та то її дощу такого не було...

— А ви гадаєте, що то дощ лише з одної околиці? Наш-Дністер виливає геть у горах, далеко та й до него впливає ся-богато потоків з ріжних сторін. Усе то таке мізерне, що як по-суха, води зовсім нема, а як злива, то Господи! Забирає все,

що по дорозі понаде ся. Нераз я бачив, як несто цієї хати

— А о! а о! Гей, дивіть ся, хата пливе! — крикнув хтось з громади.

Всі поглянули в той бік.

Серединою ріки надилла ціла хата з солом'яною стріхою. Хата була дерев'яна з сь нового дерева будована в угла. Она плила рівню як корабель, зшуривши ся в воду до половини вікон. Лиш коли надилло грубе дерево і здарило в стіни, хата потрясла ся, схилилась одним боком в долину, плила так кілька хвиль, а відтак знов ставала просто і плила дальше рівню. На хаті сиділа кітка і м'явкала що сили.

— От коби так чим її зачепити, — заговорила шляхта, — ану давайте мотуза! а борзо!

Закри хата приплила до того місця, де люде стояли, они звязали кілька мотузів до куща, привязали до одного кінця камінь, що-сили і кинув в напрямі, куди плила хата. Камінь попав на стріху, продіравив її і зачепив за лату. Люде хопились до мотуза і стали тягнути що-сили. Хата подалась на бік, зваявила ся і стала приближати ся до берега. Всі закричали з радости і стали накликувати себе до носіюху. Счинив ся гамір. Ось-ось хату вратують. Та ба! під самим берегом надилло якесь тяжке оправлене дерево, ударило хату в бічну стіну з такою силою, що мотуз урвав ся. Хата закрутилась на місці і поплила дальше. Люде, що тягнули за мотуз, так були напружились, що коли тягар від разу усунув ся, всі понадали на землю. Не було вже часу попробувати мотуза в друге, пливуча фля понесла хату дальше з кіткою на верху.

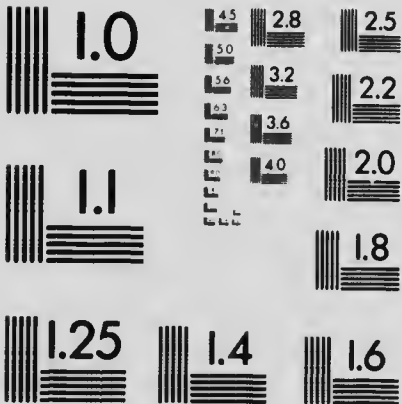
Та в тій хвили що иншого звернуло увагу шляхти. Серединою ріки плила коліска, а в ній сиділа дитинка. Она держала в руці ложку і від часу до часу ветромлювала її до ротика. Дитина була обставлена подушками. Она либонь не розуміла, що з нею діє ся.

Коли шляхта побачила дитину в такій небезпечности, закричала з роспуки в оден голос. Як дитину вратувати? — чи тав кождий сам себе і не мав на се відповіді. Кидати мотузом і каменем було і небезпечно і непевно, бо ледви чи в таку малу точку втрафиш, а коли втрафиш, то убеш дитину певно. А тут ще леда хвиля надплине щось грубшого, ударить в коліску і переверне її. Але пливучі нії і дерева якось оминали ди-

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

тину. Шляхта стала кричати:

— Ратуйте, хто в Бога вірує! — та ніхто не знав, як ратувати.

Закутяне були тямучі люде і між ними були славні рибакки. Они замешкували одну окрему улицю недалеко Дністра і занимались головно ловлею риби, котрої в Дністрі було чимало, а закона о риболовлі тогді ще не було. Ловили рибу сакком, крошнею, волоком, остію при сьвітлі запаленої соломи, але були й такі, що ловили найбільшу рибу руками. До таких удальців належав Базьо Якубів.

Базьо був чоловік середного, можна-б сказати низького росту, грубий як бочілка, з косматим як мітла вусом і з великою головою, на котрій сторчало все низько острижене волосє. Плечі і груди були у него широкі як двері, руки незвичайно довгі, а ноги короткі, серединою трохи повідгинані від себе. Груди, руки і ноги були у него порослі косматим волосєм. Цілим своїм виглядом нагадував він горіллю, так як эї по книжках малюють. Легки у него були як ковальський міх і - на причуд, на диво — Базьо, натягнувши в себе воздуха, потрафив незвичайно довго бути під водою. Так він пускав ся в найнебезпечніші вири і кручі по-під береги порослі верболозами, мацав осторожно руками і насмотривши рибу, що спочивала в горячій літній день в норі, посував зручно рукою аж до голви, а риба і не чулась, як эї хватив сильно за карк і виносив на беріг. Такої штуки не міг ніхто з рибаків потрафити, а Базьо уперто мовчав про сносіб і нікому не хотів эго виявити.

Базьо, мимо своєї непритягаючої поверховности, був чоловік добрий і сьміхованець, якого шукати. Він був ще музи кантом і грав на басі в шляхотській канели. При тім умів таке множество ріжних пісеньок, що всі аж клали ся, як він став своїм баранячим голосом присьпівувати при музиці. Длятого жадне шляхотске весіля не обійшло ся без Базя і кождий молодий, замовляючи на весіля музику, старав ся конечно, щоби грав Базьо, а не якій другій басист.

Той то Базьо був межі шляхтою на березі грізного Дністра.

Ще люде не стямили ся з остраху, Базьо скинув з себе полотнянку її сорочку і скочив з берега у воду. Вода лише заїнилася в тім місци. Де-хто не знав, котрий те такій відваж

ний.

— А се хто? — спитало кілька голосів.

— А Базьо!

Базьо якійсь час не показував ся з під води. Шляхта га дала, що эго вже не побачить, бо саме тим місцем надплило кілька грубих бальків. Але Базьо, здається видів добре ті перешкоди і виминув їх в той спосіб, що закурив ся і пійшов по-під воду.

Тепер виринула з під води эго їжаста голова і стріхаті вуси, що і в воді сторчали до гори та не хотіли пригладитись. Базьо подавав на морського тюленя. Сана в тяжко, аж вода від скакувала від рота й носа, і плів так званним щупаком — витя гав одну руку прямо против себе, відтак другу, і за кожною такою зміною руки посував ся на перед трохи не на сяжень. При тім розглядав ся осторожно на боки і, як лише надилла яка перешкода, він зараз пускав ся під воду. Дністер садив філями одна по другій і деколи заливав Базя з головою.

Базьо допливав до коліски! У всіх, що приглядались тій страшній боротьбі, вступив дух. Шляхта ревула від берега: "віват Базьо!" — стали плескати з радощів у долоні, а деякі познимали шапки і стали хрестити ся набожно. Базьо хопив коліску за передній бігун лівою рукою і став прямувати до берега.

Всі доміркували ся, що Базьо мимо своєї зручності і сили не годен переплисти півперек ріку навпростець, лише му сить плисти укісно. Молодші шляхтичі хонили мотуз і стали бічи що-сили долі ріки до того місця, де міркували Базьо приплине. Базьо напружав усі свої сили плівучи одною рукою і ногами. Другою рукою держав обережно коліску твердо, що би при зміні свого дотеперішного напрямку не вивернути. Дитина, як побачила коло себе вусату голову, стала плакати.

Надплив великій бальок. Всі аж крикнули з остраху — ось тут буде амінь! Але Базьо в одній хвили пристає, скрутив ся боком і цілою силою відтрусив плівуче дерево. Воно змінило трохи напрям і поплило дальше. Базьо наближав ся що-раз ближше до берега. Люде звинули мотуз в кільце і кинули на воду. Мотуз розвинув ся у воздуху, зафурчав і став опадати. В тій хвили вже оден эго кінець був у руці Базя. Базьо заревів: "тягни!" Яких десять пар рук стали тягнути за мотуз

до берега. Тепер плув Базьо стрілою. Ціла громада, що приглядала ся тому з берега, аж крикнула з радості.

Але і тут ще треба було перебути таку одну перешкоду, що як би не притомність і зручність Базя, вся робота була би ні на що. Надплила саме недалеко берега знов колода. Она мала ось загородити Базеву дорогу до берега. Люде тягнули мотуз що-сили, але колода плила на саму коліску. Вже мотуз уже в ціль, а колодка ударить о коліску і розіб'є її на куски. Базьо хопив митю мотуз у зуби, а правою рукою дитину з коліски — на маленьку хвилину перед тим, поки колода цілою силою вдарила в коліску. Коліска пішла під воду, але дитина остала ся в руках Базя. Він держав її за рученя під самою пахою і посадив на своїй грубий карк, щоб дитина як мога найвище була над водою. Мотуз держав в своїх сильних зубах, а лівою рукою борикав ся з філями.

За малу хвилю Базьо був на березі. Сюди збігла ся ціла громада. Всі тішились і кричали шляхотським звичаєм: "віват!" Базьо з утоми не міг промовити слова. При тім тряс ся від зимна як в пропасниці. Шляхта прибігла з поміччю. Взяли від Базя дитину перемоклу і завинули цупко в кожух, котрий якийсь шляхтич здіймив з себе. Другий кожух з'явили на Базя, а хтось витягнув з кишені фляшку горівки, що був забрав з собою на припадок, і подав Базеві. Базьо приткнув фляшку до рота і став глотати з усієї сили. У фляшці мало-що лишило ся.

— Ну що ж, панє Базилі, — промовив до Базя префект. — я вас подам до бецирку. За таку штуку дістанете або двацять пять ринських, або ордер... Всі бачили, чого ви dokonали!

— Певно, що ему то належить ся! — крикнули голоси. — Подайте, панє префекце!

— Мені гроші не потрібні — каже Базьо, — я хочу мати ордер!

— Віват Базилі! — заревила шляхта. — Видно, що шляхтич, то й більше ему залежить на гонорі, як на грошех!

— А треба і з дитиною щось зробити, — каже префект.

— Я її возьму! — зголосилась одна шляхтянка, що саме тримала дитину на руках і зацитькувала її.

— Ого! яка цікава! — відзиває ся Базьо. — Було за нею скакати в воду і ратувати... Я сам беру дитину!

— Таж ви не маєте жінки! — замітив хтось.

— Ну то що? Власне ддятого, що не маю жінки і не буду її мати, то хочу мати свою дитину, а кожній мені признасть, що я їй більше як рідний отець. Коли я лише скакав за нею в воду, то-м слюбував собі, що як мені Бог поможе виратувати, то їй вигодую її -- і баста! — так він звичайно закінчував свої резони.

Базьо відобрав дитину з рук шляхтянки і став гоїдати на руках та наближувати до неї свої страшні мітласті вуса.

— Папн Базилі має рацію, — осудив префект. — Дитина належить до него, поки би її родичі не знайшли ся, а коли він відважив ся її з такої бідн виратувати, то їй не дасть їй з голоду згнути...

— Тепер, панове шляхта, ходіть з віден -- каже Базьо, — а бодай я піїду. Як би ще надпилила яка дитина, а мене скортіло скочити за нею, то, бігме, було би мені канут, а я тепер маю для кого жити. А-а-а-а! — почав присьпівувати Базьо своїм баранячим голосем і не оглядаючись на нікого, піїшов межою по-між коноплі до села.

Довго ще було видно з між високих конопель шетинувату голову Базеву і чути було зго присьпівуванє: А-а-а-а!

Тимчасом вода відступала що-раз више.

— Ого! панове, — каже оден шляхтич — забираймо ся до дому, бо і нас вода забере, а Базя вже нема, щобн нас виратував...

Стали вертати до села. Лише кількох, що мали конї, лишили ся ще на березі і затикали колики над водою та приглядали ся, як вода прибувала.

Префект, як іновернув до села, став робити порядки на випадок, коли вода залє село. Ходив з поліцаєм селом і наказував, щоб ніхто не клав ся спати; щобн весь, що хто має переносив на другу половину села до сусідів, що мешкали на горбку. Поставив кішну варту за селом і в селі, щобн на випадок небезпечности стріляли з рушниць, котрих було в закутю кілька, і тим давали знак до утєчі.

В селі счинила ся метушня і крик як серед пожару або перед набігом Татарів. Ціле Закутє заворушилось. Хто що мав таскав до сусідів на горбок. Накликуванє чоловіків, крик жінок і плач малих дітей серед безнастанного дрібногo зимного

дощу та при шумі вітру, що завзято колихав вербами, мішалися в такій пекольній гамір, що той судний день.

Але були й ті кі байдужні, що їм не конче хотіло ся виходити з сухої хати під ніч на слоту. Вони потішалися надією, що може ще вода не вилє.

Надійшла ніч, а гамір довго не втихав. Вартові, розставлені на різних кінцях села, накликувалися що хвилі. Кождий вартовий з стрільбою або пістолем сидів на коні під густою гиястою вербою прикривши веретою себе з головою і коня. Коні змокли тряслися від зимна і позвішували сумно голови в землю. Вони немов прочували, о що тут йде, бо стояли супокійно, підносячи від часу до часу то одну то другу ногу для відпочинку. Вже було геть по півночи, заки в селі утихло. Лише накликуванє вартових не стихло.

Над раном, скоро лише стало сіріти небо на сході сонця, дався чути вистріл над рікою. Эму відповів другій, третій близше села. З над ріки почуто тупіт коней. Се вартові гнали з над ріки до села, що кінь міг скочити. Вода виливалася з берега.

Вартові стали чвалати улицями і накликувати до утечі. Ціле Закутє було на ногах. Тепер ті, що не послушали префекта і лишилися по своїх хатах, пізнали свою неосторожність і стали на-гвавт утікати на другій бік села. Ще як на біду серединою села плив малий потічок. Тут було о много глибше, а не можна було виминути того місця, щоби дістатись на горбок.

Вода рванула до села скорше, аніж хто міг сподіватися. Вони надіялися, що вода приплине прямо з ріки, як се бувало кожного разу. Тимчасом висше села вода підмулила кусень стрімкого берега, на котрім був насип землі, щось ніби гребля. Беріг той враз із греблею зсунувся і вода цілою жовтавою масою влилася туди. Заки люде могли перейти потічок, вода вже пліла бистро серединою села.

Всіх, що ще не були в безпечнім місци на другім боці, огорнув панічний страх. Ніхто не знав, до чого брати ся, що хапати. Хто взяв на мотуз корову і став плести водою, хто ніс теля або провадив коня. Счигився страшенний плач і зойк, а до того ще худоба ревіла з цілої сили. Люде з другого боку стали кидати своїм сусідам мотузє, наставляли жертки. Де-хто

втягнув корито, в якому безрог парять, взяв замість весла лопату і пускав ся на такому човні на ратунок сусідам. Та годі плисти човном такому, що ніколи човна не вживав, а ще човна з таким округлим дном. Вода рванула корито, перевернула его, а весляр ледви видрапав ся до берега змочений і заболочений.

Костиха також не хотіла з вечера переносити ся на другий бік. Она бояла ся лишити свою хату і комору без нагляду. Що наговорив ся їй Дмитро — нічо не помагало. Костиха лишила ся з дівчиною в хаті, а за її приміром пішла також її найблизша сусіда, вдова. Лише корови загнав Дмитро з вечера на обійстэ вуйка.

Тепер Костиха зміркувала цілу небезпечність. Она вилізла на під, вистромила голову крізь стріху і стала гвагтувати о поміч. Але при таких невольнім гаморі ніхто не чув її голосу.

Та Дмитро догадав ся, що мама в небезпечности. Він скочив у потік, переплыв на другій бік, забрав водою по пояс до хати і став кликати маму. Костиха злізла з поду а за нею дочка. Дмитро висадив сестру собі на плечі, маму взяв за руку і пустив ся вертати. Води за той час уже прибуло. Подорозі причепилась до него ще й плачуча вдова-сусідка:

— Ой, Дмитре, Дмитрисяю! ради Бога не дай грішній душі без сповіди загинати! нехай і я причіплюсь до тебе! — і з тими словами она хопила Дмитра за сорочку з тою божевільною силою, з якою потапаючий хапає ся стеблинки або й бригви.

Дмитро пустив ся дальше. Він мусів придержуватись плота, та філя була рнуча — мало з ніг не звалила его. Поки йшли вузкою вулицею, було ще пів біди. Аж прийшли над рвучий потік. О пливаню, не можна було її думати з таким на плечах тягаром, як мав Дмитро. Сестра заплела ся ногами коло его шиї і тримала ся руками ему за голову. Крім того обі жінки, що були нижші ростом від Дмитра, почіпали ся судорожно его плечей, поопирались поверх води.

Дмитро пустив ся сміло через потік. Він утягнув в себе воздуха що міг. Вода закрила его цілком, а як глибоко був в воді, видно було по тім, що сестрі его на карку сягала вода попід пахи. Дівчина зачала кричати, баби й собі. Кількох людей поспішило на поміч. Один чепив ся довгої жердки, котру другі притримували за кінець, і став хутко вступати в воду, поки не прибрав до Дмитра. Хопив его за руку на осліп і

став скоро вертати до берега. Люди що-сили тягнули за жердку. Голова Дмитрова стала хутко показуватись на верху води і він відіхнув глибоко. Тепер були вже всі на березі і прямо пішли до хати Шевка, на-скрізь перемоклі.

На подвір'ю Шевка стояло повно всякої худоби, бо в стаїни і стодолі не було вже місця. Шевкові наймити понакладали сіна всюди по під стріху, де лиш було тріхи сухого місця. Худоба суміш з кіньми гризла завзято сіно, хоч трясла ся від студени й слоти. Та й хата була повна людей. В сїнях, в хаті, в пекарни — нігде було голіи унасти. Шевкова отворила скриню і роздавала шляхтянкам на оба боки свої сорочки і спідниці, поки стало запасу. Кожда, що дістала суху сорочку, стала передягатись. В такій прикрій пригоді ніхто не тямив на соромливість.

Сюди попала ся і Костиha. Шевкова казала їй влізти на теплу піч в пекарни. Там Костиha надягла суху сорочку і огріла ся.

Андрії мешкали з Олюнькою в долишній частині села. Андрій, почувши приказ префекта, хотів зараз перенести ся на горбок, а мав чого бояти ся тим більше, що его хата була стара і спорохнавіла, отже могла під напором повени легко розлетїтись. Однак Ганна, котра чомусь не любила префекта, не дала собі о тім і говорити.

— Ти боягузе! — каже до чоловіка — боїш ся, аби собі п'яти не замочив? Не бії ся нічого! Я вже неодну воду виділа, та й нічого мені не стало ся. Піїдемо з хати під ніч, то буде злодїям празник... От лягаї спати, а як буде треба, то заберемо ся разом.

Андрій уступив жінці, як все. Але ввєднав у неї бодаї тільки, що з вечера попередносив увесь дріб і скриню та попередганяв худобу до сусїдів на горбок.

Як лише вартові наробили крику, що вода наближає ся, Андрій заметушились у хаті. Ганна виправила чим скорше заспані діти до свого брата, а Олюньку післали на під скидати всячину. Олюнька поскидала, а Ганна звязала до двох великих клунків. Оден хопила сама, другий казала нести чоловікови.

Олюнька стала скоро злазити по драбниї з поду і хотїла йти разом. Але Ганна крикнула на ню:

— Лиши ся в хаті і пильнуї, щоби хто чого не вкрав...

дідько тебе не возьме!

З тими словами зачинила хату і замкнула на ключ та стала, підобравши ся, чалакати скоро до сусідів.

Олюшка гримала кулаками до дверей і стала кричати.

Андрій пішов був з своїм клунком на перед і нічого не бачив.

— А де-ж Олюшка? — запитав, коли жінка здогашила зго.

— Лишилам її в хаті... пай пильнує, щобн хто чого не вкрав. — каже Ганна, держачись плота.

— Та бо, Ганно, не можна так лишити її... Я верну ся...

— Не руш! нічого її не стане ся. Як замочить ноги, то полізе на піч, а хати вода не рушить...

— Чому би її? Хата вже стара її спорохнавіла!

— А ти старий дубинь! не знаєш, що стара хата сидить твердо в землі і скоріше поплине з водою, ніж такий старий гриб...

— Нехай би і так, але дівчина може перестрашити ся! — вговорював Андрій жінку.

— То сорочку її розідреш та зженеш острах углями і за раз поздоровіє! — воркотіла злістю Ганна і тягнула чоловіка за руку. — Не важ ся мені вертати!

Андрій не посьмів дальше перечити ся з жінкою і пішли дальше.

На обійстю Ганниного брата було теж немало людей, що туди повтікали.

За хвилю постеріг хтось, що Олюшки нема.

— А де-ж Олюшка? — спитало кілька голосів параз.

Ганна не дала своему чоловікови прийти до слова і скоренько заговорила:

— Або-ж то она дитина, щоб її пантрувати? Десь певно вже тут є, може сидить на печі...

Люде метнули ся до хати, але ні на печі ні в хаті Олюшки не було.

Тенер Андрій не втерпів і обізвав ся:

— Та що тут крутити, коли Олюшка лишила ся в хаті.

— А ви-ж мали серце там її лишати? — каже одна шляхтянка, — таж дівчина там загине!

— Нічого її не стане ся, не бійтесь! — відповіла Ганна, — хоч би трошки і змокла..

— Але перестрашить ся! — реплікувала шляхтянка. — Еї конечно з відтам треба видобути!

Ганна все ще упирала ся, що Олюнці нічого не стане ся, аж оден шляхтич відозвав ся:

— Е! бо то, видите, пані Зиджейова має в тім свій інтерес, як би Олюнька втопила ся... Двайцять пять моргів грунту пішки не ходить... Але за то може бути велика біда...

Тепер Ганна зміркувала, що еї плян зрадив ся. Она таки настрашилась немало. Йї нараз зібрало ся на плач.

— Та що-ж я нещаслива пораджу? Тут можна голову втратити в такім нещастю... та хто-ж еї, сирітку, тепер поратує? — і стала голосити як по умерши.

Люде, що були на обійстю Ганпиного брата, повибігали над потік і стали розповідати, що Лукашева Олюнька лишила ся на долинї в хатї.

Над потічком стояла купка людей, межи ними Шевко і Дмитро, що ино своїх з води повітягав.

— Ану, панове каваліри, на вас тепер черга! — звернув ся Шевко до паробків, що тут стояли. — Хто відважить ся пійти дівчину вратувати, може оженить ся з нею. Посаг файний.

Ніхто якось не рухав ся.

— Хто того доконає — сказав дальше Шевко — дістане від мене доброго коня.

— Я! — зготосив ся Дмитро либоні ддятого, що хотїв вуйкови приподобатись, — і кинув ся в воду. Переплив потік а далї став бродити по пахи в водї улицею, чіпаючись плота.

За той час Олюнька гримала кулаками в двері, просила, плакала, а як почувла, що вуйна що-раз дальше відходить, вбігла до хати. Сюди стала вода підходити шнарами по-під підвадини, а далї ї бити до вікна. Дівчину опанувала страшна, смертельна тревога. Одна шибя пукла під напором води і вода стала туди вливати ся струєю. Олюнька вилїзла на піч, захала ся в сам кутик і стала в голос молити ся. Молитовник, що їй купив покійний дідусь, она затиснула цупко під пахою. Вода прибувала що-раз більше, хата стала тріщати. Вода вирвала хатні двері, а ліжко, стіл та лави пливали по хатї, розбиваючись то до стїн, то до припічка. Олюнька пізнала, що приїде ся їй загигати.

Поки що Дмитро добрів до хати. Хотів отворити двері, але они були замкнені. Він наблизив ся до вікна і тут крізь збиту шибу, мимо шуму води, почув, як Олюнька плачучи молила ся.

— Аю, Олюнька! гей, Олюнька! відчиняй двері і виходи! — кричав Дмитро під вікном.

Олюнька почувала голос Дмитра. Злізла з печи і забрила до вікна.

— Та вуйна замкнула двері на замок! — каже крізь плач, — не маю куди вийти...

— А бодай твоя вуйна повісила ся! — крикнув сердито Дмитро.

Він хопив обіруч за раму вікна в тім місци, де була збита шиба, потермосив з цілої сили і вирвав вікно з рамами з віконної варцаби та шпуриув шим далеко.

— Вилази борзо!

Та тут повно води — каже дівчина — я бою ся!

— Не бій ся! ходи борзенько, бо́ потому буде вже пізно.

Олюнька стояла на лаві під вікном і перехилилась на двір. Дмитро хопив її по-під пахи і посадив собі на рамя як дитину.

— Деджись цупко моєї голови і не бій ся нічого!

Придержуючи одною рукою Олюньку за ноги, другою чіпав ся плота і так вертав до потока.

Тут стравив ся він так, як і першого разу, коли переносив сестру. Він натягнув у себе воздуха і пустив ся півперек по тока. Олюнька закричала. Одною рукою трималась голови Дмитра, в другій затиснула молитовник і держала его високо, аби не замочити. Дмитро відгортав воду вільною рукою. Кількох хлопців скочило ему на поміч. Подали ему жердку і він дістав ся на беріг. Тепер, сапаючи тяжко, зсадив Олюньку на землю.

— Зух з тебе, хлопче! — каже Шевко клепаючи его рукою по плечи, — видно, що в тобі шляхотська кров... Але я також слова дотримаю. Котрого коня собі вибереш? ,

— Та на що мені коня? що я з конем буду робити? Я за коня у воду не поліз би.

Він знав дуже добре свого вуйка і знав, що таким чином зєднає собі ще більше его ласку, а се було у него більше

вартіє, ніж пара коней.

— Ну, як хочеш, але я слова шляхотського не цофаю, — каже Шевко. — Хочеш, бери котрий тобі найліпше кодобаз ся.

— У мене вуйкове добре слово більше значить, як сто "цугових" коней, — підлецував ся Дмитро.

Шевко відійшов вдоволеній, бурмочучи собі під носом: "Я все кажу, що в тім хлонци пливе правдива шляхотська кров"...

На то діло Дмитра дивилась уся закутянська громада і всі стали лиш о тім говорити. Нині був Дмитро побіч Базя героєм дни.

— Своє зробив, а коня не хотів брати! — говорили між собою Закутяне, — той Дмитро таки дурний...

За кілька годин почала вода опадати. Тепер знов встро млювали люде колики, але вже не на березі, лише що-раз даль ше в воду, щоби побачити як скоро вода буде опадати. Вода дійсно стала в такім темпі опадати, в яким прибула. Над веч ром остав лише намул та невеличкі калюжки води. До того ле генький вітрець розігнав хмари, небо прояснило ся і над захо дом показало ся ясне сонце.

Славаж Тобі Господи! Люде стали вертати ся до своїх загород. Всі хати остались цілі завдяки сильним илотам, що стояли півперек пливучій фили, та грубим вербам, що їх було в селі повно. То повздержувало напір води. Одна лише хата Андрієва розмоклась у воді і завалила ся.

Кождий, що ввійшов до своєї хати, заставав пустиню. Намулу було всюди тільки, що треба було лопатою та коцю бою вигортати. Не лиш на помості, але і в печи було намулу завгрубшки долоні.

Люде стали поратись коло хат. Повигортали болото, по чистили посудину, домашні прибори, прали шматє і розвішу вали по илотах сушити. Кождий сусід з горбка позичив ко мусь з долини приколоток соломи та трохи сухого ріща, що би було чим на нершій раз у печи затопити, погріти ся та зва рити теплої страви.

Мимо цілої величавости грізної повени, не обійшло ся і без сьмішних епізодів.

При дорозі, що вела з міста до Пишновець стояла на

поли мурована каплиця, а в ній на підмурованім престолі лежав вирублений з дерева чорт, котрого побивав св. Михаїл. Чорт мав стать чоловічу, довгий задертий у гору хвіст, роги на голові і довгі кігті на руках і ногах. Він лежав спиною до гори, лише голову обернув до св. Михаїла та вишкірив до него довгі зуби. Над зображенєм сего ворога світа зужила фантазія сільского артиста різьбаря всі свої сили, щоб зго представити як найбільше по чортячому.

Чорт був справді страшний. Цілий помальований чорною краскою, очи червоні з білими білками, рот червоний, а зуби білі щербаті. В тім отворенім роті, в тих вишкірених зубах, в тих страшних очех малювалась така злість і завзятість, що не можна було спокійно на чорта поглянути... Ще більшої грози додавали ему ті кігті, що вилялилися в муроване підвишшенє, на котрім він лежав. Здавало ся, що чортяка ось ось вилезе з під сьвятого свого мучителя і кине ся в сьвіт робити людям пакости.

Св. Михаїл, одягнений в панцир від колін до шиї і убраний коротким римским мечем в списою, стояв одною ногою на спині чорта, а другою на підмурованю, і свою довгу спису встромив в розтворений чортячий рот. На лиці св. Михаїла малювався небесний ангельській супокій і певність побіди від нечистою силою.

Ті дві фігури відбивали ярко від задної стіни каплиці, що представляла сподом горюче пекло, а горою лагідні білі обклади на синьому небі. Цілість, та ще з такою декорацією, представляла ся добре.

Люде, що їздили туди до міста, знимали перед каплицею шапки і хростили ся, та хоч лютили ся на се, що й перед чортом мусять шапку знимати, мали великій острах перед тою каплицею і ніхто не був би за жадну ціну нічною порою до тої каплиці наблизив ся.

Але повінь, що її туди засягла, не була така боязлива, і зайшла до каплиці. Св. Михаїл яко фігурі стояча був примощований до задної стіни залізним прутом і остав ся. Але чортові при помочи води удало ся виховзнутись з під ніг сьвятого воїна і він поплав сьвітами.

Михась Ясїв добрав ся й собі до хати і став робити порядки. Вигорнув болото з хати, потряс хату соломою і став

поратись коло печи. Засунув коцюбу до середини і наткнув на щось твердого. З початку гадав, що жінка забула в печи горнець зі стравою, але то було щось не таке. Він зачепив коцюбою та й став тягти... і витягнув на припічок чорта. Чорт вилазив з печи ротом наперед. Здавалося, що роззявив зго прямо на Михася, наче-б хотів зісти. Михась настрашився, кинув коцюбу і вибіг як несамовитий на двір та став брести в болоті на обійстю, не могучи з переполоху промовити слова.

Заглянув зго сусід.

— А що так, панє Михалє, танцюєте по болоті?

Михась тепер отямився.

— Ой, сусідо, я ледви живий... Ходіть сюда і подивіть ся... я сам боюся до хати вийти.

Зацікавлений сусід переліз через перелаз і зайшов до сіней Михася.

— Йдіть ви, бо я бігме боюся! — каже Михась.

Сусід не знав, що о тім думати. Гадав, чи не гадина зарискаль, що стояв коло дверей у сінех.

Михась відчинив осторожно хату. Сусід подивився уважно, переступив поріг, а далі підступив до печи, хопив чорта за руку і витягнув на хату.

— Ха ха-ха! Та то бігме з під св. Михаїла з капліці... ха-ха! А то неборака: з під одного Михаїла визволився, а другому до печи вліз... ха-ха-ха! І говорять, що чорт має бути дуже розумний... ха-ха-ха!

Сусід лишив Михася з чортом у хаті, а сам побіг розповідати сусідам новину, що Михасеві чорт до печи заліз.

Назбігалося багато людей. Оглядали диво на всі боки, бо поки чорт був в капліци на своїм місци, ніхто був би не поважився приглянутись йому ближше. Але тепер лежав він немічний і обвалений болотом. Шляхта помітувала чортом на всі боки, аж ему хтось хвіст відломав.

— Що я з ним зроблю? — радився Михась людям. — Якось біда напосіла на мене!

— Занесіть зго до двора до пана, бо то зго капліця, а він вам за труд певно винагородить.

— А де-ж би я зго ніс? Господи! — відпекувався Михась. З мене би люде сьміялися... Та то біда така велика як телиця..

— То возьміть на фіру і завезіть, — радив другий.

Другої днини Михась запряг коні, положив чорта на віз, прикрив соломою і повіз до двора.

Пан сьміяв ся аж за боки брав ся, угостив шляхтича в канцелярії і дав ему за се фіру сіна і ришського.

ХІ.

По смерті Луця Олюнька ходила ще тую зиму до школи. Коли настала весна, вуйна і говорити собі не дала о школі.

— Хиба-ж она в школі і слюб буде брати? — говорила Ганна до Андрія, — таж то гріх, щоби така дівка дармувала над книжкою. Колиж она навчить ся господарскої роботи?

Андрій не спорив з жінкою, але знаючи, що покійний Луць поставив над ним контрольора, пійшов тихцем, в тайні перед жінкою до Шевка порадити ся, що робити.

— То видите, панэ Якубэ, покійний тато хотів, щоб она ходила до школи, то й я би не хотів эго волі не виповнити (він соромив ся признати, що таки боїть ся Шевка, щоб эму не відобрав опікунства), а моя Ганна і говорити собі того не дасть.

— Ваша жінка маэ рацію, що так робить, — каже Шевко.

Андрій аж рот роззявив, почувши таке слово. Вің не хотів з разу вірити, чи се на правду сказано, чи жартом. Та Шевко повторив ще раз, що Ганна маэ рацію.

Андрій привик дотепер чути на свою жінку самі докори Ніхто і щ нічим не признавав їй рації, і він сам ніколи би эї говореня не послухав, як би не то, що бояв ся эї як огню.

— Так гадаэте? — питаэ недовірчиво Андрій.

— А вже-ж. Дівчині уже 15 літ. Читати і писати навчила ся. Або она буде книжки писати? чи буде ксьондзом? Най буде доброю шляхтянкою, а до того потреба не самого читаня і писаня, але ще чогось: познакомити ся з господарством, навчити ся каждой роботи, от що! А то як би эї так все посилав до школи та й до школи, то далі забуде, на чім біб родить ся, та й не буде знати, як вареха називаэ ся...

Андрій аж утішив ся, що хоть раз эго жінку розумні люде похвалили.

— Та правду кажучи, панэ Якубэ, і я так собі мислив, але я властиво вас не хотів погніввити... Тато так вас о то просили і бажали собі, щоби Олюнька ходила до школи...

— Який бо ви чудний чоловік! Гадаэте, що покійний ваш тато бажав собі, щоби Олюнька до сивої коси ходила до школи? За що-ж я би мав на вас гніввати ся? Коли ви і ваша жінка, а особливе ваша жінка, не будете Олюнці кривди робити, то я вам прикрого слова не скажу.

— А яку-ж би я їй кривду робив? — оборонював ся Андрій, утішений тим, що не буде потребувати опирати ся жінче пій воли.

— Ну, яку? ви не знаэте, що значить кривда? Та ви, як ви, ви добрий чоловік, але, вибачайте панэ Энджею за слово, ви баба, і я на вашім місци, як би мені так жінка їдила по носі, то я би эї за косу та так випарив, що би пити просила.

Андрій, маючи на гадці тоэ, що він дуже підлестить ся Ганні, коли їй скаже, що Шевко эї похвалив, не думав перечити ся з Шевком і пійшов чим скорше до дому.

Знаэш, Ганно, я також собі так розгадав, що Олюньку нема що до школи посилати... Нехай уже буде дома, та навчить ся чого коло господарства.

— А я би хотіла видіти, що би з того було, як би ти инакше розгадав ся ніж я говорю! — спитала Ганна і взялась попід боки та станула против чоловіка. — Як то може бути инакше? га? Хиба я резуму не маю, чи що?

Андрія мов водою поляе. Він пізнав свою безсильність супротив волі жінки.

От ще щастэ — подумав Андрій, — що Шевко не спере чав ся... Що-ж би я був тогді нещасливий зробив?

— Чого ти ходив до Шевка? — спитала Ганна остро.

— А ти з відки знаэш, що я до Шевка ходив? Я не ходив.

— А во, ще брешеш, бо-с ходив! Я виділа з комірки.

Годі було дальше перечити.

— Та видиш, Ганю, покійний тато установили эго ніби то наглядачем за Олюнькою, та я хотів порадити ся що-до тої школи.

— То ти, паскуднику, будеш з чужими людьми на мене

змовляти ся? А ти поганий, уважай, бо як возьму макогона, то тобі голову твою дурну розчереплю!

— Та Шевко цілком так говорив, як ти. Казав, що Олюнька вже за велика до школи, — заговорював Андрій, щоби при добрити розлючену жінку.

— А ти гадав, що Шевко буде тримати сторону такого дурня, як ти?

Андрій не мав уже способу, щоби жінку укоськати, то й не нагадуючи ся довго вибіг з хати.

Ганна ще довго воркотіла сама до себе.

Олюньки за той час не було дома. Коли показала ся на порозі, вуйна каже:

— Поженеш завтра корови пасти!... розумієш?

Олюнька не відповідала ні слова, не гадала супротивитись, хоч все ще мала дотепер надію, що буде дальше вчити ся, та в тій хвили надія її розвіялася як дим.

Олюнька стала пастушкою як і давнійше була. Але тепер трохи инакше дивилась на сьвіт і зовсім не цікавили її пустоти та вигадки других пастушків. Олюнька хотіла сповняти свої обовязки серіозно, не сміхом та жартами, як другі.

Першої днини зібрала Олюнька з собою книжку на пасовиско. Гадала, що денебудь присяде осторонь та прочитає де-що, а може й котре з дітей буде цікаве послухати, то буде читати в голос.

Але як ино Олюнька сіла під вербою і розтворила книжку, товариші підняли страшний сьміх, стали її дразнити, бігати коло неї і називати її ученим рабіном. Она з початку не зважала на те і робила своє упірно. Тоді видерли їй книжку з руки, кинули в болото, а її саму стали тягнути за руки між себе. Не помогли ні просьби ні плач. Олюнька витягнула з болота книжку, пообтирала травною і сховала за пазуху. Треба було читанє занехати. Але до гурту Олюнька не прилучилась. З-за того її не любили другі і прозивали панею, попадею. Прийшло до того, що Олюнька вилучила свою худобу з череди і пасла окремо, подалеки від гурту.

Найлюбійше пасла она свою худобу коло цвинтаря. Тут була трава добра і другі якось сюди не пхали ся. Може для того, що соромились коло місця вічного супочинку виправляти крики і сміхи. А Олюнці то місце найбільше припало до впо-

доби. Тут і підчас найбільшої спеки був такий милий холодок а що не було близько дерев, то вся пташня збирала ся на деревах цвинтаря і проводила від ранного рана до пізної ночі свої веселі співи. Коли в полудне худоба збрала ся в холодку під цвинтарними вербами, Олюнька заходила на цвинтар і сідала на могилі дідуся, під хрестом. Задумавши ся тут, она забувала о цілім світі і линула думкою кудись, в незнакому собі країну геть до дідуся. Так просиджувала она цілими годинами.

Олюнька мала ще одно місце, куди заходила від часу до часу. Був се знов цвинтар холерний. Він стояв на другому кінці пишновецького оболоня, геть під самою греблею. Але тут не було так мило. На тім цвинтарі ні однісінького дерева. Од ним-одиноким стояв чорний високий дубовий хрест, а більше нічого, крім буряну між низькими могилами. Всі люде той цвинтар оминали зі страхом. Але Олюнька заходила сюда. Она знала, що тут лежать кости її тата і мами. Де? — того она не знала. Та нехай! добре, що в тім місци, а цвинтар був зовсім невеличкий, тож можна дебуть за своїх помолитись.

Так минуло літо. Олюнька ганяла худобу вуйкову де пізної осені — до снігу. Она стратила пів року, не навчивши ся ні одної господарської роботи. Хиба пасти корови вміла. За той час поздирала все, що ще дідусь її справив, і ходила як жебрачка дочка.

Розпочала ся зимова робота. Вуйна не дала їй нічого робити, хиба прясти. До другої роботи, іменно до шитя та до кухні, заправляла свої доньки. Олюнька не сміла ні до чого доторкнути ся.

— Не руш того, ти бовване, нездаро, бо стовчеш! — кричала вуйна, коли Олюнька хотіла її дещо помочи при вареню.

В хаті Андріїв звичайно всі мовчали. Ніхто не смів відозвати ся, хиба Ганна кричала, коли їй ишло не в лад. Всі навчили ся сидіти як при хорім.

Олюнька була обдерта і боса. В чорній подертій сорочці сиділа на печі з кужелею і пряла аж шкіра її з пальців позлазила.

Андрії мешкали від часу повени в Олюньчиній хаті. Відобрали хату від Югана і туди стягнули ся. Хата Олюньчина була подальше від хати Шьвка, тож Шевко не заходив туди ні коли.

Одного разу, коли Андрієва старша дочка пішла до сусідів, Ганні треба було миски і казала наборзі Олюнці умити миску. Олюнька злізла з запічка, підтягнула рукави і схилилась над помійником. Миска була засохла від вчешашної страви і не хотіла скоро пустити.

— Ну-же нездаро! ти зателепана помійнице! примерзлась до миски?

Олюнька настрашилась крику і випустила миску з рук. Черепяна миска розлетілась на кусочки.

— А! чорте угляний! бодай тебе була холера стерла враз з твоєю мамою, заки тебе біда принесла мені на карк... О! шкоду мені зробила тая погань... Марш! рушай мені з хати!

По тих словах кинулась на дівчину, стала її кулакувати, сіпати за волося і витрутила її на двір та заперла двері на засув.

На дворі було зимно, мороз, а Олюнька була боса, в сорочці і одній подертій спідничині. Дівчину обвіяло зимно. Она постояла хвильку на снігу, стала затирати руки та хухати в кулаки. Ноги їй почервоніли аж посиніли; она переступала з одної ноги на другу. Тряслась цілим тілом. Она плакала і з зимна і з побоїв, котрих набрала за одну дрантиву черепяну миску. Далі стала пукати до дверей. Вуйна й не гадала отвирати. Олюнька вилізла на приспу, але і тут їй не було теплійше. Она заплакала голосно і заглядала до вікна та просила вуйну ради Бога, щоби впустити її, бо замерзне.

В тій хвили надійшов улицею Шевко. Побачивши обдерту дівчину, він очам своїм не міг вірити, щоби се була Олюнька, властителька двацяти моргів ґрунту і шляхотська дитина.

Шевка огорнула лють. Він переступив через перелаз, опинив ся під хатою і догадав ся відразу, що тут стало ся, бо і зачув, як дівчинка різь плач просила ся до хати.

— Відчиняй! — гукнув так, що аж шиби задзвеніли, і гримнув чоботом в двері. — Зараз відчиняй, бо двері виважу!

Ганна, почувши голос Шевка під дверми, притихла, мов би її не було дома.

— А ти, собача віро! — заскреготав Шевко зубами і підважив двері своїми широкими плечима.

Двері піднеслись в гору і зсунули ся з бігунів, — держались хиба на засуві. Шевко потиснув двері в друге, засув за-

тріщав, відломив ся від одвірка — і двері впали на сїни. Ганна хотїла защіпнути хатні двері, але Шевко в саму пору так сильно їх сїпнув, що Ганна аж до сїней випала.

— А ти свиняче путо! То ти викидаєш дитину шляхотску на мороз з еї власної хати?

Ганна хотїла попробувати свого язика.

— А то що? розбїй? У мої хатї двері вивалювати?

— А мав пес хату? так і ти маєш! То еї хата! она ту дїдичка... ти заволоко! Як тобою потелепаю, то мазею розїллєш ся!

Олюнька бояла ся тепер вїйти до хати. Она трясла ся під порогом і плакала.

— Олюнька! сюди ходи! — гукнув Шевко і потягнув еї за руку. — Почекай — звернув ся знов до Ганни — я тебе начу розуму, як з сиротами обходити ся... ти суко!

Андрїй молотив з сином в stodолї і не знав, що в хатї робило ся. Тепер, на той крик, прибїг до хати та ще бїльше настрашив ся, коли побачив виваленї двері і зломаний засув.

— Що тут такого робить ся? — питає.

— Е! що робить ся? Ти лїпше повинен знати, що тут робить ся, нїж я... ти бабо! Твоя магнїфіка хотїла сироту заморозити і викинула еї босу і голу на мороз, як пса.

Андрїй дивив ся з докором на жінку, мовби хотїв їй сказати: "Видиш, Ганю, треба було того?"

— Збирай ся Олюнько! — сказав Шевко, — пїйдеш зо мною! Я тебе в тїм пеклї не лишу, бо мене би покїйний Луць прокляв з гробу...

Олюнька не знала, що з собою робити. Она трясла ся ще з зимна і приклала закостенїлі руки до теплої печи.

— Ну, скоро! одягай ся зараз!

Шевко не терпїв непослуху.

— Та я не маю в що одягнути ся, — сказала Олюнька несміло крізь плач.

— Як то? она не має лаха на себе? — обернув ся Шевко до Андрїїв. — А ви, проклятї дїдоводи! То еї маєтком зачихає те собі горло а она ходить, як жебрачка? — По тих словах Шевко стягнув з жердки Ганнин кожух святочний з широким лисячим ковнїром а з кїлка еї чоботи нові і звернув ся до Олюньки: — На! на одягай ся зараз!

— Не руште того! то моє! — заверещала Ганна, прискочила до Шевка і взяла ся видирати ему кожух з руки і чоботи. Шевко аж запінив ся з лютооти.

— Твоє? все твоє? а зї де? А деж тая одежа, що по зї мамі лишила ся? Всьо поїлась?

Він так сильно стиснув двома пальцями Ганнину руку в самій кістці, що Ганна заверещала, як кіт, коли ему дверми хвіст притиснуть, і пустила кожух.

Шевко посадив Олюньку насилу на лаві і казав убувати ся, відтак задягнув на ню кожух стягнув ще якусь хустку з жердки, закинув Олюнці на голову і вийшов з хати, ведучи дівчину за руку.

— Пощди! я вас навчу, по чому локоть маслянки! — гукнув Андріям на пращанэ і тріснув за собою дверми.

Андрії сгояли ще якійсь час мовчки, заки не затих хрупіт чобіт Шевка по замерзлім снігу.

Першій відозвав ся Андрій.

— Бій ся Бога, Ганно! що ти наробила? Шевко наробить нам такої біди, що в чистій воді не обмиємо ся..

— А хтож знав, що зго акурат тепер дїдько наднесе? — відповіла Ганна зі злости.

— Та бз й не годило ся на таку лють дівчину голу на двір виганяти... могла захоріти.

— А коби зї чорт уже злизав мені з очей, то бим була щаслива!

Андрій здвигнув плечима, не сказав більше нічого. Вийшов до сіней, пошукав сокири і став направляти засув та вставляти двері в бігуни.

Шевкова не пізнала Олюньки, коли Шевко привів зї в хату.

— Свят Господи! А ти де таку шляхтянку розпитав? — каже до чоловіка.

Але Шевкова зараз зміркувала, що мусіло стати ся щось незвичайного, бо Олюнька була заплакана, а Шевко насупив брови і нічого до жінки не сказав.

Шевкова кинулась до Олюньки і стала зї з материнською печаливостію роздягати. Здіймила з неї хустку, кожух, та аж очем своїм не вірила, як побачила на Олюнці чорну подерту грубу сорочку.

— Ті люде хйба серця не мають, ні крихітки совісти! Матко найсвэнша! та у мене пастушка, що безроги пасе, маэ ліпшу сорочку.

Шевко сів на лаві і тяжко сопів. Він не міг ще успокоїти ся з гніву.

— Та шож Мариню думаэш над нею? Возьми умий та перебери в що, бо ще яка худоба порозлазить ся по хаті з тих эдwabних саэтів.

— Ну добре, добре, але ти йди собі на другу сторону до ізби.

Шевкова наляла до миски теплої води, виймила з полиці кусок мила і казала Олюнці мити ся.

За хвилю вода в мисці зачорніла ся, як би хто сажі насипав.

— Бій ся Бога, дитино! та хйба ти ніколи не мила ся?

— Або мені вуйна коли дозволила мити ся? Все було промию лиш очи та й лице, і зараз за кужіль. Мені навіть гребеня не дали зачесати ся. Вуйна все ховала гребінь до скрині під ключ.

Олюнька ніколи не любила жалувати ся на вуйну перед чужими людьми. Але тепер докір Шевкової був звернений про сто до неї, то она бояла ся, щоби справді не вважали эї за нехлюю.

Тимчасом Шевкова розплела дівчині довгу чорну косу, взяла сьвіжої теплої води і мила та стала мити голову. Голова аж забіліла ся від миляної піни. За тим пішло чесанэ. Шевкова за кождий раз як потягнула гребенем, плювала обтираючи гребінь патичком над мискою з водою.

— А Господи! як жию на світі, щем не бачила такого плюгавства!

Потому стала помалу розчісувати довгу косу, заплела эї і звинула на голові шляхотським звичаэм.

Прийшла черга на білэ. Шевкова виймила з скрині свою чисту сорочку і спідницю та якійсь кафтаник і задягнула на дівчину. Дівчина в мить перемінилась. Она показала ся такою хорошою, що Шевкова не могла очей від неї відорвати.

— Ото раз панна, бігме! Якубе! Якубе! ходи но сюда! — закликала на чоловіка, отворивши хатні двері.

Шевко війшов все ще насуплений і гнівний, та як поба

чив таку кралою, розяснив чоло і усміхнув ся.

— І такій ладний цвіток гноєм прикинули, і то на своїм власнім огороді... тьфу на їх голову!

Олюнька виглядала справді гарно. Еї гнучка стать, обнята красним кафтаником, румяне личко з чорними бровами і довгою косою, що гадюкою обвила ся кругом голови, черво і губки, трохи з природи отворені, і визираючі з по за них рівні білі зуби — зворили одну хорошу цілість під кождим взглядом гарної дівчини.

Олюнька і собі усміхнулася, але внет засумувала ся знов бо пригадала собі мізерну дійсність.

Тепер доперва розповів Шевко жінці всю пригоду з Олюнькою. Обоє сердились і вигадували на Андріїв, що на язык попало. — Я з тим зроблю порядок, але не знаю кому се буде гірко! — сказав Шевко. — Покищо будеш еї, Мариню, держати коло себе, она буде у нас. На другий тиждень буду в місті і зроблю лад в суді. Олюнька дістане иншого опікуна а Андрії мусять з хати таки зараз уступити. Нехай тая чарівниця посмакує, як то добре гріти ся на морозі! За той час. Мариню, вживай Олюньки до всеї роботи, нехай привчить ся дечого, заки стане своєю господинею.

В тій хвили увійшов до хати Дмитро. Він хотів щось заговорити та сказав лише: "Вуйку!" і урвав на слові та роззявив рот, коли побачив несподівано таку кралою перед собою.

Шевко моргнув на жінку значучо і усміхнув ся. Відтак видячи, як Дмитро змішав ся, обернув ся до него і ніби сердито спитав:

— Но, і що вуйку скажете?

— Та я — каже Дмитро — хотів сказати, що лиса має теля.

— Хвала Богу! — промовила Шевкова, — буде більше молока, а то тепер того добра так скупно, що вже мені аж голова схне, як прийде ся тою одробиною челядь ділити.

— А що? ялівочка чи бичок? — спитав Шевко.

— Га? — відповів Дмитро, що знов задивив ся на Олюньку, — а я, ялівочка!

— А ти нею так утішив ся, що язика в роті забув, — дразнив эго вуйко.

— Та де, о! та чоґо забув? — і Дмитро вибіг з хати.

По тій пригоді, яка лучила ся у Андріїв, всі охолонули і стали роздумувати над тим, що стало ся.

Ганна була страх зла на Шевка; відгрожувалась, що вса дить эго до криміналу за напад, але далі розгадала собі, що Шевко вже не одно таке зробив та її нічого эму не стало ся, бо він знає ся з панами. Але як би Шевко зробив то, чим їм гро зив? Як би так Андрієви відобрали опіку, то би то була біда! Відобрали би ґрунт, викинули з хати, а тогді хоч під пліт іди, і то під чужій, бо свого нема... А ще тії рахунки, що то покій ний Луць згадував і Шевко часто пригадував... то скарана година! Обоє Андрії думали о тих прикрих можливостях, кожде про себе, по тихо, бо Ганна не любила в нічим радити ся з чоловіком, а Андрій знов бояв ся вихапуватись з своїми гадками перед жінкою.

Олюнька була кілька днів у Шевків. Они поводили ся з нею як з власною дитиною. Спала враз із ними в ізбі. Шевко ва не дала їй дармувати і все приділяла їй то сю, то другу роботу.

По кількох днях Шевко, коли був сам-на-сам з жінкою, каже:

— Знаєш, Мариню, що я собі погадав, як побачив Дмитра коло Олюньки? — Я погадав собі зараз: а то була би з них пара, аж любо! Прошу тебе, она дівчина гарна і заможна, він хлопець працьовитий і добрий, а що в нім правдива шляхотська кров, то я се знаю. Що ти гадаєш?

— Та певно, що то би було добре, але до того ще дале ко... А знаєш ти, Якубе, що она нічого а нічого не вміє? Я не розумію, як її виховували! Така велика дівчина, а она не вміє ні голки в руки взяти, ні горця вмити, о вареню й не говори! Яка-ж з неї буде господиня, як би так мало бути?

— Правда, що без того господиня з неї не буде, але що она тому винна, що тая чортиця нічого її не навчила? Але я гадаю, що як би побула при тобі який рік, то таки би дечого навчила ся. То має бути дуже понятлива дитина, от як скоро навчила ся читати! Учитель хвалив її, ну, а вже читанє то більша штука, як митє горців або як шитє...

— Будемо видіти! — відповіла жінка.

По кількох днях Ганна не втерпіла і каже:

— Що гадаєш, Андрію? зробить Шевко то, чим нам гро зив?

— Ніби що?

— Що-о? Дурень! не знаєш? А за ту дурну опіку.

— Я гадаю, що зробить, бо він завзятий чоловік.

— То була би біда...

— Ще й яка біда! — потакнув Андрій.

— Відобрали би ґрунт і хату...

— Певно!

— Казали би рахувати ся за тільки літ...

— Ая!

— Дурний ти з своїм ая! Пійди нині до Шевка... треба эго якось уговкати.

Андрій посіпав ся за ухом і скривив ся. Він бояв ся дуже туду йти, бо знав, що эго порядно вичешуть.

— Я би гадав, що ліпше би було, як би ти, Ганю, пішла... Ти ліпше вмієш говорити, — сказав несміло Андрій.

— А тобі язик задубів, чи що? Пійдеш ти! Ти менше винен, то на тебе не так дуже визьвірять ся...

Не було що казати, бо так наказувала жінка. Андрій хотів лише трохи проволічи тую прикру місію.

— Та най буде... пійду в неділю.

— Аж в неділю? Чи ти оцапів чоловіче чи тебе вже цілком заморочило? Хиба не знаєш, що до неділі можемо вже бути під плотом?... Пійдеш нині, зараз!

Приказ був твердий. Андрій зліз з лави, надягнув святочну капоту, взяв шапку і пійшов. По дорозі роздумував над тим, як перед Шевком стати і що говорити.

Шевка тоді не було в дома. Андрій здибав Олюньку в сінях, щось заговорив до неї, але она нічого вуйкови не відповіла і скрила ся до ізби. Она пізнала, як складійно плило житє у Шевка, і длятого дуже їй не хотіло ся вертати під п'ястуки вуйни.

Андрій звитав ся з Шевковою і присїв несміло на лаві. Коли довідав ся, що Шевка нема дома, був дуже вдоволений. Все-ж не потребував в тій хвили перебувати немилої а конечної стрічи. Того можна було по Андрію сподівати ся — він був чоловік слабого характеру. З одної сторони він знав о тім, що приходить в ділі, котре по эго боці не було справедливе, а приходить лише під моральним напором жінки, котрій не в силі був оперти ся. З другої сторони не хотів того зміркувати,

що тая прикра місія не мине зго, і жінка буде зго гонити, хоч би й десять разів на день, щоби справу полагодив. Андрій міркував собі тепер: от хвала Богу, що справа проволіче ся, а по тому нехай буде, що хоче, аби не шні...

Та треба було щось заговорити.

— Я, прошу пані Якубової, прийшов за Олюнькою...

Андрій сказав се навгад і доперва як сказав, номіркував собі, що може так без нічого удасть ся забрати дівчину з не-присутности Шевка, а тогді справа полагодилась би скорше і лекше, ніж він думав.

Такі люде, як Андрій, трафляють ся на сьвітї. Такій чоловік бовтне щонсбудь, не надумуючи ся, що говорить, а доперва як почує свій власний голос і зміркує то, що сказав, переконує ся, що добре сказав (часом буває противно) і на тім своїм сказаню будує дальшу акцію.

— Як то по Олюньку? — спитала Шевкова. — Я без чоловіка не можу вам її видати!

— А прецінь я її вуйко і судовий опікун...

— Не моє діло о тім рішати, а після мого бабського розуму то і опікун не має права знущати ся над дитиною... Впро чім мені до того нічо.

Андрій не мав що на тоє сказати, але гадка забрати тепер Олюньку до дому крутилась уперто в зго голові. "А то Ганна була би з того рада! та й похвалила би мене".. І він сказав:

— Я таки, прошу пані, заберу дівчину...

— Ледви чи она схоче з вами пійти?

— То я її возьму силою, бо маю до того право! — почав горячити ся Андрій. — Хто би там її питав ся о то? Возьму за руку та й кінець! і поведу до дому. Вона має у мене бути!

Андрій став щораз більше підносити голос. Він почув ся відважним, бо тут не було зго Ганни і нікого такого, кого би бояв ся.

— Не робіть мені тут криків, панє Энджею, бо я без "мого" дівчини з дому не дам!

— А я таки возьму її!

— А я закличу парубків і скажу вас викинути за ворота, сказала твердо Шевкова, — а гвавтіз мені тут не робіть!.. Ган

ко! — звернулась відтак до наймички — приклич сюда Дмитра а борзо!

Ганка побігла стрілою на двір, хоть Андрій, почувши ті слова, не мав охоти ні кричати, ні насилу брати Олюньку.

За малу хвилю явив ся Дмитро.

— Мене вуянка кликала?

Зачекай тут трошки, бо нам Енджей хоче Олюньку брати, а вуйка нема дома.

Дмитро подивив ся грізно на Андрія і посмотрив своїх кулаків. Андрій знав эго силу та знав і те, що у Шевка були ще два наймити, отже рішив ся відійти з тим, з чим прийшов. Не прашаючись навіть, хотів уже вийти, та на порозі стрітив вертаючого Шевка. Андрія аж за спиною заморозило. Ось по пав ся! добре ще, коли Шевко не каже вибити, бо він то вміє, але й ціла акція буде утруднена тепер, коли Шевкова розповідь мужеви зухвалий эго виступ. Андрій не міг зі страху промовити слова.

Шевко заговорив перший.

— А! гості! Що-ж скажете доблого, панэ Енджею? Сідайте!

Перша буря проминула. Тепер небезпечність була менша, бо шляхта коли кого просить до себе і гостем називає, не нарушить прав гостинности, сли лише гість буде вестись чемно і не дасть причини, щоб эго треба було вибити. Андрій постановив бути чемним, аж солодким, так як би перед ним стояла Ганна.

— Та я, панэ Якубэ, прийшов що до Олюньки, — сказав Андрій покірним голосом. — Оно так всьо зле зробило ся..

— І я кажу, що зле, — промовив Шевко, сідаючи на лаві, — та й може бути ще гірше, а всьому тому я ніраз не винен. Ви знаєте, як мене просив о тоэ ваш покійний тато.. ну, а вже я не міг пропустити через пальці эго, що я видів власними очима. Скажіть: може я вам налазив до хати і шпігував? Ні! А тепер, коли я вже справу взяв в свої руки, то і докінчу эї, бо на середині дороги я ставати не вмію...

— Та я тото всьо добре знаю — сказав Андрій — але прошу вас пане сусідо, не робіть мені встиду та й вибачте, що моя жінка сказала вам прикре слово...

— Она мені прикре слово? О, ще би! не позбирала би тогді своїх зубів! А ви гадаєте, що як?

— Та того вже більше не буде, — обіцював Андрій, — нато маєте моє слово!

— Я би повірив вашому слову, як би не було вашої жінки, а так вибачайте! Поки ваша жіночка здорова, то не дасть вам слова дотримати, хоч-би шляхотского...

Андрій не знав, що сказати. Він знав, що Шевко говорив правду.

Шевко подумав хвилю і каже:

— Яким ви властиво чолом сюди лізли? Ви гадали, що я вам віддам дівчину? що я еї з плюгавства обчистив на те, щоби ваша Ганя волося їй з голови обдерла? О ні, сего не буде! Мене би покійний Луць з гробу прокляв, що я слова не додержую. Ваша жіночка мудра. Вона не мала сьмілости тутки носа показати і длятого післала вас. Най но она сама потрудить ся, а тогді будемо вже говорити.

— Та то все одно, чи я чи она, — сказав несьміло Андрій.

Він заздальгідь бояв ся таке предложенє жінці повторити.

Нічо з того! — промовив твердо Шевко. — Хочете на правду тую справу по доброму залагодити, то най сюда прийде ваша магніфіка. Инакше не говорю нічого!

Шевко рішив ся остаточо не налягати на зміну опіки. Він знав, що в суді предложать ему то опікуньство і буде мусів прийняти, бо відповіднійшого не буде нікого. Але тогді эго противники, котрих мав досить в Закутю, підоймуть гвалт, що богаç хоче збогатити ся сиротиньским добром. Шевко по становив Андріив тепер добре пострашити та сироті запевнити ліпшу долю.

— Не схоче ваша жінка до мене пофатигувати ся, то завтра їду до суду, а тогді ви так будете опікуном, як на моїй долони волося виросте. Що за богато, то за богато!

Не було що робити. Андрій попрашав ся і вийшов.

Тепер Шевкова розповіла чоловікови, як тут Андрій з початку поводив ся.

— Дуже добре ти зробила, а эго щастє, що ти мені не сказала того, коли він тут був, бо я би з ним був собі побала

кав инакше.

Тимчасом Андрій не знав, як зайти до дому і що жінці сказати. Але що буде, то буде, годі не йти. Андрій виглядав так, як той кінь, що вже привик до побоїв і з резигнацією вижидає, коли эго батогом кропнуть.

Ганна стрітила эго в сїнях. Она, як побачила эго крізь вікно, не втерпіла і вийшла до сїней.

— А що? — питає.

— Та зле! казав, щоби ти, Ганю, прийшла сама.

— А ти який чоловік? То ти не міг сам того поладити? Як ходить о старшенство в хаті, то ти би хотів бути перший, але як треба зробити діло, то ти рад би виручити ся жінкою... Твоє діло розмовити ся з тим гордим шляхтичем, розбійником що чужі хати нападає, та двері вивалює, а моє діло горці і миски. Ти такий голова в родині?

— Е, ти сама ліпше знаєш, який я голова, — каже Андрій, махнувш рукою. Говорячи ті слова він скинув капоту і надягав свій тарий кожух. — Хочеш, то йди сама Шевкови на язик! — докінчив Андрій, але вже тогді, як був на порозі.

Ганна хотіла ще що ближше розпитати та розглянути положенє, але Андрій уже був в стодолі і молотив завзято.

Ганна поворкотіла ще трохи, але нічого було робити. Дуже не хотіло ся їй йти до Шевка, бо знала що там єї чекає, але знов хотіла показати ся перед чоловіком відважною, а на тім їй дуже залежало, бо се причиняло ся також до того, щоб удержати эго під кульбакою.

Ганна прибралась, як на празник, і пійшла до Шевка.

Коли Андрій відійшов від Шевка, Олюнька вийшла з ізби і прийшла до пекарні. Була заплакана. Она чула, що вуйко викрикував і грозив, що забере єї на-силу. Тому-то замкнула она ізбу з середини. Олюнька підступила до Шевка і клякнула перед ним та зложивши руки як до молитви:

— Ай, не давайте мене вуйні, не давайте! она мене те-пер убє! Я все чула, що вуйко говорив. Вони готові мене колить з улиці хопити.

— Не бій ся, не хоплять, встань! — сказав Шевко, — проти моєї волі тобі волос з голови не впаде. Але приготви ся на то, що треба буде вертати до дому. — Олюнька, почув.

ши ті слова, зблідла як стїна. — Та не лякай ся так зараз. Я вже тебе обезпечу, не бій ся! Я казав твому вуйкови, щоби тут зараз прийшла вуйна, сли тебе хоче мати у себе. Она певно прийде, бо знає, чим то пахне, як би я покінчив то, що сказав. Будеш чути, що ми гут будемо говорити. Инакше, видиш дитино, не можна зробити, бо они свої, а я чужий.

Олюнька не сказала нічого, але ще не успокоїла ся і аж дрожала на тую гадку, що знов треба буде надягати брудну сорочку і ходити босо по снігу.

Відчинили ся двері і вийшла Ганна.

Олюнька не мала часу утечи, та лиш уступила ся за піч.

— Дзїнь добрий! — сказала Ганна.

Она прибрала дуже смиреньку постать, згорбила ся, губи стиснула так, що виглядала як нитка півперек лиця переязана, а руки зложила перед себе.

— Дзїнь добрий і вам! — відповів насуплений Шевко: навіть не просив еї сїдати шляхотським звичаєм. — Що доброго скажете?

— Ох я сама не знаю, що казати по тім, що стало ся...

— Певно, що трудно говорити по тім, що стало ся... Чого-ж ви прийшли до мене?

— Та ви, панэ Якубэ, казали мене прикликати.

— Я? то неправда! Приходив сюди ваш чоловік поладити справу з Олюнькою, а я ему сказав, що з ним не маю що говорити, бо він мені не дотримає того, що обіцяє. То знає добре ціле Закутэ, що ви в хаті голова, а ваш чоловік віхоть... Я ему сказав, що як хочете що робити, то прийдіть самі, отже я вас зовсім не кликав і мені вас потрібно до хрену...

— Та най вже буде і так, як говорити, бо в вашій хаті вона правда мусить бути — каже Ганна з натиском, — але що будемо робити, бо я дівчину забираю...

— Ого! а як я не дам? Тую правду, що вам тут в моїй хаті кажу, можу вам повторити всюди, а з дівчиною зроблю так, як мені моя совість наказує... кривдити еї не дам!... Вибийте собі то з вашої премудрої голови, що ви еї заберете без моєї волі, навіть як би-сьте по ню послали таких відважних лян дсдрагонів, як ваш чоловік... Щастэ эго, що я не знав, якій він тут був зухвалий, поки я прийшов, а то був би так обірвав, що й эго всемогуча жіночка була би ему того не відняла...

Ганна закипіла злістю, але вгамувала ся до часу.

— Та яке ви, правду кажучи, маєте право до неї? Я її вуйна, а мій чоловік опікуном.

— Тільки ви не виїздіть з тим опікунством, як жид з крамом, бо за кілька днів дістанете з суду, що ваше опікунство чорт взяв, та й ще рахуночки прийде складати... ну, а розуміє ся, що у вас рахунки ті в порядку... Прецінь всі знають, що ваш чоловік продавав збіжжя з Олюньчиного поля, складав гроші і докупив їй ґрунту, придбав їй худоби ладної... ну, а Олюнька має повну скриню всього добра, і шматя, і одежі всього всього, хоч зараз до шлюбу!... І не дивота, що тільки всього є, бо було з чого придбати. Двацять моргів шляхотського ґрунту в році щось приносить!

Глумливі ті слова цідив Шевко одно за другим з такою повагою, що хто би не знав, як є на-правду, а чує їх, гадав би, що се свята правда.

Ганна стояла як на грани і кожде слово кололо її як голкою. "От! як би то мій чоловік поважив ся таке мені сказати, я би йому коцюбою голову розбила!" думала собі Ганна. Але ті слова говорив не Андрій, лише Шевко. По зго боці була правда і сила, то треба було жовч проковтувати. Ганна виділа, що нежарти, а грозьбою нічого не вдієш.

— От не сміяли би-сьте ся надо мною бідною, — каже Ганна крізь сльози, котрі або були удані, або таки плакала зі злости, — чи ви не знаєте, як у мене є? Мій чоловік баба, не має своєї волі і треба його на мотузку водити, о ніщо не по-старає ся, а тут троє дітей, та й покійний тато тільки літ був коло нас...

— Говоріть се кому иньшому, не мені! — сказав на те Шевко вже сердито. — Я знаю добре, що ваш чоловік, хоч баба... я то сам кажу... але господар добрий і нічого з хати не винесе, а покійний Луць дармо хліба не їв та й своє мав, навіть на похорон собі зложив.

— Та то правда, всьо свята правда! — каже Ганна, отираючи сльози хусткою, — але я вас дуже прошу, не робіть мені встиду, не подавайте до суду і віддайте мені дівчину.

Ганна уклонила ся Шевкови в ноги.

Тою покорою она зго розброїла. Але хотів ще поторгувати ся.

— Я не можу! Тепер як би ви дівчину дістали в свої руки, гіркий був би їй світ... А хто мені заручить, що так не буде?

— О, Боже мій святий! які ви невірні! Та вже вам ручу, що так не буде, а як би що найменшого, то вже тогді зробіте що вам схоче ся.

— Ну, нехай і так буде! беру вас за слово. Але тямте! коли що-небудь побачу, тогді нічого вам не pomoже, тогді грунт віддавай, з хати марш і рахунки на стіл!

Шевко погрозив їй пальцем. Ганна хотіла поцілувати его в руку, та Шевко не давав руки. Ганна таки зловила за руку і цмокнула з цілої сили.

Відтак кинулась до Олюньки:

— Ходи-ж, ходи, моя дитино! Забудь, що було, більше оно не повторить ся...

Она хотіла взяти Олюньку за руку. Дівчина відступилась від неї і притулила ся до Шевкової.

— Е, ба! "за позволэнэм"! — каже Шевко, — чекайте троха, не так скоро...

Ганна станула серед хати зачудована. Она не знала, чо-го Шевко хоче, і вже бояла ся, що може цофає то, що сказав.

— А в чім-же ви хочете эї брати? Таж она не має на собі ні сорочки ні спідниці своєї! То все моєї жінки, а чей-же не хочете, щоби я давав їй своє, коли она має Богу дякувати своє. А эї эдвабна сорочка і спідниця, що ви їй дали, пійшли на смітє. Навіть каглу годі було ними заткати, бо би мені "ху доба" хату занечистила...

— То я їй зараз принесу свої річи, — сказала Ганна.

— Ба, свої! а в до... црете з неї і вдягнете на ню знов онучі... Так не йде! Олюнька пійде від мене, поки не вшиєте їй шість сорочок, дві спідниці і два кафтаники та й порядні чоботи. Йдїть і спішіть ся з тим, бо я від свого не уступлю ані на крок. Але спішіть ся, бо, як за чотири недїлі не буде го тове, то я цофаю всьо, що-м сказав, а Олюнька буде мати иньшого опікуна.

Нічого було казати, хоч Ганна казила ся зі злости. Она попрощала ся як могла найсмирнійше, і вийшла.

Доперва на улиці відсапнула. Ганна була така зла, що була би вербу кусала по дорозі, щоби лють свою зігнати. Эї

лютило не так то пониженэ, якого дізнала, як то, що на всьо дивилась Олюнька, котра перед нею дрожала від самого погляду.

В хаті застала чоловіка. Она ще не змінила через дорогу своєї покірної постави. Андрій не пізнав ся на міні. Він ще не видів своєї жінки такою солодкою і покірною, то й осмілив ся запитати її:

— А як же?

Замість відповіди Ганна плюнула чоловікови в очи.

— Оттак! ти, бовване проклятий! Я тільки наслухала ся задля твоєї чортової сестрійки, бодай її був дідько взяв, заки я її побачила!

Андрій не слухав дальше. Він обтер лице рукавом і пішов до стодоли.

Ганні треба було брати ся до шитя. Вона закликала собі ще одну бабу-швачку, виймила з комори полотно, покраяла сорочки і взяли ся в двійку до роботи.

Андрі.. післала до міста з одною сусідкою і сказала, що має купити. Він був тому радий, бо хоч-би щось не таке купив, як треба, то міг всю вину зложити на сусідку.

Коли вже все було готове, Шевко зайшов до Андріїв, оглянуv, почислив сорочки і каже:

— Ну, тепер приходіть обоє за Олюнькою!

Андрії вибрались до Шевка як на празник або в свати.

Шевко прикликав ще кількох шляхтичів-сусідів і префекта. При людях розказав все, як і що, а відтак, звертаючись до Андріїв, сказав:

— Але тут вам кажу, при шляхті, що як не будете з дитиною обходити ся, як Бог приказав, то гіркий ваш сьвіт буде! Памятайте!

Ганна приобіцяла обходити ся з Олюнькою по людяному і забрала її до дому, добираючи для неї слів наймаснійших, які лише знала.

Шевко затримав у себе шляхту на почестне, а з ними і Андрія.

Ганна, що при таких okazіях ніколи не пускала чоловіка самого, тепер, коли діло так добре повело ся, забула на него.

Шляхта перейшла до ізби Шевко післав за горівкою і

араком. Шевкова поставила на столі хліб, масло. Зварила ковбасу, поставила миску капуста з солониною, чирюги, голубці — одним словом празник. Шляхта посідала за столом і стала частувати ся. Чарка кружила між шляхтою. Гості стали їдати поливаючи горівкою. Коли вже миски стали порожні, ввела Шевкова горнець кипячої води, поставила склянки, цукор, і всі стали запивати "окропом" себ то горячу воду з араком.

Розв'язались язика і почав ся гамірливий розговор. Розуміє ся, бесіда йшла за Ольюнку.

— Добре ви діло зробили, панє Якубє! — каже префект. — Тепер сирота буде трохи инакше дихати.

— Певно що добре! — відзиває ся Петро Ясїв. — Як би не пан Якуб, то би ніколи так не було, і Ольюнку була би дальше "нендза" їла...

— Їла, не їла, — каже Андрій, що розігрів ся наїпитком, — або я від чого? Я був би терпів, терпів, але таки була би колісь терпячка скінчила ся і був би-м всьому конєць поживив...

Всі зареготали ся.

Обізвав ся старий Стефан Юзів:

— Не говоріть, не говоріть, панє Энджею! От по що то хвалити ся, коли ми всі знаємо, що жінка вас на мотузку веде і при ній забуваєте язика в роті...

— Що забуваю? Бо не хочу з бабою сварити ся, але: як би було треба, то й вибу! — відгрожував ся Андрій, бючи кулаком до стола. Шляхта знов зареготала ся. — Та бо не смійте ся з мене, панї браця, бо як кажу, що так, то так! — кричав Андрій.

Він горівки майже ніколи не пив. На оказії ходив лише з Ганною і она пильно за ним наглядала, щоби не випив більше, як треба. Тепер, дібравши ся до чарки і не видячи коло себе Ганни, перебрав мірку.

Михасїв Ясьо, збиточник знаний, задумав собі штуку і хотїв єї таки зараз виконати.

— Панє Энджею! за ваше здоровлє!

Андрій випив один і знов заговорив ся. Підсунули єму ще.

— А я таки кажу, що ви боїте ся жінки, як чорта! — дразнив єго Ясьо.

— Я ні чорта не бою ся ні жінки і випарю її, що буде аж пищати... як лиш захочу!

— А я заложу ся з вами, що ні! Як жінка лише крикне на вас, то зі страху влізете під лаву...

— Не під лаву, а в мішачу діру! — підхопив хтось з гурту.

— О що заклад? — питає підпилий Андрій.

— Якій заклад?

— Я ще нині мушу жінку вибити! мушу, абим так здоров був!

— Добре! най буде заклад! — каже Ясьо.

Подали собі руки. Шляхта розтяла, але ніхто не знав, о що заложили ся, а паний Андрій забув спитати ся, що Михасів Ясьо ставить.

— Ну, ходім! — каже Ясьо.

— Добре, ходім!

Андрій встав і затачуючись попрямував у двері.

Була вже пізна година.

Михасів Ясьо, затираючи руки, моргнув на шляхту і всі гуртом пійшли в віддаленю за Андрієм.

Андрій ішов в чотири боки. Горівка робила своє. Андрієви танцював сьвіт. Верби крутили ся перед ним, місяць йому покривлював ся.

— Як кажу, що виблю, то виблю... бігме! а она, собача віра, не буде вже помітувати мною... вже не буду називати ся фартушкевичем... бігме! досить того! Або я не шляхтич, як і другі, чи що? Чому моя жінка не така як другі? — Він станув проти верби, що стояла при улици, наче-б хотів від неї почути відповідь. — Як тебе вціджу, то побачиш, що значить Лука шів Енджей! Ти палубо! ти малпо одна!

Він замахнув ся і мало не упав. Викрутив ся млинцем по снігу і пійшов дальше повтаррючи своє: Малпо, малпо зателепана!

Шляхта йшла за ним, криючись по-за плоти, та аж душила ся від сміху.

Андрій зайшов проти своєї загороди. Тут закінчив свій монольоґ, переліз осторожно через перелаз і пійшов уже трохи певнійше до дверей. Отворив з лоскотом двері і станув на хатнім порозі.

Шляхта станула під вікном і дивила ся цікаво до хати. Андрій стояв зухвало на порозі, поставив шапку на ухо і взяв ся під боки.

Олюнька сиділа на лаві, Ганна порала ся коло печи.

— Замикаєш ти двері чи ні? ти драгтэ!

— А коли мені ся не хоче заперати! — відзиває ся Андрій.

Ганна зміркувала, що він паний.

— Будеш мені зимна напускати? ти щяку проклятий! Я тобі голову розчереплю!

— А коли... мені так хоче ся... Я тут пан... я шляхтич... розумієш? А ти так шануєш шляхтича? свого мужа?..

— Як тебе ушаную, то голова тобі облізе! ти мерзенний. Марш на двір! — крикнула Ганна з цілої сили і замахнула ся великою лопаткою, що нею давила коровам варені бараболі.

Андрій в мить переступив поріг, хопив одною рукою лопатку, видер эї з руки Ганни, а другою пірвав за волося.

— Почекай ти малпо одна!... потанцюємо собі, як ще ні коли не танцювали!... Не все ти будеш на мені їздити.. най на тобі трошка поїджу!...

Андрій говорив ті слова, як би був уже цілком тверезий. Здає ся, тая важна хвиля, коли брав ся виконати се, що по пьяному постановив, вибила ему хміль з голови.

Ганні злетіла хустка з голови. Она аж тепер налякала ся, бо ще ніколи чоловіка таким не бачила. Андрій завинув со бі эї косу коло руки і став пражити лопаткою, куди попало. "Отсе за моэ! за тую зневагу! маэш! от маэш, суко!" повтаряв і бив, аж засапав ся. Ганна верещала що-сили, проклинала, взи вала дітей на поміч, але все було на дармо. Діти обмерли зі страху і зачудованя. Они ще з-роду такого не бачили, та жадне не сміло рушити ся з місця.

Ганна пробувала і видерти ся Андрієви з рук, обороняти ся, дерлась ему з кігтями до очей, драпала по лицю, але Андрій на то не зважав і бив без устанку. Тепер Ганна стала просити ся:

— Ай, пусти мене, Андрію, Андрусеньку! пусти! не буду вже, не буду! вже буду тебе шанувати, як рідну маму...

Нічого не помагало і Андрій окладав эї дальше. Він розів ся як дикій звір, що виломить ся з клітки і гризе свого

дозорця, хоч-би той не знат як солодкими словами до него приговорював.

Шляхта що стояла під вікном, надіяла ся, що Ганна висварить на чоловіка і він утікне, та будуть мати з чого сміяти ся. Тепер зміркували, що розлючений і п'яний чоловік може убити жінку. В одній хвили скочило кількох до хати і хватили Андрія з заду та видерли ему лопатку з рук. Але Андрій не давав ся. Він обороняв ся ногами, а коси з руки таки не гадав випустити і повалив жінку на землю. Шляхта з тяжкою бідою розмотала косу з-між пальців і увільнила Ганну. Она, збита і люта, положила ся на запічку і стала стогнати та плакати зі злости.

Андрію, що ще рвав ся, до жінки, посадили насилу на лави і стали вговорювати:

— Та бо майте розум, панэ Энджею! убэте жінку...

Андрій сапав тяжко, але вже протверезив ся.

— А видиш, ти суко, що збанок воду носить, поки уху не вірве, ся!.. А ти гадала, що ціле житэ будеш на мені їздити?

— А бодай тебе холэра стерла за мій біль! — каже з запічка Ганна крізь плач.

— Тихо ти гадино! ще сичиш? — закричав Андрій, аж вікна задзвеніли, і затупотав ногами. Ганна заговкла, а Андрій говорив дальше: — Через тебе вся моя біда... через тебе мене бабою прозивали та й ціле Зг'утэ мене висмівало... через тебе я і від Шевка сорому набрав ся. Тепер буде инакше! Мусиш так танцювати, як я тобі заграю. А як мені будеш Олюньці кривду робити, то тобі за кождий раз зроблю як тепер. Спишу то бі плечі, що здорового місця не буде.

Андрій, попробувавши раз своєї сили, почув, що эго на верха. Эго тішило сесе, що раз виломив ся з тої томливої зависимости; тішив ся, що коли крикнув на свою грізну жінку, она заговкла, і тепер не хотів пустити захопленої таким чином власти зі своїх рук. Він сидів на лаві і спер голову на запічку. Коже міркувало своэ. Андрій чудував ся, чому він уже давно так не випарив жінки, а було би все инакше. Він пригадав собі, що то йшло о якійсь заклад, і благословив тую хвилю, коли пійшов до Шевка, і тую горівку, що ему додала відваги. Ганна знов зміркувала, що эї панованэ скінчило ся, і того було їй більше жаль ніж побоїв. Знов же Олюнька радувала ся в душі,

що тепер настане для неї лінша доля, як вуйко а не вуйна буде орудувати в хаті.

Шляхта посиділа кде, поки не побачила, що Андрій успокоїв ся. Не довіряючи ему, таки змусили эго, що поклав ся на постіль. Андрій був умучений і перепозем і бійкою, і се успокоїло эго.

Шляхта вийшла на двір.

— А що? програли-сьте заклад, панэ Янэ!

— О що ви заложили ся? — питаэ хтось.

— О піщо, — каже Ясьо. — Але тепер думаю собі так: і найміцнійша гребля не витримаэ, як богато води набере ся... У Андрія прэвала ся гребля.

— Добре їй так, бо вже не знала міри! тепер буде трохи смирнійша...

— Але то буде сміху на ціле Закутэ!

Другої днини ціле Закутэ оповідало собі яко річ дуже незвичайну, що Андрій вибив жінку.

XII.

Не так давно тому, як людей стали брати до війська лиш на три роки. Давнійшими роками було инакше. Служили люде всім до дванацять літ, та кого до війська взяли, той уже пропав на віки вічні для родини і господарства. Такий жовнір, ви служивши тільки літ у війську, повертав до дому цілком неужи точним чоловіком, а до того ще звичайно, втратив здоровлє, постарів ся та й поломив собі бесіду так, що не вмів уже ніяким живучим язиком гаразд говорити, мішав всьо на купу. Мішав слова ческі, німецкі мадярскі, італійскі — взагалі всі, котрих за час своєї довголітної служби наслухав ся між ріжними націями австрійської держави. За те не брали до війська шляхти, учеників, що в школі визначали ся, і тих богатих людей, котрі могли поставити за себе заступника або суплєнта. Ті ша сливці складали в уряді приписану квоту, а все знайшли ся такі, що за гроші пішли служити. На таких суплєнтів наймали ся вислужені вже вояки, котрі не мали чого до дому вертати ся, а зі службою військовою так вже зжили ся, що без муштри годі їм було жити на світі. Таких вояків старих приймали власти війскові дуже охотно, бо замість рекрута мали виробленого старого жовніра.

В Закуттю оув оден такий старий вояк, що і свій час вислужив і за суплєнта раз наняв ся. Взяв за се гроші, але они ніраз не тримали ся, а він всі пропив до-чиста та ще, прийшовши раз на короткий час, продав свій грунтець і теж пропив гроші. Коли вислужив свою "капітуляцію", хотів наймити ся до третьої, але эго вже не приймили, бо чогось недомагав. От же вернув в Закутє і живив ся з зарібку денного, в ночи ловив рибу, та й так валяв ся між свояками.

Звав ся він Лавром, з-за чого Закутяне прозивали эго Гаврусем. Він був посміховиском цілого села за-для того, що не вмів по ніякому говорити, лише уживав в своїй кошверзації так званої "регіментспрахе." При тім всім Лавро держав ся чепурненько, ходив рівним міряним кроком, голив ся чисто і воскував свої хороші вуса. Находивши ся по світі, Лавро при своїв собі гладкого поведеня, особливе між жіноцтвом закутянським він уходив за найгладшого кавалэра. Лавро став крутити ся коло дівчат і вдовиць, хоч практичний эго розум казав давати першеньство вдовицям.

Той то Лавро кинув оком на Костику, Дмитрову матір. Она ще не була стара, бо скінчила доперва сорокову весну, виглядала не зле, а при тім добра хата і несогірший ґрунтець манили дуже такого підтоптаного козарлюгу.

З-разу здибав ся Лавро з Костиною на улиці і привитав ся з нею чемненько та сказав їй кілька солодких слівць, відтак став підходити аж до воріт та й так завязалась знакомість, а Костиха залюбила ся в Лаврі по саму шию. Далі-далі стала запрошувати Лавра до хати, частувати, посилала дівчину за горівкою, а вінци порадила ся таки зладити весіля.

Спостерегли то сусіди і пійшла по селу сплетня. Костиха старала ся укрити свої любові в тайні, а особливе перед Дмитром, по котрім можна було сподівати ся, що запротестуэ. Тому Лавро, йдучи до Костики вибирав такі години, коли знав, що Дмитро не забігне до хати і эго не побачить.

Але всьому буваэ конець. Люде стали о тім балакати голоснійше, а відтак де-хто проговорив ся перед Дмитром.

— Дмитре! чому ти ліпше не пильнуэш мами? Незадовго будеш мати тата....

Дмитро з-разу не зрозумів, о що ходить, але як эму пояснили і сказали, що до мами забігаэ Лавро, він запалав таким гнівом, що мало вістунови зубів не вибив. Таку вістку уважав він за просту обиду своєї матери, бо эму й на гадку не прийшло, щоби той висмівуваний Гаврусь, котрого прозивали безязиким, посмів сягати так високо.

Але дарма! Закутяне сміяли ся з Гавруся і не любили эго, за те Закутянки вважали эго за гладкого чоловіка, що знав світової маэри ліпше ніж першій-ліпший шляхтич від плуга та ціпа.

Дмитро, коли почув таку повинну, побіг зараз до матери.

— Мамуню! чи то правда, що люде говорять, буцім-то до вас забігає Лавро?

— А як би правда, то що? -- питає Костиха, котра хоч була таким питанєм заскочена несподівано, хотіла раз тую справу полагодити.

— Як то що? Та що з того буде?

— Він буде зо мною женити ся та й уже! Ми так умовили ся...

— А я нічого о тім не знав! Та як так може бути, щоби таке робило ся по-за мої плечі?

— Чи ти гадав, що я буду у тебе дозволу просити? Я своя господиня і твоя мама... я маю свою волю.

Дмитро запаленів від злости.

Та Костиха була хитра баба, не хотіла всього ставити на вістрю ножа відразу а воліла всьо полагодити по доброму.

— Слухай сину! розміркуй добре, що тобі буду казати, а признаєш мені, що моя правда. Другі в старшім віку виходять за-муж... мені доперва 35 літ. Як я віддавала ся, мені було 16 років, ну, а тобі тепер 19, то акурат так виходить. Ти в слузбі, а я сама на господарстві і не можу собі з дитиною ради да ти (Костиха пробувала при тих словах заплакати). Тепер прийде на господарство чоловік розумний, бувалий і роботящий. то зараз всьо пійде своїм ладом...

— Ото мама роботящого собі найшли! Таж то нероба, що эго порядний господар за наймита не приймив би!

— Е, то ще не рація. Яко наймитови эму може й не схоче ся робити, але на своїм буде инакше, бо то для себе. А силу має... хлоп здоровий... бо таки правда, нічо эму не бракує...

— Але бійте ся Бога! ціле село буде з нас сміяти ся....

— Я собі з того ніраз нічого робити не буду! Нехай сміють ся, аби нам було добре...

— Чекайте-ж, мамуню! Як би ви віддали ся, я би не міг виреклямувати ся від війска, а хоч-би й не те, то коли я оженю ся, де я пійду з жішкою, як тут буде вітчим?

— Ого-го! чим ти журиш ся? Не бій ся! Вуйко знає ся з панамі і певно тебе з війска увільнить, а як засядеш на вуйковім, то тобі й не схоче ся впроваджуватись до такої мізерної хатини... Вже, сину, хоч що говори, а я таки так зроблю, бо я

без него не могу жити...

Костиха мала на Дмитра великий вплив ще з дитинячих літ, длятого то й тепер Дмитро не посмів остро виступати проти матери. Та ще підлещувала ему згадку, що він засяде колись на вуйковім і стане великим паном. Дмитро здвигнув лише плечима і піїшов до вуйка.

Шевко їздив того дня до міста, тож Дмитро аж не знав, як эго діждати ся, щоби виговорити перед ним своэ горе. Скоро лише вуйко приїхав, Дмитро вибіг аж на ворота.

— А що ти, Дмитре, так скривив ся?

— Ой вуйку, біда моя!

— Що ся стало? говори!

— Скажу в хатї...

Війшли до хати і тут Дмитро розповів всьо дочиста.

Шевко вислухав уважно та й каже:

— Здуріла баба та й годї! Видно, що чоловік дуріэ, як ся волос сіэ і як сивіэ... Але ти, Дмитре, міг би сам собі пора дити...

— Та як?

— Буком!

— Таж то мама!...

— Е, маму лиши, а паничеви випари спину, щоб ему від хотїло ся весїля... Потому я з мамою поговорю сам...

Дмитрови така рада подобалась і чудував ся собі, чому він сам не попав на таку гадку... Тепер роздумував, як би то виконати. Він наглядав пильно свою хату. Через те навіть за-недбував ся в роботї.

Вуйко спостеріг се.

— Ей бо, Дмитре, то шкода часу! так нічого не зробиш. Твоя хата з тамтого боку потока, з-відси не побачиш нічого, а хоч-би ти по цілих днях сидів дома, то нічого з того, бо він власне не прийде тогдї, як ти э. Але зроби так: скажи мамі, ще нинї в вечер, що завтра їдеш скоро день до міста. Я замість те бе вишлю Гринька, а ти скриэш ся, ну, та й тогдї роби, як знаэш...

Дмитро піїшов таки того вечера до матери.

— Чи не маєте, мамуню, якого діла до міста, бо я завтра їду скоро світвь Вуйко посилаэ мене.

— Та купи менї.. наперсток, бо той дуже подїравив ся,

не можу навіть латки до сорочки пришити.

— А який купити? жовтий, чи білий, і як за великий?

Костиха зраділа, що Дмитро цілий день не буде дома, та й так лиш на вітер сказала про наперсток, хоч їй зовсім не було треба.

— Купи Дмитрусю жовтий, такій, знаєш, середний... Ось тобі дві шістки... або ні! на, маєш риньського... може собі що купиш... Ти так працюєш тяжко та й на нас всіх стараєш ся, а ніколи собі нічого не купиш... Може собі купиш файку, або хустку на шию. А тепер, дитино. йди спати, бо завтра треба встати рано, то щоб тебе головка не боліла... Шануй, Дмитрусю, здоровлє, бо то найдопозший скарб...

Дмитро лиш посміхав ся від такої речі своєї матери.

Я вже тепер ледви на ногах стою, а очи аж злипають ся.. Нині рано вуйко збудив, ще було темно, та тільки наробив ся, що рук собі не чую... Зараз іду спати... Доброї ночі!

Костиха по відході Дмитра скоренько дала Лаврови знати, що може приходити безпечно, бо Дмитра не буде.

Лише змеркло ся, прийшов Лавро. Костиха післала за горівкою.

— А що там, сем, ваш клюк робить?

— Та казав, що буде зле, як ми поженемо ся, але то вже моя річ, щоби так було, як я схочу.

— Шон гут! Най ми поберемось, то я так зго виабрихтую, що пізнає, по чому локоть.... Затрачена мерга, корпо ді омалє детта!

Коли собі так любенько розмовляли, поливаючи горілочку і закусуючи пиріжками, Дмитро не пійшов до дому, лише засів у буряні під плотом. Скоро побачив Лавра, хотів таки зараз кинутись на него, але ще повздержав ся. Він був подразнений, серце товклось, наче-б хто молотком тозк у груди. Від так хотів вийти до хати і там ему справити свати, але й сего не зробив. У хаті Костиха певно станула би в обороні Лавра, а з матерію дертись якось ніяково. Отже рішив ся ждати на дворі, поки Лавро не вийде з хати. Але Лаврови ані сніло ся виходити тепер, коли чув себе так безпечним.

Дмитра взяла нетерплячка. Він ждав так під плотом зо дві години, аж ему ноги потерпли.

— Е, я тут до рана не буду сидіти... Треба эго викликати на двір... але як?

Дмитро вихопив собі доброго колика з плота і став ходити довкола хати. Відтак підійшов під вікно і гукнув:

— Горить! гей! Утікайте!

В хаті заворушилися. Вони не знали з котрого кінця горить, бо не бачили нігде світла. Кинулися бігти на двір. Лавро вийшов перший, бо Костиха метнулась збудити доньку.

Як іно Лавро вийшов за поріг, Дмитро замкнув сінні двері на защіпку.

— Що то за алярм? — питає Лавро.

— Почекай, татуню! я тобі такий алярм зроблю, що десятому будеш заказувати, як вдовам голови завертати!

В тій хвили держав уже Лавра за чуприну, перевернув під ноги спиною до гори, придавив колінами за карк і став бити коликом, куди попало. Лавро, видно, не був силач, а тепер і кричати не міг, бо лицем заповоров у болото. Костиха кричала в хаті, дівчина собі, і термосили двері

— Не бійтеся мамуню, не горить ніде! Я тут... не бійтеся! — і бив дальше, аж лускіт ішов.

Костиха зміркувала, кого бють.

— Ой, Дмитре! ти проклята дитино! за що ж ти эго так караєш? Таж він тобі буде татом...

— Я длятого эго тепер бю, бо потому якось не випадає тата бити, — говорив Дмитро і молотив дальше. — Маєш злодію! ти пройдисвіте, волоцюго! А як ще раз тебе тут прихоплю, то убю на смерть!... Тепер марш!

Дмитро зліз з Лавра, підніс эго обіруч до гори проти себе і майже виніс до перелаза та бебевхнув ним на улицу як приколотком соломи.

Лавро стогнав тяжко, піднісся на-силу і пійшов в чотири боки по під плоти до дому. Він не посмів і словом обізвати ся, бо Дмитро готов підбічи та побє ще дужше.

Дмитро, сапаючи тяжко, відчинив сінні двері і випустив маму, що дерла ся на двір.

— Де він? де Лавро?

— А то був Лавро? Я навіть не знав... я гадав, що то злодій господарить коло нашої хати....

— Я-ж до тебе кликала, що то Лавро!

— Ба! мама вже тогди кликали, як я эго зачав бити, то трудно було переставати... він міг би мене вибити....

Костиха зміркувала, що Дмитро собі з неї жартує. Она ще більше розсердилась.

— Та яка мара тебе наднесла тепер?

— Та яка мара? Я сам прийшов.

— Таж мав эсь їхати до міста!

— Ну, я поїду завтра, а до рана ще далеко... Не бійте ся, мамо, буде наперсток... я не забуду... Доброї вам ночі!

Дмитро пійшов до вуйка і поклав ся спати в стодолі.

Прокинув ся скоро день і став порати ся коло коней. Он бираючись в дорогу.

Вийшов вуйко.

— А де-ж Гринько? Ти прецінь не їдеш нині...

— Та чому маю не їхати? Я вже по роботі...

— Коли?

— Ще вчера. Так эм, вуйку, випарив, що а! Буде лизати ся якій місяць...

— Добре справив ся! Ну, їдь до міста, а я мамі сам ще скажу, щоби не дуріла.

Ще того дня побачив Шевко Костиху, як ішла селом.

— Сестро! ходіть но сюди, щось вам маю сказати!

Костиха догадалась, що Шевко хоче їй сказати, але годі було не пійти.

— Ну, коли весіле, сестро? Може й за старосту попросите?

— Та я, панэ брацэ, гадаю в осени... та й певно, що буду просити, коли не погордите та не відкажете.

— Ти, бабо, на правду дурієш! Чи ти собі зміркувала своім дурним розумом, що з того вийде? Я тобі зараз скажу. Лавро не дасть собою так помітувати, як покійний Кость. Во зьме тебе за косу і будеш в гіркий черепок плакати. Потому — то знаний паниця, буде з хати виносити всьо, що під руку попаде, та таскати в коршму, а за кілька літ пійдете обоє з торбою. Раджу завчасу купити собі ліру і вчити ся дідівських пісень. Далі — Дмитро пійде до війска, бо вже-ж на господарстві буде чоловік, то реклямувати не можна, а як верне, то твого Гавруся пражити буде на кождім кроці, поки вас обоз не викине на улицю, бо се эго хата... розумієш? Эго, а не твоя,

бо я для него эї поставив та й щоби ти мала де старі кости нагріти, але не для твоїх кавалерів, таких безязиких волоцюг, як той Лавро...

— Я маю і свого поля досить, то вистане для нас двоїх...

— Коли ти дурна коза! Дмитро як схоче, — а я постараяся о те, що схоче, — то тебе за тиждень по весілю з хати викине і сам буде господарити, бо инакше я эго з війська не увільню, а тогді поставте собі з Гаврусем шатро на опусті, там, де звичайно ставлять зайшли цигани. Буде вам добре, як голубятам у гніздочку: ти будеш ворожити, а він найчить ся завчасу коней красти — а може вже уміє?...

— От не сміяли би-сьте ся з мене бідної! Я вже й так маю з себе досить... Вчера той гунцвот Дмитро так эго тяжко скарав...

— Дуже файно зробив! хвалю эго за то і кажу тобі, що ледви чи доживє твій Гаврусь з цілими ребрами до вінця...

Костиha відійшла хоч не покидала тої гадки, що мусить віддати ся за Лавра.

Иншої гадки був трепер Лавро. Він ледви заволік ся до дому і зараз післав по стару Білецьку, щоби эму що порадила. Стара оглянула тіло Лаврове, поприклала масти цілющої та й каже:

— Не ходи Грицю на вечерниці, бо бють...

Таким способом вилічив ся Лавро не лише з побоїв, але і з любощів. Він був би не лише не пійшов до Костиhi, хоч она переказувала до него, але навіть не хотів на ню подивити ся, коли прийшла эго відвідати.

— Марш цум тайфель! ферфлюхте багаж! Твій снєк так мене тяжко сплейзерував... не хочу тебе знаць!

Тепер Костиha стямила ся, а по кількох днях тихого плачу забула на своє весіля.

— Слухай Дмитре! — каже одного дня Шевко, — тобі, небоже, пора до дому, та пильнуї мами, щоби знов якї кавалір не підібрав ся. Треба й о твоїм війську подумати, бо яко наймита тебе не виреклямують. Зачинаї господарити сам. Я о тобі не забуду і будемо собі взаїмно помагати. Далі-далі треба буде подумати й о жінці...

Таке предложєнє було Дмитрови не на руку, бо оно віддалювало эго від задушевного пляну остати на вуйковім го-

сподарстві а відтак взяти якусь таку невидану богачку, якої в Закутю нема.

— Та мені ще час женити ся, — каже смерненько Дмитро — а у вуйка мені так добре, що певно й на своїм ліпше не буде... От вуйко вже далі зачнуть старіти ся, то все я таки доглянув би всего ліпше, ніж наймит та й вірнійше...

— О твоїй вірности, Дмитре — сказав на те Шевко — я знаю, і я тобі того не забуду, лише будь дальше такій, як до тепер. Але ти не для мене жиєш, а для себе. Годі тобі вислугуватись для мене — треба й о собі подумати. А ми прецінь за море не розходимось. Як би мені чого до тебе було треба, то закличу та й прийдеш. Тобі треба конче в дома бути, бо добре, що ти одного каваліра відправив, але як трафить ся такий другий, що буде міцнійший від тебе, що тогді зробиш? А може й так трафити ся, бо твоя мама ще собі нічого, а такий кусок дуже ласий. Влізе тобі вітчим у хату, розтратить всьо, пропэ... А вже гвнтець заокруглив ся, эсть де що і в оборі і в коморі... шкода би..

Дмитро не перечив ся дальше. Він рішив ся не спускати з вуйка ока і підлещуватись эму дальше, удавати безінтересовного, а своєю гадку вкрити на самім дні душі, щоб і в сні не зрадитись.

Шевко дав эму на початок пару коней.

— За виратуванэ Олюньки — сказав — належить ся тобі оден кінь, а другого даю тобі за твою ширість до мене. Віз му сиш собі сам справити, а поки-що позичу свого, як буде треба.

Дмитро осів на своїм і став господарити. У вуйка навчив ся пильности, ошадности і всякої господарської роботи, а що був сильний як медвідь і тверезий, то все эму йшло легко як по маслі.

Костиha розстала ся тепер з думкою віддавати ся. Тепер не було навіть нагоди зробити яке-небудь знакомство, бо Дмитро цильнував эї як ока в голові. Не удержалась теж при года Лавра в тайні, а всякій вдовець чи молодець волів би пійти до Дністра утопити ся, ніж посягнути за Костиhoю. Костиha, хоч мала великій вплив на свого сина, то однак на тій одній точці бояла ся переконювати сина.

ХІІІ.

У Лукашового Андрія пішло від тої болючої події всьом иншим ладом. Ганна віддала тепер керму всього господарства в руки чоловіка, котрий, захопивши собі власть і посмакувавши в ній, був би ні за що не хотів зійти до своєї попередньої ролі.

Тепер всім було лекше жити. Ганна не раз пробувала панувати, але Андрій гримнув зараз на ню і баба не знала куди дівати ся. Впрочім Андрій був лагідної вдачі і не надуживав свого панованя.

Олюньці полекшало. Тепер она мала за кого сховати ся в потребі, бо вуйко любив її і не раз на Ганну посварив, коли побачив, що знущає ся над дівчиною. О тим, щоби Олюнька пасла худобу, і бесіди вже не було. Олюнька робила в поли, в огороді з вуйною, зимою пряла. Вуйна не перестала ненавидіти її, а що не могла инакше виляти на ню своєї злости, то мстила ся тим, що нічого її не вчила, що жінка повинна вміти, бо инакше ніколи не буде доброю господинею.

З Олюньки стала дівчина гарна на ціле село. Почали за нею і хлопці заглядати, але Ганна, де лиш могла, відганяла їх і відстрашувала. Она тим матерям, що мали дорослих хлопців, розповідала на ухо різні, несотворені річи на Олюньку. Она як огню бояла ся тої хвилі коли би Олюнька мала вийти замуж, бо тогді не лиш віддавай грунт і уступай ся з хати, але ще й рахуй ся з того, чого нема. Тих рахунків она найбільше страхала ся. Впрочім она знала, що колись оно скінчити ся мусить, але коби хоч не тепер, коби хоч трохи дальше тую неминучу конечність відтягнути, хоч би дівчина за той час і посивіла....

На тим всім Андрій нічого не розумів ся і длятого не перешкаджав жінці. Эму й на гадку не приходило, щоби колись мало бути инакше, як э тепер.

Парубки подовідувались від своїх матерей про різні хм би Олюньчині і стали собі розказувати на ухо, а вкінці всі до відали ся, що Олюнька така дівка, що бодай нікому не довелось женити ся з нею. Олюньці було се зовсім байдуже. Она нігде не ходила. Заєдно була при роботі, а в неділю або сьвято коли другі дівчата ідуть на музику, Олюнька сяде та читає книжку або виспівує пісні з молитовника. З-за того то она й не могла довідати ся, що про неї по селі говорили.

Але був хтось в Закутю, що думав заєдно о подружю Олюньки. Шевка не покидала тая гадка, що Олюнька лиш для Дмитра пара.

— То видиш, Мариню — мовляв він до своєї жінки — красшої пари не було й не може бути. Олюнька з доброго шляхотського роду, дівчина честна, роботяща, по музиках не ходить — ну, і хороша як пані! А Дмитро хлопець лепській і я все кажу, що в нім пливе добра шляхотська кров... Я їх мушу злучити, аби не знаю що!

Шевкова не перечила чоловікови, бо їй сама бачила, що пара буде дібрана, а бодай так їй здавало ся.

— То акурат так, як би ми обоє! — мовив дальше Шевко. — Дмитро не дасть собі в кашу дмухати, а Олюнька спокійна і смирна, а так повинно бути, бо се по божому. И маєточок у неї є — є коралі, у мене сотка і двацять п'ять моргів доброго ґрунту...

— Оно всьо добре — замітила жінка, — але я незнаю, чи то ще не завчасу? Він ще молодий, а она ще таки дитина та й не знать, чи чого навчила ся...

— Ти все зі своїм! — перебив Шевко, — чому не мала би навчити ся? Або то святі горці ліплять? Впрочім як не навчила ся, то вже хіба й не навчить ся у вуйни. Скорше вже при Костисі доучить ся того, чого не вміє. Або-ж то Олюнька пійде на самостійну господиню? Дмитро не викине мами, а він старій навчить ся таки скорше, ніж там... Кажеш, що молоді, а я своє говорю, що не кай ся рано встати, а молодо ожентити ся. Коли-ж віддавати ся? як коса посивіє? Моя покійна мама, як віддавала ся, мала п'ятнайцять літ, а прецінь жила дев'ятьдесять. Олюнька має тепер шіснацять — сама пора!

Шевкови тая гадка так дуже подобала ся, що задумав таки зараз виконати її. Думав ще кілька днів над тим, а вкінці

післав за Костихою.

— Чуєте сестро! не час би то вже Дмитра женити?

— Або я знаю? Може би й час...

— А з ким? — питає Шевко.

— Треба би когось пошукати... та чей-же не з ким-будь...

— Певно, що так, але для Дмитра лиш одна тут нара....

— Не знаю, кого ви думаєте, панє браце!

— А Олюнька Лукашова? що?

— Може би й Олюнька, але треба би то добре розгадати.

— Що тут довго гадати? Ось дивіть: Дівчина ладна на все село, і добра, о тім всі люде знають, та й маєток є ладний. Буде вас слухати, як рідну маму, бо она в добрій руці була, та й будете мати спокійну годину на старість... Знаєте, сестро, пійдїть ви самі до Ганни і розпитайте, як там? Вам бабам найліпше такі діла удають ся. Погадайте о тім, що Дмитро став би від разу заможним господарем...

Костиha заки пійшла на обзирини, порадила ся з сином.

Дмитро сказав:

— Як би то, мамо, радив хто инший, а не вуйко, я би на Олюньку й не подивив ся, але з вуйком годї перечитись. Хоче так, най буде так! Як би хотїв мене і з старою бабою оженити, то й так було би добре. Я вже того певний, що він всьо запише мені, а нікому другому. Я знаю, що они з братом-ксьондзом поперечили ся страх! Сам я чув від дверми, як сварили ся, і вуйко сказав, що еге дітям не дасть нічого... волить першому-ліпшому шляхтичеви записати. А хто-ж є у него перший і ліпший шляхтич, як не я? Поводив ся зо мною як з власним сином... ну, і всьо до того йде, що я буду на Шевковім.... Таки, мамо, зберіть ся і йдїть до Ганни розвідати...

Костиha була хитра баба і не хотїла поки-що перед Ганною показувати, що она на-правду щось думає з Дмитром. Она хотїла лише так, буцім-то припадком кинути слово та розглянути ся ближше по хатї.

Костиha вибрала ся ніби-то в поле улицею попри хату Андріїв.

Ганна саме в ту пору порала ся з чимось перед хатою, як Костиha надїшла улицею.

— Дзїнь добрий вам, панї Енджейова!

— Дзїнь добрий і вам, панї Костьова! — відповіла Ганна,

оглянувшись, хто до неї говорить.

— Як там сего року у вас в огороді показує? — заговорила Костиха. — Виджу, файні у вас бураки...

— От собі, нічого.

Костиха тимчасом приблизилась до воріт, оперлась на них руками та й почала розказувати:

— У мене, чуєте, така біда, що страх! Якесь лихо сталося корові. ніраз не хоче молока давати! Вже що я не робила... і чари зганяла і підкурювала бзовим цьві. ... нічо не помагає!

— А де ходить пасти ся? — спитала Ганна.

— Та на толоку... там, де й другі.

— Най би вже й на толоку, аби тилько не гонити на міст, до тої чарівниці Решетилихи, лише долиною, яругою, бо та відьма молоко відбирає.. То вже не одному таке трафило ся я сама торік дослїдила того. Тому я би не дозволила ні за що туди гонити мої корови...

— Е, та що вам, пані Енджейова! Ви маєте ким послужити ся, то можна вам гнати, куди хочете, а у мене одна дівчина, то жене, куди може.

— А у мене так багато челяди, чи що? Що ви говорите?

— Не ображайте Пана Бога! — каже Костиха. — У вас троє своїх дітей та й Олюнька...

Ганна махнула рукою, буцім-то хотїла сказати, що з Олюньки не великій для неї пожиток.

Бєсїда перервала ся, та Костиха не була тому рада.

— Ви, пані Енджейова, будете десь далі Олюньку віддавати....

— Віддала би ся, як би якій кавалїр трафив ся, але тепер тяжко... Кождий шукає чогось лїпшого та й вибирає.

— Е, та ще би Олюнька не знайшла файного кавалїра? — замітила Костиха, — таж она богачка на ціле село...

— Правда, що ніби то богачка, але то ще не всьо, чого до щастя потреба..

Ганна зробила таку тазмничу міну, мов-би она Бог зна що мала сказати на Олюньку.

Костиха зацікавилась і стала допитувати дальше:

— Та що би їй бракувало? Дівчина вродлива, навіть краса, спокійна, ніде не ходить...

— То всьо мало! А як би я вам стала розказувати, то би

на воловій шкірі не посписував... Та прошу ближше!

Костиха відхилила ворота і вийшла на подвір'я.

— Ну дивіть ся! — сказала она, — хто би ся того сподівав? А мені радили, щоб зї мій Дмитро сватав...

— Ваш Дмитро? Бійте ся Бога! Она Дмитра не варта... Для него не такої жінки треба, бо то хлонець файний, робітний... зго шкода!

— Але прецінь скажіть, пані, бо я повинна знати, коли йде о мою дитину... Мушу зго перестеречи, бо зму також дівчина в око впала.

— Ой, бійте ся Бога! не губіть дитини! А то би-сьте собі ящїрку взяли до хати! она би вас незадовго так взяла за лоб, що ну! — говорила з-тиха Ганна. — Поки ще була під мою рукою, то тримала язик за зубами, а тепер, кажу вам, як виро сла і пійшла ніби-то під руку мого чоловіка, гірка моя година! Перед людьми ніби то смирененька, як ягня, а коли ніхто не дивить ся, го го! А нехлюя, нероба, сама з під себе не вимете й не винесе. А такій вам туман! нічого-нічого не навчить ся. Прошу вас, дівка як тополя, тільки літ учу зї а она вам не вміє горця умити, голки в руку взяти... Я би зї охотно з хати дала, відрекла би-м ся всего, але що-ж? ніхто не хоче брати, а я би собі на совісти мала, як би-м кожного не перестерегла...

— Та то нераз така відміна трафить ся, — притакнула Костиха.

— Ой, правду ви сказали, що хіба якась відміна, а не люд ска дитина... Я би й мому ворогови не радила брати зї, не то вам...

— И мені так здає ся, що шкода заходу... Бувайте здорові!

Костиха пустила ся до воріт.

— Ідїть з Богом та бійте ся Бога, пильнуйте дитину, що би собі голови не завертав, бо гірка буде зго година...

Костиха була вже за воротами, та аж росла з радости, що так легко удало ся їй вивідати всьо, що їй треба було знати. Тепер, як розкаже Шевкови, той певно не буде налягати, шоби Дмитро женив ся з Олюнькою. Костисі все здавало ся, що Олюнька за мала пара для Дмитра. Она тому подружю не бчла рада, тож і хотїла конче вірити в слова Ганни і вірила. Як би не те, вона би зараз пізнала, що Ганна бреше.

Шевко був у хаті, коли Костиha прийшла до него.

— Панэ брацэ, шкода заходу!

— З чим?

— Та з тими сватами до Олюньки.

— А ви вже там були?

— Иду простісінько з-відтам. Я так буцімто не за тим зайшла до Ганни і розпитала всьо дочиста.

— Хиба Ганна не хоче?

— Та о тім і бесіди не було, але она мені на Олюньку наговорила таке, що я би ні за що в світі не дозволила, аби Дмитро з нею женив ся. Та то вам така ящірка, пероба, нехлюя, неук....

— А я вам кажу, що Ганна бреше! — відрубав Шевко. — Я Олюньку ліпше знаю, ніж хто другій. Она була й у нас дві неділі. То така спокійна дівчина і зовсім не лінлива. Але з того всього, що мені говорите, я виджу, що Ганна не хоче зї віддати за-муж, і я знаю чому. Їй, видите, трудно прийде ся грунтець віддавати, длятого її відганяє женихів. Я чув уже трохи о тім, що она людей відстрашує від Олюньки, але нічого не казав, бо се мені трохи на руку. Гадаю: не буде других, то лекше прийде Дмитрови, а они обоє як би сотворені для себе...

— Ганна каже, що она вам не вміє ніякої роботи господарскої....

— Коли так, то дивую ся, що Ганна така без чола, що може до такого признавати ся! А хто-ж тому винен? Не сором же то для неї, що за тільки літ нічого зї не навчила?

— Она каже, що Олюнька такій дурний пень, що нічого навчити ся не хоче...

— О! знов неправда! Як би она була така тумановата, то би й читати не навчила ся, а се-ж більша штука, ніж шити. А прецінь учитель дуже зї хвалив, казав: она у мене перед всіми дітьми... Я лиш дивую ся, що ви, сестро, така розумна жінка, а так легко дали себе вивести в поле. Нема що казати, Ганна хитра баба, але зо мною она не потрафить!

— Я чогось, панэ брацэ, бою ся....

— А я вам кажу: не бійте ся нічого! Всьо буде добре і будете мати добру невістку. Скажім навіть, що она на-правду нічого не вміє, ну то що? Або ви зї не научите? Лиш припилюйте зї щиро, а побачите що за пів року буде з неї така госпо

дня, аж любо!... Тепер я сам возьму ся до того. В тім уже моя буде голова!

Костиха пішла до дому.

Шевко рішив ся поминути Ганну, а обговорити діло з Андрієм. Зараз прикликав до себе Гринька наймита.

— Гриньку! пійдеш до Лукашевого Андрія, та так, щоб Андрієха не знала і не бачила тебе, і проси эго до мене... кажи виразно, щоби жінка о тім нічого не знала. Розумів?

— Розумів! чому ні?

Гринько ишов улицею по-при хату Андрія, оглядаючись на всі боки осторожно, щоби не побачила эго Ганна. Она сама в тій порі робила щось в огороді з Олюнькою. Гринько схилив ся таки по під пліт і зайшов перед хату, де вже Ганна не могла эго видіти. Андрій ладив щось коло воза на подвір'ю.

— Панэ Энджею! — каже Гринько з-тиха, — пан Шевко просили вас чогось зараз до себе, та так, щоб ваша жінка не знала.

— Добре, я прийду незадовго.

Гринько скрутив у другу улицю і шез межі плотами.

Андрій покинув сокиру, надягнув полотнянку і перейшов через перелаз. Ганна побачила эго, але не мала сьмілости питати ся, куди йде. Андрій, щоби не звертати на себе уваги жінки, каже:

— А уважайте там на хату! Я йду до коваля, щоби мені зладив сворень до воза...

Андрій був цікавий, чого эго Шевко кличе, і эму ані на гадку не прийшло, щоби се тикало ся сватів.

Шевко попросив эго до ізби.

— Я вас, панэ Энджею, просив сюди за-для Олюньки. Я хочу эї сватати, ну, а що ви эї опікує, то я хотів перше з вами по-тихо поговорити.

— А за кого-ж?

— За Костевого Дмитра.

— Або я знаю, чи то буде добре?

— Чому би не мало бути добре? Тому хлопцєви нічого закинути не можна, бо то вам парубок на своїм місци. Був тільки літ у мене і я эго випробував на всі боки та й можу кождо му заручити, що в нїм пливе добра шляхотська кров... От нічого довго думати! Зроблю в осени весіллє та й Олюнька піде до хати Дмитра.

— Мені здає ся, що она ще молода, — замітив Андрій, — та то їй що-лиш на сімнацятий рік пійшло...

— Так? на сімнацятий? А я гадав, що їй ще лиш на шіснацятий... Коли так, то ще ліпше.

— Та все ще молода... і я ще не гадаю еї віддавати.

— Ну, як хочете! Але я Дмитра сеї осени мушу оженити... з війска він уже увільнений. Ні, то ні! треба деінде шукати. Але я мислив, що оно для вас буде ліпше. Ось дивіть: Взяв би Олюньку до своєї хати, а вас би лишив таки в еї хаті та й рахунків не жадав би, як опіка скінчить ся. Мали би-сьте святий спокій раз на все. А так не знаю, що буде. Трафить ся хтось Олюнці, хтось порядний. Ви їй не батько, тож не будете могли запечити їй пійти замуж, бо як ви не позволите, то суд позволить. А хоч-би чекала, аж буде мати 24 роки, тогді і без позволення віддасть ся, як схоче і за кого схоче. Даймо на то, що той хтось не буде мати своєї хати і до Олюньки пристане. Тогді забирай ся вуйку хоч-би й серед зими! фора з несвого двора!... знаєте?... з чужого воза і серед болота злази! Отже розгадайте добре, заки скажете: ні! Я би остаточно й сам тої штуки потрафив, що би виєднав в суді для Олюньки позволеня пійти за Дмитра... але тогді Дмитро міг би бути твердший і може би схотів Олюньчину хату знов якому Іоганови винаняти. Погадайте добре! Я, видите, в тім ніякого інтересу свого не маю, але лише хотів би-м Дмитрови долю забезпечити, бо то мій свояк і добра дитина. Для него міг би я і в місті жінку знайти, але я волю шляхтянку. А може Олюнці з того буде яка кривда? Борони Боже! я за Дмитра ручу, що то добрий хлопець... Разуміте язици?..

— Та я, панэ Якубэ, против Дмитра нічого не можу мати... Певно, що хлопець добрий і господарний...

— А видите! самі кажете... Ну, як же?

— Та дай Боже в добрий час!

Подали собі руки.

— Але я би гадав, панэ Энджею, щоби ви ще нічого не говорили перед жінкою... Баби готові нам псувати, а ви самі видите, що то добрий інтерес для вас. В неділю я прийду сватати.

Андрій попрощав ся і пійшов до дому. Було ему трохи прикро, що треба буде віддати грунт та й двоє робучих рук

убуде. Але до того муіло колись прийти: як не тепер, то в четвер — думав собі Андрій, як переступав перелаз.

Ганні, розуміє ся, не сказав о тім ані слова. Так само Ганна не говорила ему ніколи о тім, щоби хто коли старав ся о Олюньку.

В неділю по обіді появив ся Шевко в новій капоті з Дмитром та ще одним поважним шляхтичем в хаті Андрія.

Ганна, як побачила Дмитра, догадала ся зараз, чого гі гості хотять. Она хотіла зараз утечи з хати і сховати ся під шопою, але Шевко придержав її в порозі.

— Ов! Щось вам, пані Энджейова, не дуже милі гості, коли утікаєте... Та почекайте трохи та прийміть нас хоч добрим словом, коли не вином-медом...

Нічого було робити. Ганна вернула ся від порога. Андрій попросив гостей сідати.

— Може вже догадали ся, чого ми прийшли до вас з каваліром, коли у вас є панна...

— Та певно, що догадали ся, — каже Андрій, — ми дуже вам раді.

— Та чого говориш, коли не знаєш, о яку тут панну ходить, — каже Ганна, котрій саме тепер прийшло на гадку, чи не дало би ся своєї доньки за Дмитра віддати.

— Ну, коли так, то я скажу виразнійше, — обзиває ся Шевко. — Ми прийшли з паном Дмитром Полошиньским до пани Гелэни Лукашової в свати.

Олюнька, як почувла тії слова, хотіла утечи з хати. Друїду скоро сьвіт. Вуйко посилає мене.

— Ото ладно! та так утікати перед шляхтою? Почекай трошки!

Олюнька вернула ся і залізла в кут за запічком, ціла чер вона як рожа.

— Дякую за честь, панове шляхта! а я Олюньки не маю ще до віддання, она ще дитина! — каже зі злостію Ганна.

— Як лиш длятого, — каже з натиском Шевко, — то нема страху, щоби її не засватати.

Тепер обізвав ся Андрій. Він зміркував, що Ганна буде перечити ся, а ему хотіло ся показати перед шляхтою, що тепер він пан у хаті а не Ганна.

— То, панове, всьо жарти, що моя жінка говорить. Тут

лише моє слово буде мати вальор, бо я Олюнці опікун. Отже я позваляю і годжу ся на то, щоби Дмитро взяв Олюньку, як лиш она сама схоче....

— Ну, певно, що так! — каже сват. — На милуваня нема силуваня.

Андрій звернув ся до Олюньки:

— Що-ж Олюнько? пійдеш за Дмитра?

Олюнька не обзивала ся, лише відвернена до печи лицем шпортала пальцем в запічку.

— Та бодай подиви ся на него, бо не будеш знати, котрий! — каже Шевко підходячи до дівчини. Він взяв її за плечі та повернув нею на середину хати. — Відтак в церкві могли би тобі підмінати, та замість файного Дмитра підставити якого каліку....

Олюнька поглянула з підліб'я на Дмитра і усьміхнула ся. Але в її чорнім оці показала ся сльоза.

— Ну, говори! хочеш Дмитра, чи ні?

— Хочу, — відповіла несміло Олюнька, не підводячи голови.

— А пійдеш за него з доброї волі? — питає дальше Шевко.

— Пійду..

— От і ладно! Видно, що розумна дівчина, коли таким гарним шляхтичем не помітує. Отже памятайте панове добре, що шляхетно уроджена Гелэна Лукашова годить ся вийти за-муж за шляхетне уродженого Дмитра Полошиньского. Дай Боже щастя на довгій вік! Тепер поцілуйте ся!

Дмитро кинув ся на Олюньку, взяв її справно за шию і цілував, куди попало.

Шевко лиш підморгував на свого товариша свата.

— Де ти, Дмитре, навчив ся так гладко дівчат цілувати?... Видите, панє брацє, цілує як з книжки... Вірте-ж тепер тим вітрогонам в їх смирність! Показує, що дівчини боїть ся як огню а дайте ему волю, то цілує, аж лускає..

Андрій шепнув щось Ганні. Она пійшла до комори, при несла хліб, масло, а сина післала за горівкою.

— Ба! де-ж хустка? — питає Шевко.

Ганна пійшла до скрині і виняла нову хустку, певно не для Олюньки приладжену. Показала Олюньці, куди має хустку

перевязати.

Посадили молодят за стіл. Гості посідали.

— Дуже добре зробило ся — каже Шевко, — так я люблю. По що то довгого мявканя, як коти на даху?... Раз-два! та й по заручинах!

Першу чарку підніс Шевко.

— Коли вже так ладно стало ся, то най Бог благословить, з роси, з води, аби-сьте були багаті, щасливі і веселі, як свята земля в Петрівку! Любіть ся широ, то й біда вам нічого не зробить. За ваше здоровлє віват!

Дмитро випив до Олюньки. Она взяла чарку, поцілувала вуйка, вуйну і сватів в руку, випила трошки та поставила чарку на столі.

— Ну, коли-ж зробимо весілє? — питає Шевко.

— Та хіба аж в осени.

— Певно, що в осени, бо і робота тепер, і нема нічого приладженого. Приданам займе ся вже моя жінка, бо э на то у мене сотка, що лиші покійний Лукаш, царство ему небесне! Але треба і волю додати. Весілє буде тихе, без музик. Возьмуть слюб, і дають у мене та й до роботи... Що то варті ті всі гуки-пук... а й пняченє через три дні або й більше?...

Гості перекусиди і стали прашати ся. Дмитро поцілував Олюньку на прашанє. Она вже не соромилась і поцілувала эго теж. Шевко іно моргнув своїми довгими вусами і посміхав ся.

— На відході каже до Ганни:

— Мене не згадуйте лихим словом, пані Энджейова! Всьо вам пояснить ваш чоловік — мені не випадає. Тоді пізнаєте, що так буде найліпше, як лише може бути.

Але Ганна була лиха як чорт, хоч нічого не говорила, бо Андрій підтягнув собі трохи з тої оказії. Она бояла ся, щоб не повторило ся колишне... бодай не згадувати!

XIV.

Костиха приймила вість о довершених заручинах рівно душно. Олюнька не припала їй до вподоби. Она гадала, що Дмитро повинен би оженити ся що-найменше з попівною. Та що-ж було робити, коли таку пару вибрав ему Шевко, а Шевка трудно було дразнити. До того Дмитро ніраз не опирав ся воли вуйка; ему було се цілком рівнодушно, з ким вуйко каже женити ся, а коли-б вуйко колись зробув инакше, ніж як собі то Дмитро уложив, тогді і попівна ему ніна-що.

Стали лагодити ся до весіля. Шевкова поїхала сама до міста. накупила сукна, різних півсуконків, полотна, перкалю, піря на подушки, купила нову скриню хорошо в цвіті помацьовану. Сорочки і спідницї дала пошити між шляхтянки швачки, хоч сама всьо помірjala і покраяла. Шевко купив білих баранів дрібненьких густих на кожух і два великі лиси на ковнір. Вижидали Іоська, щоби то всьо пошив, як треба.

Іосько був мандуючий кравець з третього села, що половину року проходив помежи люди з своїм молодшим братом Янкелем і заробляв голкою. Він ходив по дворах, по священниках і по заможнійшій шляхті. Эго всюди так хапали, що треба було эго бодай на місяць наперед замовляти. А хапали эго так длятого, бо робив добре, знав знаменито краяти, міцно шити а при тім не украв, як то уміли другі мандруючі кравці. Був се дотепний та й веселий жидок і міг заложити ся що цілий місяць потрафить говорити одну казку за другою, цікаву, смішну, або таку страшну, що слушаючим волося дубом ставало. То оповіданэ казок нічого Іоськови не мішало в роботі. Він мав таку славу між шляхтою, що хто мав капоту з під Іоськової голки, міг сміло уважати ся за першого елэганта в селі. Іосько, прийшовши де на роботу, сидів так довго, поки

всього не покінчив. Аби не утік, то в горячій час, н. пр. перед Великоднем або Різдом ховали ему чоботи під ключ. За той час харчував ся Іосько в коршмі, а впрочім живив ся яйцями печеними. Іосько набрав в тім не аби-якої вправи; він завивав сире яйце в мокре клоче і загребував в жаріюче вуглє. Одну лиш мав Іосько слабу сторону. Він всього дуже бояв ся — бояв ся розбійників, а ще більше собак...

Того Іоська спровадив Шевко до себе. Він мав пошити для Олюньки два шляхотські кафтаники, один зимовий на ваті, другій літний, сукману і футро жіноче сукном крите з лисячим широким ковніром. Крім того мав ушити для Дмитра нову суконну капоту і камізельку.

Шевко доглядав Іоська, як брав міру і як країв сукно. Він на тім добре розумів ся, а жидови таки не довірював. Він мовив:

— Де ви виділи кравця, щоби не украв бодай кавалочка? Він би не витримав, хоч-би на сукні дідько хвіст положив...

Прикликали Олюньку під міру. Шевко робив свої уваги.

— Тільки не роби дуже тісне, бо то не на місяць ані на рік а вона ще виросте і погрубіє...

Олюнька тепер дуже змінила ся і виладніла. В її голові не могло то помістити ся, що она незадовго вирве ся з під опіки своєї вуйни і стане сама господинею. А мимо того она бояла ся тої незнаної будучности, як і кожда дівчина перед весіллям, котра лиш поважнійше дивить ся на світ і житє.

Коли Шевко запитав ся про її волю при сватах, она не знала, що казати, але потішала ся тим, що коли Шевко її сватає, то мусить бути добре, бо він не може їй зла бажати, а покійний Луць казав єго слухати.

Зараз того дня, як відбулись заручини, Олюнька, скоро іно гості відійшли, побігла на цвинтар і довго молила ся на гробі свого дорогого дідуся. Відтак посиділа ще на могилі, поки не зайшло сонце, та аж тогді вернула до хати, як худоба з пасовиска вертала, куди йде, не виділа тих людей, що її на дорозі стрічали, і ні до кого слова не промовила.

В ночі не могла спати. В голові снувалась усячина як по млиньскім колесі вода. Олюнька не могла взагалі зміркувати: чи то на правду, чи тільки сон. Доперва по других півнях заснула, але не мала спокійного сну. Їй станули перед очи свати,

а на постелі лежав умираючий дідусь. Він хотів щось сказати на слова Шевка, махав руками, підносив голову, але не промовив ні слова. Ему заперло дух і в горлі харчало. Відтак здавалося їй, що то не Шевко сватом, але дідусь сидить на лаві. Олюнька припала до него, обняла за шию і стала цілувати в лице та по руках і питала ся, чи вона добре зробила, що згодилась вийти за Дмитра. Але дідусь не відповів нічого і сидів засумований та лиш по головці гладив її рукою. Она пробудилася і стала шептати молитви за дідуся, але того сну не могла собі витолкувати ні на зло ні на добре.

Від дня заручин Ганна наче-б забула за Олюньку. Она майже не говорила до неї нічого, хоч поводила ся з нею добре. Часом лише договорювала їй:

— Тепер вже вуйни не потребуеш, бо незадовго будеш своєю панею, шляхтянкою...

Олюнька приймала докори рівнодушно, бо вже привикла ще до чого гіршого.

Дали на заповіді і назначили день вінчання. Оно відбулось в неділю. Гостей було мало — самі свої.

Просто з церкви запросив Шевко всіх до себе. Шевкова приладила обід, котрий протягнув ся досить довго. Молодята сиділи на першій місці. Музик не було зовсім. Над вечером стали гості розходитись до дому. Осталась лише Костиха і молоді.

— Слухай, сестро, — каже Шевко, — памятай бути для неї рідною мамою та не забувай, що она сирота і ніколи не зазнала доброї долі. Ти знаєш, яке зілєнько Ганна, і як она з Олюнькою обходила ся. Нехай бідна хоч тепер віджиє під твоїм оком...

— Ой певно, панє брацє, що кривди їй не зроблю. Она буде мені дочкою, коби лиш хотіла слухати.

Олюнька лишила ся ночувати у Шевка. Дмитро з мамою пішли до дому.

— Що-ж ви, мамо, на те скажете? — питає Дмитро.

— Оно покаже ся, але як би то мало бути, що казала Ганна про Олюньку, то гіркий нам буде з нею світ...

— Та не знати, чого би мав бути гіркий світ? Коли она пащекувала Ганні, то мені або вам певно не буде, бо возьму та й виблю. Робити також мусить, бо не дам їсти — та й що? Але

все-таки з весною відберу ґрунт, куплю ще пару коней і заго-сподарую, як сам знаю. Таки правду казати — маэток ладний, а коли я вуйка послухав і оженив ся там, де він хотів, то мені то в-троє верне ся, бо вуйко тепер на певно мені запише. А то го разом буде більше, ніж я би не знат де оженив ся та й не знать якій посаг узяв. І то всьо буде моє власне, не чуже...

Костиха пізнала з тої бесіди, що Дмитро ніраз не любив своєї жінки, а оженив ся з нею лиш так, аби витрєвати до кінця в роли глибокого послуху для свого вуйка та й відтак загорнути эго маэток. Она з того тішила ся, бо так їй було вигіднійше. Не потребує дуже няньчитись з Олюнькою, учити її, поводити ся з нею як з дитиною своєю, бо Дмитро певно не буде від неї того вимагати і до драчі межі ними за-для Олюньки певно не прийде. Але з тої бесіди показав ся Дмитро грубим матеріялістом, котрому всякі инчі чувства були зовсім чужі, незнані.

— А ти любиш її? спитала Костиха для певности.

— Ледви... Може колись полюбу, але тепер она мені така сама, як би й яка стара баба, з котрою би вуйко казав ожени ти ся. Мені лиш одно на голові: стати ще більшим богачем, як вуйко, торгувати кіньми, волами і мати гроші.

Костиха погадала собі, що певно не буде сина намовляти, щоби любив жінку.

— От розумна моя дитина! бодай ти сто літ прожив за то слово! І я так кажу, що гроші головна річ... За гроші дістанеш усього на світі і можеш мати десять жінок, як захочеш.

— А мені на чорта тільки жінок! — каже Дмитро, як уже входили до хати, — або я Турок чи що? З одною не знаю, як вийду, і як би Олюнька не мала того, що має, а вуйко не був таким богачем, тогді она побачила би мене коло себе, як своє ухо.

Тої розмови мамуні з Дмитром не чув ніхто, ані Шевко, ні Олюнька.

Она бідна не стямилася ще з тих вражінь, які сегодня пережила. Шевкова не відступала її кроком. Шевко, догадуючись, що жінка буде Олюнці давати які ради і науки, вийшов кудись, лишив їх самих в ізбі.

— Хвала Богу, моя дитино, що вже твоя недоля скінчилася! Все оно инакше на своїм жити... Най тебе Бог благословить, моя дитино, так як собі на то заслугуєш!

Шевкова обіймила Олюньку за шию і поцілувала в чоло.

— А як тобі гарно в тім чипку! От славна шляхтянка! Той твій Дмитро знав, що робить, та й хиба би дурень був, щоби такої ладної жінки не любив... Коби мені Бог був таку дочку дав, я би не знала де її посадити.

В очах Шевкої показали ся сльози, она зітхнула. Хотіла відігнати від себе сумні гадки і запитала Олюньку:

— А ти Дмитра любиш?

— Люблю, — сказала Олюнька та й сховала своє личко на грудях Шевкової.

— Люби эго щиро! Він добрий чоловік і варт того. Любіть ся, а Бог буде вас благословити.

Балакали довго в ніч. Шевко вернув.

— А йдете ви баби спати? га? — каже ніби то сердито. — Але перепрашаю! я забув, що то молода пані Полишиньська, а я, старий, побачивши чипок, гадав, що то яка стара баба сюди прийшла. От раз шляхтянка! — сказав до Олюньки піднісши її бороду легко в гору — пара з вас файна, ані слова!

Шевкова відвела Олюньку до алькира.

— Спи солодко, моя доню, а завтра вже будеш спати у своїй хаті... Добраніч!

Олюнька поцілувала її в руку.

— Ну, що? правда, що я добре зробив? — каже Шевко до жінки, коли остали ся самі. — Такої другої пари в Закутю нема... хиба ми двоє... правда, стара?

Він поцілував жінку.

— Певно, що ти добре зробив, але чи не за поспішно? Найби були ліпше пізнали ся... А то Дмитро майже не знає її, бо і по заручинах не хотів туди ніколи зайти...

— Е! ви жінки все своє... Не знать на що здало ся то м'явканэ молодят? Поберуть ся, то й полюблять ся, та й годі! Ми прецінь знаємо добре, яке одно і друге... обоє добрі. Ану-ж би тимчасом хто другий підсунув ся та й хопив нам дівку з під носа? Дмитро там не заходив, бо він взагалі до дівчат неохочій, але я знаю, що з таких молодців найліпші чоловіки бувають.

— Різно буває на світі... Але мені здає ся, що Дмитро дуже захланний на маэток...

— Ну, то маэ маэток та й вже заспокоїть ся.

— Але я все таки бою ся, щоби він з Олюнькою не пово-

див ся за грубо. Оно таке бідне, прибите, таке заголюкане, що аж жаль дивити ся, з нею обходити би ся лагідно, як з ди тиною...

— Най но би з нею обходив ся зле або ударив її, то зла- паю за гичку і так вимолочу, що аж пірэ буде летіти! Бігме, що так!

— Я не кажу, щоби зараз мав її бити, сего було би трохи за багато, але она така, що її можна більше болючо вибити словами, ніж різкою.

— Ти Мариню, говориш як дитина. Трудно ж знов, щоби з нею цятькати ся... Але не сміє її навіть злого слова сказати, бо не знаю, що я би їму зробив!

— От най Бог боронить, щоби до того прийшло, аби аж ти між них мішав ся. Гіркий то вже сьвіт, як між чоловіка а жінку мусять пальці тикати другі люде.

На тім розговорі скінчив ся і полягали спати.

Костиха зараз з першого дня рада була дізнати ся: чи правда се, що на Олюньку наговорила вуйна. Але трудно було зараз о всім дізнати ся, бо годі вже з першого дня починати сварку з невісткою, аби переконати ся, чи она вміє відгризати ся.

Костиха зачала від чого иншого. Она заправила зараз першого дня Олюньку до роботи в хаті. То була найслабша сторона, з котрої можна було пізнати Олюньчині хиби. Она уміла з того або мало що, або й нічого. А Костиха відбувала з нею формальний іспит. Казала їй брати то одну, то другу ро боту. Скінчила на шитю. Іспит випав зле. Костиха не дала то- го Олюньці пізнати, але затимила собі всьо добре і Олюнька упала в її очах дуже низько.

Коли Дмитро вернув з поля, Костиха вийшла проти не- го і повела его за собою до огорода.

— Нещаслива наша годинонька, сину! А то тебе Шевко убрав! Та то така нездара, що її би хиба жидівка за наймичку взяла. Нічого тобі не вміє зробитити, хоч на сьміх!

— Та може ще навчить ся, — каже Дмитро.

— Навчить ся? тепер, як стала замужною? Ого! пиши: про палю! Того треба учити ся дівчині, як їй десятний рік мине, але не замужній шляхтянці... Наша мала Мариня сто раз більше знає, ніж та стара гойда!

— Ет! Робіть собі, що хочете... Ще би-м не мав роботи, та

тим собі голову сушив...

— Зле, сину, говориш! Ти собі повинен тим голову сушити, бо тут ходить о твою шкіру, о твоє житє. А що буде, як мене не стане, а Мариня віддасть ся? Не буде тобі кому сорочки вшити, ні випрати та їсти зварити. А ще, не дай Боже як би знайшли ся у тебе діти. Засмердів би-сь ся з цілою хатою!

— Не бійте ся, мамо! у нас дітей не буде...

— Ото-то! Як би діти, пропав би-сь в гною і в болоті..

Війшли обоє до хати. Олюнька сиділа на лаві і щось пробувала шити. Робота йшла їй незручно, голка не хотіла в руці держати ся, нитка путалась і мотала ся. Костиха трунула Дмитра значучо ліктем і показала головою на Олюньку. Дмитро усміхнув ся згїрдно, але не сказав нічого. Навіть не привітав ся з жінкою.

— Давайте мамо їсти! я дуже голоден.

Костиха стала ставляти миску на стіл. Она хотіла вже сказати, що най би ему жінка подала, що наварила, але здержала ся. Її видало ся ще завчасно таке говорити.

Олюнька сіла враз до стола, та показало ся, що для неї не було здалої ложки, бо було лиш три всього в хаті.

— От! моя невісточка навіть о ложку не постарала ся! — каже ніби жартом Костиха. — Нині ще мусиш їсти, якою можна, а завтра купить ся.

Она виймила з полиці стару вищерблену ложку і подала невістці.

Олюнька не сказала нічого. Она не догадувала ся, яким духом дише до неї Костиха.

По обіді Дмитро пійшов у поле до роботи, а Костиха остала ся з Олюнькою дома. І знов Дмитро, вернувши з поля, не сказав Олюньці й слова.

Ішли спати. Костиха положила ся з Маринкою на постели. Дмитро ліг на лаві. Олюньці казала Костиха спати на запічку, бо на печі було ще горячо.

— Ти тут будеш спати! Повинно би тобі бути добре, а в зимі положиш ся на печі... там буде тепленько.

Запічок пуб вузкій і твердий, а о подушці Костиха забула...

Почало ся нове житє для Олюньки, але оно не було ніраз ліпше від передущого. День в-день одна й така сама робо-

та: то в поле йти з чоловіком, то дома з Костиною. Як були в поли, Дмитро нічого з нею не говорив, нічого ся не питав, хиба заговорив о тім, що тикало ся роботи, а більше нічого. Він поводив ся так, як би Олюньки коло него зовсім не було. А тимчасом люде, коли Дмитро йшов з Олюнькою в поле, ставали на дорозі і дивили ся на них.

— А то щаслива пара! аж любо подивити ся!... От бідна сирота! не зазнала гаразду дитиною, та най їй хоч тепер буде добре.

Люде завидували Олюньці доброї долі.

В дома Костиha і не гадала дечого зї навчити, обходила ся з нею як з наймичкою, котра не вміє ніякої роботи та чекає лише, щоби добути свого часу, а потому: з Богом!

З часом почала Костиha воркотіти, відтак стала так вигадувати на невістку в голос та прозивати деколи помийницею.

Олюнька зносила всьо терпеливо. Она зміркувала, що ні Дмитро ні мама не люблять зї, то й не сподівалась від них щирого слова. Костиha зї лаяла, а їй бачилось, що то вуйна Ганна перекинула ся в Костиha. Лаяна з маленької дитини, поштуркувана і попихана, привикла до того і перед ніким ані одним словом не була би пожалувала ся. Лише коли оставала ся сама, давала своему горю волю — плакала тихо, утирала сльози і робила свою роботу дальше.

Она хотіла мати хоч одну щирю душу коло себе, котра би зї любила. Обернула ся до Марині, чоловікової сестри, але й тут не знайшла ні крихітки серця. Мариня, коли надивила ся що днини, як мама і Дмитро поводять ся з Олюнькою, стала й собі послугувати ся та помітувати нею і ніраз не гадала обернути ся до неї з добрим словом.

Олюнька замкнула ся сама в собі. Ціла зї розрада була, коли в неділю пійшла до церкви, а по обіді сіла в хаті і читала свій молитовник. Тогді звичайно не було нікого в хаті. Дмитро йшов до сусідів побалакати, Костиha виходила з Маринею теж. Тогді Олюнька давала волю своїм гірким думкам і сльозам та плакала, аж очи випливали. В сльозах тих топила своє горе. Нераз кортіло зї пійти на цвинтар на могилу дідуся, але саме тепер настала болотниста зимна осінь, а цвинтар був далеко за селом.

Олюньці ставало що-раз гірше. Не минало ще три місяці від весілля, а вже Костиха давала їй їсти окремо, як наймичці. Пійшло з того, що Олюнька молоко процїдила не так, як треба. Костиха визвірила ся на ню, споганила її послїдними словами, вкінци, як сїдали до обїду, сказала, що з такою нехлюзою мерзко їй їсти, і дала їй в мисчинї окремо.

Дмитро нїраз не мїшав ся до того, що это мама вирабляла з жінкою. Это се нічо не обходило. Хочби одно слово обїзвав ся за нею, то нї! Олюнька проковтувала сльози, але не оборняла ся нї словечком.

По одній такій домашній бучи післали Олюньку за чимось до Шевка. Костиха з-першу ніколи її там не посилала. Она бояла ся, щоби, Шевко не випитував Олюньку, як їй живе ся, а она щоби з де-чим не виговорилась. Але тепер Костиха так з тим зжила ся, що їй здавало ся, буцім оно так мусить і повинно бути, буцім Олюнька на те сотворена, щоби на ню заедно гулюкати, свзрити та помітувати нею. Тепер післала її до Шевка, забувши, що она може її зрадити.

Олюнька плакала через дорогу. Аж перед хатою обтерла сльози.

Шевкова дуже утішила ся нею, приймила її радо.

— А то горда шляхтянка! навіть не покаже ся на поріг! — і стала її цілувати. — Та чого бо ти, моя доню, така червона на лиці, а очі аж кровію набїгли? Чи не хора, або, не дай Боже, не плакала чого?

— Я, тітко, не плакала... се від вітру так очі почервонїли і зайшли сльозами...

Олюнька хотїла осьміхнути ся, хоч серце краяло ся. Она ужила цілої своєї сили, щоб не розплакати ся перед Шевковою, бо нї за що в сьвітї не хотїла зруджувати своєї долї перед людьми.

Шевкова повірила. То, що лице помарніло, приписувала инчій причинї... Се вже було три місяці по весїлю...

— Ну, а як же тобі живе ся?

— От, як в господарствї при роботї...

Олюнька поладила орудку, за котрою післала її Костиха, і забирала вертати.

— Та посидь ще, Олюнько, і скажи де-що, — задержувала її Шевкова. — От незадовго верне "мій" та утішить ся тобою..

Олюнька бояла ся здибатись із Шевком. Після ним могла з де-чим виговоритись, а она того думати боялася, бо тогді доперва Костиha видерла би їй очи.

— Ой не можу, тіточко, не можу! тепер нема ніякої роботи, і мамі борзо треба — летітала Олюнька ішла ся відходити.

— А що тепер робите? питає Шевко, як Олюнька була вже на порозі.

— Дмитро молотить, а ми думали про фасолю.

— Та зайти ще коли до нас Олюнько! — кликнула Шевко ва за нею в слід.

Костиha по відході Олюньки змркувала ся, що не треба було її пускати до Шевки, бо вона з чим не виговорилась, але вже було за пізно її завести тепер, як Олюнька вернула, хотіла Костиha довідати ся, чи она пожалувала ся з чим перед Шевками.

— А ти май роботою, ніде не вноси з хати, що тут говорить ся, бо буде з тобою зле!

— Або що в мене шукаєш?

Костиha не мала смілоści висказати ся прямо, чого она боїть ся. Треба було инакше оти довідати ся.

— Зайди по, Дмитре, ніяк до Шевки і довідай ся, чи наша красуня не набрехала чого в мене, — каже Костиha, увійшовши до Дмитра до стодоли.

— Та чого я там піїду? щоби вуйко мене поганьбив?

— За що тебе має ганьбити? або ти їй коли зле слово сказав, чи що? Можеш і забожити ся на то.

Дмитро винайшов собі якусь орудку і зайшов до Шевки. Егди дитали радо.

— Чому ти, Дмитре, занадто з жінкою пестиш ся!... не можеш ніколи побачити.

— Як то при роботі... нема коли.

— А де там Олюнька? Як живете з собою?

— Дмитре, Богу дякувати! Олюнька ще не привикла до господарської роботи, але навчить ся...

— Чому би не мала навчити ся? або до того треба такої великої філософії?

Дмитро змркував, що Олюнька не пожалувала ся тут ні на що. Він був з того рад, бо не хотів ні крихти утратити у вуйка доброї слави.

Шевкам ані через голову не могло перейти, аби Олюнька була така нещаслива, якою она була дійстне. Вправді Шевкова говорила чоловікови, що Олюнька помарніла на лици, але обоє приписували се иньшій причині і зовсім не прикладали до сего ваги.

Дмитро зміркував з бесіди з Шевками, що Олюнька не зрадилась ні словом, і то розповів мамі. Костиха була з сего рада, але оно ніраз не поправило Олюньчиної долі.

Костиха, коли пізнала, що Олюнька "твердої натури", стала з нею обходити ся ще гірше, як перше. Для неї було тепер безпечнійше, бо вже не бояла ся, що Шевко знати-ме о тім і постоїть за Олюнькою.

Она від тепер поводила ся з невісткою безвзглядно. Еї лютила тая ангельска покора і терпеливість, з якою Олюнька зносила всі пакости, що їй в хаті робили. Може бути, що як би Олюнька хоч раз була їй добре відгризла ся, она була би трохи змінила своє поведенє, хоч-би длятого, щоби в хаті не було криків і гвалтів, але Олюнька, привикла від ранної молодости до нелюдяного обходу, помітування і лайки, ані думала обізвати ся за собою. Дійшло до того, що Костиха рада була позбути ся невістки з хати.

— Десь другі люде умирають, а тебе не може дідько взяти! Видно, що лихе не згине... Та якій мені пожиток з тебе? За вязалась сьвіт моїй дитині та й' всім нам з-за такої ледащиці гірка година...

І дальше обходила ся з Олюнькою гірше ніж з послідною наймичкою. Она стала для неї вже й страву гіршу варити, а бідна Олюнька не мала на свою оборону нічого більше, хіба сльози, котрі нічого не помагали...

Дмитро ані гадав обстати за жінкою, хоч то зневажуванє еї творило ся таки в эго очах. Він при тім поводив ся так, як би мама собаку з хати виганяла.

Костиха вживала невістки до найтяжшої роботи. Посилала еї серед найбільшої заверухи до ріки прати шматє та не дала їй навіть в що гаразд одягнути ся. Олюньку поколювало від того в грудях і она тяжко кашляла по ночах на своїм запічку. Але се ніраз не змягчило Костихи. Она не лиш не старала ся де-що на то порадити, але ще проклинала невістку, що не дає їй в ночи спокійно спати.

Положенэ Олюньки було страшне, безвихідне, ще гірше ніж у вуйни. Там усе она мала ще надію, що колись эї біда скінчить ся; там постояв за нею деколи вуйко, та й Шевко мав эї на оці; тут ніхто не знав о эї гіркій доли, бо з-верха виглядало так ладно, що аж люде їй завидували, а она ні защо в сьвітї не була би перед ніким пожалувала ся... І так мало тревати все, все... аж до смерти. Она не надіялась приєднати Дмитра для себе, хоч-би й Костику не стало. Она пізнала эго грубу, безсердечну вдачу... Таж ви з нею ніколи навіть не поговорив...

Раз каже Костица до сина:

— Коли той непотріб мені вже раз з очей щезне?

— Та як щезне, коли я з нею слуб взяв? Впрочім, що би мені з того прийшло, як би она, даймо на то, утікла від мене, як би мала де? Була би хиба нова біда, бо Шевко доміркував би ся всього, а тогді всі мої надії пропали як сіль на воді...

— Але добре би було, — каже Костица, — як би она де щезла. То було би щастэ для тебе, для нас всіх. Дітей, хвала Богу, нема, узав би-сь по ній четвертину, а то також щось варта, ну — і міг би-сь эще раз оженити ся... Часом, сину, — доповіла она усміхаючись — і на жінці можна де-що зискати...

Костица очевидно дуже охотно пестила ся любенькими гадками: як би то добре було, аби Олюньку дідько взяв.. чим скорше.

Дмитрови, що був чоловіком захланним і хотів конечно без труду збогатити ся, тая гадка, що Костица эму піддала, залізла цвяхом в голову.

Як би то тої біди позбути ся, так, щоби вийти з гонором? — міркував Дмитро цілими днями.

— Добре ви, мамо, казали, щоби не було у нас дітей. З дітьми вдівцеви тяжше женити ся, а так, коли-б Олюнька сковязла, я би був ще як кавалір, бо й знаку по тім не зістане, що я був з нею жонатий.

Але Олюнька мучилась як грішна душа, а умирати не хотіла.

XV.

Тої зими Шевко перестудив ся і тяжко занедужав. Привезли лікаря з міста. Він пустив хорому кров, поставив п'явки, але запаленє легких було так сильне, що зовсім не робив надії на подужанє.

— Той чоловік сильний, має багато крови, а такі люде ледви виходять з сеї слабости...

Шевко вижидав смерти з резигнацією і приладив ся на всьо. До хорого прибіг Дмитро, та аж потерпав зі страху, що би вуйко не умер без завіщаня, бо тогді цілу спадщину забрав би брат яко найблизшій свояк, а ему не дісталось би нічого.

В хаті Шевка счинив ся смуток. Эго любили всі, і наймити. Всі посходили ся до хати і обступили хорого. Післали до міста хлопця на кони по ліки, що приписав лікар. Шевкова не хотїла завдавати хорому більше жалю, та аж душила ся від сліз, щоби не показати по собі, що плаче. Дмитро стояв опершись о ліжку і собі хлипав! Та лише він сам знав, за чим плаче, чого ему жаль і чого боїть ся...

Шевко казав прикликати кількох поважнійших сусідів і став говорити завіщанє. Він сказав притомно і виразно, що лишає жінці доживотє всьо, а по її смерти має всьо дістати ся Дмитрови. Для челяди поробив лише малі відкази.

Дмитро слухав того, та аж топнів з радости. Не міг лише діждати ся того, коли писар скінчить своє писанє, щоби часом де-чого не пропустив. Але писанє йшло повільнійше, ніж собі того неписьменни. і нетерпеливий Дмитро бажав. Він частував писаря в мисли всіми лихами за те, що ему робота йде не спірно. "Ану-ж вуйко сконає, заки підпише, а тогді всьо пропало! А бодай тобі, нездаро, руки покрутило!" Та в тій хвили пригадав собі, що було би ще гірше, як би так стало ся, і зараз свій проклин відкликав. Він мінив ся на лиці з великої

нетерпячки, то блід то червонів, і не міг устояти на своїм місці, переступав з ноги на ногу. Але ніхто того не зауважив, бо всі були звернені до хорого.

Хорий закашляв ся. Кашель був тяжкий і болючій, аж хорий посинів на лиці. "Ого, вже умирає! всьо пропало! Ой Боже мій, не бери эго ще, най підпише!... А бодай би-сь, ти писарю проклятий, сїм літ конав! на що тобі до того брати ся, коли не вмієш?... свині тобі пасти, а не письмо робити!... Ого! вуйко вже не дихає... ой! ой!... Та ні! лекше эму, славаж Тобі Господи! аби ще хоч пів годинки витримав... може за той час той ледащо набацькає, що зачав... Ну, він проклятий тепер ще ніс утирає! Може ще схочеш табаки понюхати?... Ая! бігме нюхає табаку і знов ніс утирає, а бодай тобі відпав! Якійсь чорт тую табаку видумав на мою гризоту!.. Ну, тепер чей-же вже кінець! но, прецінь скінчив... О! він ще придивляє ся... та якого біса придивляти ся? Не бій ся! дідько язиком не злизав, що ти цілу годину паскудив... А тепер піском засипує... скарана моя година! На що засипати? чому то люде не видумують писати чимсь таким, щоби відразу було сухе?... О! вуйко знов кашляє... ще эго кольки зіпрут і згине, певно згине, а я буду мусів дивити ся, як мені другі заберуть всьо з перед носа... Ну, прецінь раз! вже сунеш ся медведю до підпису... та рушай ся ти!..."

Писар підставив під письмо якусь дощинку, наблизив ся до хорого і прочитав у голос, що було написано.

- Ви чули, панє Якубє, що я читав?
- Чув — відповів Шевко слабим голосом.
- А чи така ваша послїдна воля?
- Така.
- Ну підпишіть!

Писар встромив перо в слабу руку Шевка і той начеркнув на папери великій хрестик.

Дмитро відітхнув глибоко. "Слава-ж Тобі Господи! а мені здавало ся, що з того нічого вже не буде..." Тепер Дмитро приступив до вуйка і став цілувати эго по руках. Він плакав... розуміє ся сльозами радості. Відтак закрив собі долоня ми очи і метнув ся з хати. Радість трохи не розсадила эго.

— Бідний хлопчисько! як він мене дуже любить! — каже Шевко до шляхти, що стояла коло него.

Дмитро не йшов до дому, а летів немов на крилах, так бодай ему здавало ся. Війшов до хати в шапці, випрямив ся, а з лица сіяла така радість, як би світ здобув.

— А як вуйко має ся? — питає Костиха.

— Записав мені всьо!.. ино-що списали "тастамент"..

Костиха моргнула на Дмитра, щоби міркував ся, бо Олюнька слухала. Але Дмитро не зважав на те і хотів дальше говорити.

Костиха grimнула на Олюньку:

— Та рушай трохи за двері! провітриш ся.. Не все мушиш слухати, що тут говорить ся..

Олюнька не сказала ні слова і вийшла з хати. Їй самій не мило було сидіти між тими людьми та слухати такої нелюдської мови. Она жалувала за Шевком, хоч се був для неї чужий чоловік, они-ж ніби то свояки, а тїшать ся эго смертю.

— Ну, як же? говори! — наставала на сина владувана Костиха.

— Та як? Цїлком просто: записав доживітэ жінци, а по эї смерти всьо моє!

Костиха похитала головою:

— Нема; сину, чим так дуже тїшити ся... Се орел під облаками. Шевкова ще здорова баба і Бог знає, як довго буде ще жити..!

-- Але може і за тиждень клапнути... все э надія!

— Дуже далека..

Тепер Дмитро зміркував, що справді нема так дуже чим радувати ся, бо Шевкова може жити довго. Він трохи охолонув з першої радости. Костиха зміркувала, що Дмитро похнюпив ніс і хотїла эго потїшити.

— Та оно правда, що надія э, і оно би все не утїкло... вуйна не вічна.. Але тепер инша біда: де то опудало своє подїэш? Она вічно буде тягнути ся за тобою, як гріх смертельний... От-оту щоби де біда взяла, то було би файно! Тогді ти був би вільний і за тебе пійшла би найперша богачка, бо все-ж, хоч оно з-разу не так богато, эсть надія, що як Шевкова клапне, ти будеш богачем на три села..

— Що мені з нею робити? — сказав Дмитро і посїпав ся за ухом.

Тимчасом Олюнька не втерпіла, щоб не пійти до Шевка

відвідати эго. Побігла найблизшою дорогою огородами і станула під хатою. Хотіла видихати ся з утоми і стала обмітати сніг з чобіт. Відтак ввійшла несьміло до хати і привитала ся з Шевковою, цілуючи эї руку.

Глянула на Шевка, та аж насташилась, такій був зміений! Она знала эго яко чоловіка здорового, а тепер лежав немічний, аж очі в голову сховали ся. Олюнці станули сльози в очах. Она Шевка любила, бо він нагадував їй дідуся та й за нею побивав ся. А що эї так нещасливо висватав, то він сему зовсім не винен.. ніхто не міг сподівати ся, що так буде.

Шевко, побачивши Олюньку, усміхнув ся і прикликав эї рукою до себе. Олюнька хлипаючи зблизила ся до хорого і стала цілувати эго по руках.

— Не плач, моя дитино! без Божої волі нічого мені не стане ся... А що там Дмитро? дуже ще за мною побиває ся, чи вже успокоїв ся трохи?

Олюнька не відповіла нічого. Їй стало так соромно, що за эї чоловіка таке говорять, що не лиш обізвати ся, але й очей на Шевка піднести не сміла.

Лікар, що був в Шевка рано, обіцяв ся ще заглянути до него вечером, коли вертати буде з третього села від хорого, до котрого за одним заходом поїхав. Уже було пізно в вечір, як на обійстю задзвонив дзвінок від сней.

Олюнька, що цілий час сиділа в Шевка, хотіла саме тепер відходити. Але Шевкова задержала эї.

— Пожди трохи, почувеш, що доктор скаже тепер...

Олюнька присіла знов на стільци.

Лікар скинув з себе кожух у сїнях і затираючи руки ввійшов до ізби, де лежав хорий. Він грів ся поки-що коло печи, щоби з зимном до хорого не приступати. В хаті стало тихо. Лікар приступив до хорого, посмотрив живчика, попукав по грудях, приложив ухо до грудей і плечей, казав хорому глибоко віддихати, пукав знов, та вкінці іно плечима здвигав. Опісля усміхаючись обернув ся до Шевкової:

— На що ви мені, пані-матко, хорого підміняли?

— Як то? — питає Шевкова, не розуміючи.

— Та так! Я лишив рано такого хорого, що не був-ем певний, чи эго ще живого застану, а тепер натомість знаходжу чоловіка, котрий буде здоров і ще довго поживє. Вся небезпеч

ність минула і на то маєте моє слово!

— Боже мій! якій Ти для мене ласкавий! — промовила Шевкова і клякнула перед образами. Она більше плакала ніж молила ся, але то вже були сльози радости. До неї прилучила ся і Олюнька. Она також стала молити ся перед образами на вколішках. Лікар не перебивав їм молитви. Він був дуже радий, що ему така штука удала ся. Се був досьвідчений в своїй штуці чоловік, а не тямив, чи ему таке коли вже лучило ся.

— То вам кажу, — говорив до Шевка, — що то чудо неви дане. Рано... я вам того не говорив... було з вами дуже зле, а тепер хвала Богу, за один день так поправило ся!

Шевкова тимчасом поставила на столі хліб, масло і горячу воду з араком та стала лікаря припрошувати. Лікар був голодний і змерз, тож радо приймив запроєини.

Тепер Олюнька попрощала ся і пійшла до дому, щоби чим скорше донести своїм радісну вістку. Вона й не подумала о тім, що тою вісткою зробить свому чоловікові і эго мамі велику прикрість. Війшла в хату врадувана, як ще ніколи, і каже:

— Вуйкови, хвала Богу, полекшало!

В Костиху і Дмитра наче грім вдарив. Одно поглянуло на другого і подумали: "якій чорт ему поміг, коли рано лікар казав, що на-певно не зийде?"

— А хто тобі то казав? — спитала Олюньку.

— Я там була, як вступив лікар, що кудась за-дня їздив, і він сказав, що вуйкови дуже поліпшило ся... вже буде жити.

Олюнька говорила ті слова з такою веселою усьмішкою, эї очи так хорошо сьвітили ся, що аж любо було на ню поглянути.

Дмитро був лютий. Він почаствував в мисли того лікаря всіми хоробами, а Олюньці був би язик видер за те, що ему таку новину принесла.

— Иди, Дмитре, подиви ся сам! — каже Костиха — тая дурна сама не знає, що говорить...

Костисі здавало ся, що може Олюнька умисно так говорить, аби їх настрашити, бо спостерегла перед тим, як они тішили ся сподіваною смертю вуйка. Костиха уважала в тій хвили Олюньку за дуже злосливу людину.

Дмитро зібрав ся зараз й пійшов до вуйка. Ему не могло в голові помістити ся, щоби вуйко так скоро міг подужати

коли вже одною ногою був на тамтім сьвітї. "Хиба сам чорт змішав ся, щоби менї пакість робити! та як же? Я тремтів зо страху, щоби не вмер, заки не підпише тестаменту, а тут лікар каже, що подужає... А може тої лікар лиш так вуйні сказав, щоби більше грошей взяти? Докторам нема що богато вірити..." Так потїшав ся Дмитро. Але все-таки чим ближше наближав ся до хати Шевка, тим менше мав надїї, а ввійшовши в сїни, таки зовсім стратив єї, коли побачив, як вуйна саме тогдї переходила з їзби до пекарні владувана і привитала єго усьмішкою.

Годї було Дмитрови удавати тепер сумного. Віп, як входив у хату, розвеселив лице, на скілько єму лише сил стало.

— Я щось так прочував, що вуйко з того вийдуть... От хвала Богу, най они живуть ще довгі літа!...

Лікаря вже не було в хатї. Він зарядив, що має ся дальше робити, і поїхав до дому. Дмитрови здавало ся, що як би був єго тут застав, то би роздавив єго як жабу.

— Богу дякую за се! — каже хорий, — хоч ніраз не настрашив ся умирати. Менї хиба було моєї старої жаль, бо она не дала би собі ради з тим господарством,

— Таж я би вуйни не покинув! — озвав ся Дмитро.

— Я знаю, що нї, але все оно би не так ішло, як треба, бо хоч ти добра дитина і я о тїм знаю, але ти мусиш і о своє дбати... Що найгірше — говорив Шевко, — тото робленє тестаменту. Таке оно якесь прикре, що бодай Бог боронив! — і я собі постановив більше тестаментів не робити, хиба би-м му сїв. Але до того певно не прийде, бо я знаю, що ти добрий хлопець... Хиба би-сь Олюньку перестав любити — мовив Шевко усьміхаючись (він навіть на гадцї не мав, щоби коли до того прийшло) — тогдї, небоже, не дав би-м нічого...

Дмитро аж затряс ся від тих слів, хоч не показав того по собі. Він зміркував, з котрого боку грозить єму найбільша небезпечність, і коли-б вуйко відгадав єго душу та довідав ся, що у него в хатї робить ся, певно на куски подер би зроблений тестамент...

Дмитро хотїв чим скорше уступити ся вуйкови з очей. Він не сьмів до него лица обернути, щоб часом вуйко не відгадав чого, а при тїм єго страх тягло до дому. Дмитро подавав

в тій хвили на чоловіка, котрий пригадує собі, що в дома лишив тліючу головню в соломі і леда хвиля може бухнути огонь... Треба було грозячу небезпечність чим скорше усунути, а Дмитро не знав, як до того брати ся. Але, будь-щобудь, треба іти з відси до дому.

Дмитро спитав політично:

— Чи вуйкови не треба чого від мене тепер?

— Ні, не треба! Іди сину до дому, бо Олюнька дуже стужить ся за тобою...

Дмитро поцілував Шевків у руки і ввійшов за двері. Звідси через огороди побіг до дому.

При Олюньці годі було з мамою говорити о тім, що почув від вуйка. Треба було конечно Олюньку з хати виправити.

— Чи ти нині поїла коней- — питає Дмитро жінку на-вгад, як ввійшов в хату.

— Ні, — каже Олюнька, — я гадала, що ти напоїв.

— Він напоїв! о! яка розумна! — відзиває ся Костиха, — а їсти би-сь їла, аж живіт тріщить... ти неробо!... Гони мені зараз коні до води! — крикнула Костиха.

— Таж там уже ніч! — каже Олюнька з острахом.

— Зараз мені гони! — кричала Костиха. — не бій ся! дідько тебе не хопить! на дворі сьвітить місячок.

Нічого було робити. Олюнька пійшла до стайні, щоби повести коней до ріки.

По її відході Дмитро приступив до мамі і каже з-тиха:

— Зле, мамуню! Вуйко буде жити... але казав, що вже не буде змінити "тастаменту", хиба би, каже, треба було, як би, каже, я перестав Олюньку любити. Мене від того аж заморозило. Сто! як би він знав, що в мені сидить.. най Бог заступить! Він то опудало чогось дуже любить і за нею побиває ся, мов би то эго власна дитина...

— О, має за чим! — обізвала ся Костиха.

— Що кому до вподоби, але так э. І знаєте, мамуню, що як би Олюнька в де-чім проговорила ся, то страх що би то було!...

— Она не скаже нічого, коли до тепер не сказала...

— Хто то може знати? Як їй так будете допікати, то може не витримає і пійде пожалувати ся...

— А ніби ти їй менше допікаєш? Таж ти також не промовиш до неї доброго слова...

— А хто-ж мені так порадив, як не ви? Не наказували ви мені, що най Бог заступить, аби у нас були діти?

— Я ще й тепер тобі скажу, що най Бог заступить, бо би-сте ся обоє засмерділи...

— Отже видите, що я не можу инакше.

— Я також не можу инакше. Трудно від мене вимагати якихсь любощів, коли я зї не терплю як пса. Тая нероба завязала тобі світ...

— Буде зле мамуню! она так не видержить довго і колись герпеливість урве ся...

Костиха задумала ся.

— І так може бути... Треба би на то щось порадити.

— Може знайде ся якась рада, — каже Дмитро — але яка

— Хиба би зї де дїдько взяв з-відси, бо иншої ради я не бачу.

Дмитро не спав цілу ніч. Він перекидав собою з боку на бік, вдихав і охав.

Від того дня Дмитро дуже змінив ся. Він був роздразнений і задуманий. Ніяка робота зго не брала ся і нічого не говорив з мамою. За Олюнькою наглядав пильно, щоби часом до вуйка не забігла. Коли мама своїм звичаєм гримала на Олюньку, він ставав дуже нетерпеливий, хоч не говорив нічого. Сам забігав до вуйка дуже часто і тут скуплював всі свої сили, щоби показати себе веселим і радим з того, що вуйко приходить до здоровля.

Шевко дійстне з дня на день ставав здоровійшим. Зго зелїзна вдача поборювала тяжку хворобу.

За кілька днів мороз попустив пїлком. Сніг став топнїти на ріці пустили леди. Се було по Йорданї, а в тїй порї часто так буває.

До того схопила ся сильна буря. Від полудня дув сильний вітер і закидав дрібненьким дощем та гнав ся від села до ріки. Эше не змеркло ся добре, як Дмитро вернув від Шевка.

— Олюнька! ану гнати конї до води! То возьми з собою ковки і принеси за одним заходом води до дому!

— Та там вже нема полонки, леди поломило і вода прибра

ла, — каже несміло Олюнька.

— Гони, коли кажу! — закричав скажено Дмитро, а голос зго був якійсь храпавий, наче-б ворони краканэ.

Він тряс ся на цілім тілі. Руки зго так дрожали, що не міг уздечки коневі на голову заложити, коли помагав Олюньці виводити коней.

— Та воду я принесу з кирниці — каже Олюнька.

— Принесеш з ріки, бо з кирниці до праня нездала...

Олюнька закинула коромисло з коновками на плече, коні взяла за поводи і чалапкаючи по топніючим снігу пійшла до Дністра... Зимний вітер віяв у плечі Олюньці і гудів та свистів між сухими галузями верб, піднимав такий страшний галас, наче-б з самого пекла вирвав ся.

Дмитро покрутив ся по обійстю, потому забіг до сусіда, хвильку посидів, закурив люльку і вийшов. Сусід нічого по нім не завважав.

Олюнька не вернула більше ніколи — пропала...

XVII.

Другої днини, скоро рано, Дмитро пійшов до Шевка і став розпитувати, чи не ночувала там зго жінка, бо зї десь від вчера вечера нема. З тим самим зайшов відтак до вуйни Ганни, по сусідах, але ніхто не знав, не чував про Олюньку. Вже аж перед полуднем прийшов знов до Шевка, сів на лаві з роспукою, застогнав тяжко. закрив очі долонею і каже:

— Нема вже мозі Олюнечки!

Шевко, що зачав вже проходжуватись по хаті, був тою вісткою дуже прибитий і не міг зміркувати, де би Олюнька так нагло могла подіти ся. Він знав зї від дитини і не смів навіть погадати о тім, аби Олюнька від чоловіка утїкла, — они-ж так дуже любили ся! Нічого иньшого, лише Олюньці мусіло приключити ся якесь нещастэ.

— То дивно! що то могло з нею стати ся? — говорив як би сам до себе. — Утечи певно не втїкла, хіба би вдуріла; а вовк зї також не зів, бо-ж то не дитина, та й в селі вовків нема.. Але не впадай, Дмитре, в роспуку, не гризи ся, бо хто знає що ще покаже ся... Успокій ся та й поговорім о тім всім поволі, з розвагою...

Шевко ходив по хаті і міркував довго потираючи собі чоло рукою. Вкінці сів на постели.

— Коли ти її, Дмитре, у останнє видів?

— Як я йшов вчора над вечером до вуйка, то ще була, а як я вернув до дому, її вже не було.

Дмитро говорив ті слова поволи і з великою увагою. Се розуміє ся була перша відповідь, що він давав про Олюньку. Він хотів добре собі її згадати, щоби так само відповісти і після, як би його ще питали ся.

— А мама що казала, як ти її питав ся за Олюнькою?

— Мама казала, що Олюнька пігнала коні до ріки поїти.

— В таку завируху? На що-ж мама на то дозволила?

— Та Олюнька сама пійшла, так що мама не виділа, коли.

— Ну, а де-ж коні?

— Та коні самі прийшли до дому.

— Господи святий! хіба утопила ся? Там, кажуть, лід пущив на ріці... А чому-ж ти відразу такого не сказав?... Га, в нещастю кожний чоловік може голову втратити.. Та тут треба було зараз пійти над ріку.. може якій слід остав ся.

— Мені й до голови не прийшло, щоби она втопила ся.

— А де-ж могла подіти ся?... Та біжи зараз над ріку, може який слід знайдеш! Біжи скоро!

Дмитро вибіг з хати.

— Що ти, Мариню, на то говориш? — питає Шевко жінки, коли Дмитро вийшов з хати.

— Нещастє та й годі! Я того всього якось не розумію. Щоби Олюнька сама в таку непогоду гнала коней до ріки, се не може в моїй голові помістити ся. Таж там навіть полонки нема, то й коней поїти небезпечно.. Я того всього не розумію. Олюнька якась була така марна, бліда і посумніла останніми часами...

— Та знаєш добре, чого вона була бліда, але щоби жінка в такім стані вдуріла і йшла топити ся, я того не чув ще, як жию!

— Не конче мусіла топити ся, — поправляє Шевкова, може лиш так випадком зсунулась до води...

— Але все-ж треба на то божевільного, щоби в таку паскуду пігнав коней до ріки, коли до кирниці не так далеко.. З нею вже що стало ся, то стало ся... мені здає ся, що она вже не жиє... але мені Дмитра дуже жаль. Бідний хлопець! він її

так дуже любив... Буде за нею побивати ся, плакати. Гірки' зму тепер сьвіт, ні вдовець, ні молодець...

— Е! не бій ся! забуде з часом та й оженить ся.

— Ба! коби то так легко можна оженити ся! Тепер треба вичекати довго та й до суду подавати... З тим великі короводи, і то буде літа цілі тягнути ся. От, тямииш. Лесьової Магди чоловік, шо десь на війні загинув, та не знали де... кільки то наїздила ся та наплатила ся, заки дозволили їй віддати ся?

Шевкова похитала головою.

— Бідна дитина! Ціле своє житє гаразду не зазнала та й так магно пійшла зі сьвіта..

Шевковії станули в очах сльози.

Дмитро не пійшов над ріку, лише просто до дому.

— А що? — питає Костиха.

— Нема нігде... Слухайте, мамо! памятайте, щоби-сьмо однаково говорили, як будуть нас питати, бо ще хто знає, шо з того може бути? Я казав Шевкови, шо як я пійшов до него, то Олюнька сама повела коней до ріки, а потому коні вернули самі. Так треба й вам говорити.

— Ей! чи не утікла она куди?

— Ледви! Шевко каже, шо може утопила ся, як поїла коней...

— Дав би то Бог, але мені не здає ся. Вчєра було досить видно на дворі трохи місячок сьвітив, то як би була виділа, шо злий доступ до води, була би не лїзла... Але як би втопила ся на правду, тоглї мали би-сьмо раз на все святий спокій, шо сьмо тої почвари з хати позбули ся...

Дмитро пійшов до Шєвкє і сказав, шо жадного слїду не знайшов. бо через ніч доц змив стежку геть до-чиста.

— Хіба оден Бог святий знає, шо то могло стати ся! — каже Шєвко, — а мені таки здає ся, шо мусїла втопити ся. Пійшла небога неосторожно до води, поховзла ся, а може ще вітер эї потрутив та й пійшла під кригу... А вода велика?

— Буде більше половини берегів.

— О! то на правду велика!

— Я, вуйку, таки поїду до Чортилич ворожки поспитати... може она мені шо скаже..

— Дурний ти з твоєю ворожкою! Она знає тільки, шо й я або ти. От наплите тобі дурниць та й гроші видурить... По мо-

ему, ліпше би дати знати шандарам, щоби за нею розпитували ся в тих селах, що над рікою... може де тіло піймають...

— А я таки поїду! нехай вже знаю, яка мене доля жде.

І Дмитро став страшно плакати, закрив собі лице долонями і товк головою до стіни з великої роспуки.

— Та бо не будь, Дмитре, бабою! Вже їдь собі і до ворожки, коли наважив ся, але не розбивай голови, бо то тобі ніраз нічого не поможе!

— Я ніколи їй марного слова не сказав, а она мені таку гризоту зробила! — голосив Дмитро.

— Ледви, чи она тому що винна... Припадок нещасливиї та й годі!

Дмитро хлипав ще довго, а відтак говорив ся і вийшов.

Другої днини рано Дмитро запряг коні і поїхав до ворожки.

По цілім Закутю рознесла ся вість, що Олюнька десь пропала. Люди всіляко о тім толкували. Довідались о тім і Ганна і Андрій. Андрій ходив як затроєний і не знав, як собі то толкувати. Він жалувал за Олюнькою, бо любив її.

Але всі були тої гадки, що Олюнька пійшла з водсю, як поїла коней, бо утікати не мала де і не було чого. Таж они з Дмитром так файно собі жили, аж любо було на них поглянути!... Ніхто не чув, щоби їй Дмитро лихе слово сказав, та й она перед ніким не жалувала ся. Нещастє та й годі! Воно вже не раз таке лучило ся, що хтось утопив ся...

Дмитра не було два дні в дома, як поїхав до ворожки. Коли-ж вернув, став розказувати людям, що борожка в Чортиличах дуже розумна. Она вгадала всьо до-чиста. Сказала ему, що жінка жиє на певно, але сховала ся в чужім селі, таким, де дві ріки розходять ся а дві сходять ся. До того села най їдс. Перед селом подибле собаку. Най їде за нею, а она заведе эго просто на то подвірє, де эго жінка сховала ся. Казала ему та-кож, що в эго огороді під одною сливкою є закопані гроші. Але хто би хотів умисне тих грошей добути, то би эго геть покрутило. Лише хто би копав під тою сливкою, то би эму нічого не стало ся.

Люди стали міркувати над тою ворожбою. Ніхто, навіть

з бувалих людей, не міг собі нагадати такого села, де би дві ріки сходили ся, а дві розходили. А вже за грішми ніхто би був не копав за ніщо в сьвіті.

— Треба за таким селом пошукати! — рішила шляхта.

Шевко ворожбу таку висьміяв:

— Як ти, Дмитре, можеш вірити в такі нісенітницї, що тобі якась баба наговорила? Шукай вітра в поли! Коли она така розумна, то чому не сказала відразу, як тоє село називає ся? От, дурний! слухав, що хитра баба наговорила! А що-до тих грошей, та таки бреше. Слухай, Дмитре! Як би ворожка знала, де лежать які гроші, то она би їх перша випорпала-ї була би страх богата... От, шельма морочить людям голови!

Але Дмитро, хоч сам не вірив в то вороженє, хотїв таки пошукати за таким селом, де дві ріки сходять ся а дві розходять ся, і запрягши конї їздив через цілий тиждень по околици. Він хотїв показати, що дуже єму на тім залежить, аби жінку відшукати...

— Я єму й не надто дивую ся, — мовляв було Шевко. — Любив єї дуже, та й хоче доложити всїх сил, щоби єї відшукати...

Дмитре вернув з своєї мандрівки, але такого села не найшов.

З того часу минуло щість неділь. Всякі змаганя відшукати Ольюньки були даремні, бо і жандармерія, о всім повідомлена, не могла нічого розпитати. Дмитро все ще удавав сумного, а люди стали забувати.

Костиха була дуже рада, що Ольюньку вже раз — дїдько взяв. Тепер мали розв'язані руки.

— Тобі би, сину, розглянути ся десь за жінкою! — каже Костиха. — Тепер чей-же Шевко не буде так мішати ся, коли єму першій раз не пощастило ся...

— Е, мамо! так скоро не можна. Що би люде сказали? А особливо вуйко дивив би ся криво. Я нібито так розбиваю ся за першою жінкою, а тут уже шукаю другої, поки ще місце не застигло... Треба ще трохи удавати заплаканого, — каже Дмитро і зареготав ся.

— Але-ж бо ти, Дмитре, умієш удавати, умієш! Я би так бігме, не потрафила...

— Бо инакше годі! Як би я показував перед людьми утіху з того, що Олюнька пропала, то що би люде сказали? Госводи! ще би говорили, що я эї сам утопив...

Дмитро знес засміяв ся.

— А Боженьку мій! а хто-ж би міг таке на тебе погадати, моя дитино! я би тому сама очи видрапала!

— Я маю сьвідків, де я був тогді, і нічого мені не може стати ся! — кричав Дмитро, наче-б эго справді хто помовляв. Або то так трудно самому втопити ся? Поховзла ся та й пійшла в воду! А може дідько до неї приступив та й сама скочила з берега... Хто то може знати?

— Та вже чи так стало ся чи як, одно добре, що мені поперед очи не снуэ ся! — закінчила розмову Костиха.

XVIII.

— Панэ Цибульський! Може би ми пійшли нині на рьку з волоком? га?

Так говорив знакомий уже нам Базьо до свого сусіда Цибульського, що також ловлею риб займав ся.

— Може! Я вже давно не був над рікою і не знаю, як там показуэ.

— Я був нині. Вода чиста як сльоза і цілком спокійна.. ле-ди вже відплили:

— Як так. то варто пійти. Тепер Великий піст, то можна буде добре продати... було би на сіль.

— І я так кажу, — говорив Базьо, — але з крошнею нема що йти. Тепер повинна бути риба грубша, то що крошнею зробиш? Волоком то й сума витягнеш!

— А коли пійдемо?

— Хиба як змеркне ся. Ніч не дуже то буде темна, бо тепер місяць цілу ніч сьвітить.

— Добре, добре! я заїду до вас.

Вечером того дня вибрали ся Базьо і Цибульські на рибу. Умовились, що затягнуть волок коло "стежки" і дійдуть до села. Коло тої "стежки" вода була спокійна. бо туди ніхто не гошив худоби до пійла.

Базьо виліз на під і здіймив волок свій, що від осени там спочивав. Оглянули оба при світлі, чи нема де діри, звиншули волок і взяли довгі дручки, котрими мали рибу з пі-під вер

болозів виганяти, взяли квартиру горівки, хліба, солонини і сірників та кілька віхтів соломи.

Базів вихованок, котрого Базьо виратував підчас повенни з Дністра, сидів за той час на постели і бавився якимись патичками. Була се гарна дитина з білим як лен волосєм. Він придивлявся тій роботі.

— А де ви, тату, йдете?

— Йду на рибу.

— А що мені принесете?

— Принесу тобі рибу, лише щоби-сь мені за той час не плакав, бо прийде "дика баба" і возьме тебе...

— Ні, не буду плакати... я пійду спати...

Базьо дав малому трохи молока і кусник хліба, загасив світло, оглянув ся по хаті, а відтак вийшли оба з Цибульським. Базьо замкнув хату і ключ встромив за стріху. Дитина ніраз не плакала, що Базьо лишив її саму в хаті і погасив світло. Она вже привикла до таких нічних екскурсій свого опікуна.

Ніч була досить темна, бо місяць ще не зійшов, а небо врило ся сірими облаками. Ім не першина було так ходити, бо оба були досвідні рибачки і найбільше нічною порою вибиралися до своєї роботи.

Цибульський ішов передом. Був се чоловік середного росту і сухорлявий, а відзначав ся між пишнівською шляхтою тим що носив усе довге, рівно в кружок підстрижене волосє. За ним поступав на своїх коротеньких, трохи закривлених від себе ногах грубий Базьо. Оба несли звинений на держачах волок. підпирали ся довгими дручками і покурювали люльки. В воздуху була така тишина, що кождий з них чув битє власної крови.

На визначене місце треба було йти з годину.

— Знаєте, панє Базилі! мені тепер прийшла на гадку Лукашева Олюнька. Не знати, що з нею стало ся?

— Та що стало ся? Утопила ся та й уже!

— А мені здає ся, що ні. Як би втопила ся, то вже би зї певно вода десь винесла.

— Не конче! Могла заплинути де під корч, то і цілий рік полежить, поки риба її не зїсть. Я знов гадаю, що як би не уто

пила ся, то вже би конче був якийсь знак про неї, а то ні слиху ні диху... пропала як сіль на воді!

Оба рибачки станули на означенім місци. Потягнули горівки з фляшки і закусили хлібом.

Розвинули волок. Один мусів перейти на другій бік.

Базьови було байдуже і серед зими по воді бристи. Він взяв чоботи на шию, підобрав штани, взяв в одну руку волок за держак а в другу дручок і спустив ся з берега у воду. Він пробував дручком дно ріки і тягнув за собою волок. На другім боці узув чоботи і поправив волока.

Тепер треба було поступати поволи і горнути волок серединою ріки.

— "Форвертс!" закомандував Базьо.

Рибачки рушили проти води йдучи берегами. Они ударили дручками по підбережних верболозах, щоби виполошити рибу з корчів і нагнати її до волока.

Треба було подивити ся, чи що не зловило ся.

— Завертайте до мене, панэ Цибульський!

Цибульський стягнув чоботи, підібрав ся і став обережно пробуючи дручком прямувати на другій бік.

— А то зимна вода. аж кости ломить! — каже Цибульський коли вилазив на другій беріг.

Базьо хопив за наставлений ему дручок і поміг Цибульському вилізти на беріг. Цибульський сів зараз і став надягати чоботи. Базьо наганяв до поспіху:

— Скорше звивайте ся, бо риба утече!

— Вже тепер не втече, коли волок стягнений.

— Ну, тепер враз на беріг!

Стали тягнути волок.

— Чекайте, чекайте! до чогось зачепив ся... Осторожно, щоби не роздерти! — говорив Базьо. — Ну, тепер відчепив ся. Далі!

Притягнули до берега.

Стали шо сили витягати волок на беріг.

— Тепер раз-два-три!

Стали шо сили витягати волок на беріг.

— Ов! щось тяжке... Може груда леду попалась до воло-

ка... Ану подивім ся!

Волок уже був на березі.

— Господи! та то якийсь чоловік! — каже Цибульський, що першій придивив ся.

Базьо випустив волок з рук, запалив віхоть соломн і став приглядати ся при світлі.

— Панэ Цибульський! таж то Олюнька!

— Та бігме Олюнька!

Стали хутко розвивати волок на березі. Вже й не зважали на зловлену рибу, що підсакувала на березі, а декотра пірнула таки в воду.

На березі лежала справді Олюнька. Була одягнена в зимовий кафтаник, в спідницю і чоботи. З голови зсунулась хустка геть на шию. Слюнька була синя на лиці — звичайно утоплена. Одного ока не було, і уха риби понадкусували. Волосє з половини голови облізло геть; лишила ся ще еї чорна довга коса, що розвинулась і лежала на еї грудех як гадина.

Оба рибакн присвічували соломною і стояли над трупом та приглядались ему. На їх лицях малював ся переполох.

— Що будемо робити? — питає Цибульський, коли не стало чим сьвітити.

— Треба дати знати до села.

— Ходімо!

— Е! та оба не піїдемо. Може' за той час забічн вовк або пес якій та покусати тіло. Я гадаю, най оден лишить ся тут, а другій най біжить до села.

— Я би тут не лишив ся за жадні гроші! — каже Цибульський.

— То я лишу ся, а ви йдїть!

Базьо став зараз збирати сухе бадилє і рубати тернину сокирчиною, що мав з собою. Цибульський збирав ся йти.

— Ага! панэ Цибульський! лишїть менї флящину, бо буде скучно.

Цибульський подав Базьови горівку і хлїб, а сам пїйшов поспішно до села.

Тимчасом Базьо розложив огонь, прийїс з недалекого стїжка цілий оберемок сїна, постелив коло огню і поклав ся. Олюнька лежала звершена до него лицем. Базьо, покурюючи

люльку, став пильно приглядати ся їй при сьвітлі поломени. На еї лиці малювала ся безнадійна роспука. Губи були скривлені і отворені, як би тільки-що кричала, заки бідна еї душа вийшла з тіла.

Базьо заедно докладав нарубаной тернини до огню; ему було при сьвітлі розрадійше. Від трупа не міг відвернути очей та порушував своїми м'ястими вусами.

В воздуху була мертвеча тишина. Огонь тріскотів весело, кидаючи іскрами. На тім широком просторі над спокійно і тихо пливучим Дністром під сірим нічним небом лежала нежива сирота Олюнька, а біля неї сидів сумовитий старий рибак.

"Щось то мусіло межі ними бути, що аж таку смерть собі найшла... Але щоб она сама на себе руки наложила! в то мені чогось не хоче ся вірити. Та деж би? Така молода, красна, богата і така богобоязлива. То не може бути!..."

Тимчасом Цибульський зайшов проти села, перебрив ріку і пійшов просто до префекта. Тут була злюща собака і еї з ланьцуха спустили на піч. Цибульський перейшов перелаз і мусів пильно обганяти ся дрючком, бо пес насів ся на него з усеї сили і лаяв, що голос пійшов аж селом. Від того обізвались собаки по цілому селі і счинив ся галас як проти вовка. Цибульський дібрав ся нарешті до вікна і запукав.

— А хто там? — питають з хати.

— Вставайте, панэ префекцэ! то я... Цибульський.

— А чого вам треба?

— Ми пійшли сеї ночі з Базьом на рибу в ночи та й витягли з води Лукашову Олюньку.

В хаті заметушились. Префект став будити своїх. Заблисло сьвітло. Старший префектів син отворив двері і ввійшов з коцюбою відганяти собаку. Пес лаяв ся скажено і забігав з ріжних боків коло Цибульського, щоб эго хопити хоч раз за литку.

— А підеш мурин! марш! ти пся кров!... Проню до хати!

Цибульський ввійшов до хати, держачи дрючок позад себе.

— Добрий день чи добрий вечір! вже сам не знаю...

Поки-що префект обув чоботи, задягнув кожух і шукав шапки.

— Та що ви кажете, панэ Цибульський? Свэнтій Антоні! а то ти бідна сирота, аж в Дністрі знайшла долю! Кажіть: як то було?... Ага! Андрусю! — звернув ся префект до сина, — іди зараз збуди Яцьового Яся, ассесора, най сюда приходить!

Поки Андрусь одягав ся, Цибульський каже:

— Та ми ишли на рибу з Базьом. Затягнули волок против "стежки" і тягнули сюди до села, звичайно як рибу ловить ся. Потому тягнемо на беріг, а тут щось не пускаэ. Ми гадали, що волок зачепив ся о якій корч, та й тягнемо уважно. Волок ру шив ся, але все ще тяжкій. Ми до берега. Заперли-сьмо ся оба що сили... ба! Я дивлю ся, а то чоловік! Базьо засьвітив соломою і зараз ми пізнали, що то Олюнька.. Бідна вже одного ока, не маэ та й уха щось понадгризало..

— Що з нею могло стати ся?..

— Господь знаэ!

— Ви оба прийшли?

— Ні, Базьо лишив ся там коло тіла. Могли би пси поїсти, та й о вовка або лиса за рікою не трудно.

— Дуже добре ви зробили! Треба післати по комісію до суду, а як би пси тіло розволікли, то і комісія ні на що не здала ся.. Она, хоч самоубійниця, а все то хрестіяньске тіло.

— Ей! мені, панэ префекцэ, здаэ ся, що она сама собі то- го не зробила..

— То ся дасть видіти.. Доктори пізнають вам зараз.

Надійшов Яців Ясьо, перший асесор. По дорозі Андрусь розповідав ему, що стало ся.

— Дзінь добрий, панэ префекцэ! Ну, що будемо робити?

— Пійдемо збудити Дмитра, най запряже фіру і поїде ся по трупа. А далеко то? — питаэ Цибульського.

— Може буде сто кроків від стежки сюди... Але труп ле- жить за рікою.

— Ну ходімо!

Війшли всі три з хати префекта і пійшли просто до ха- ти Дмитра.

На дворі сьвітив місяць.

Всі три перейшли перелаз і станули під вікном. Префект запукав в раму.

Дмитро спав на лаві під вікном. Він зараз схопив ся і заглянув у вікно.

— Хто там пукає?

— Я, префект... Отвирайте зараз!

— Та чого вам треба в ночі?

— Отвирайте! скажу вам в хаті.. то справа урядова!

Дмитро ще не стямив ся добре зі сну і не міг гаразд зміркувати, чого хотять від него. Поки пійшов відчинити двері, Костиха засьвітила.

Префект, асесор і Цибульський вийшли до хати.

— Панэ Дмитше! запрягайте зараз коні, поїдете по жінку.

— По яку жінку? — питає ще заспаний Дмитро.

— Та я не знаю, чи багато ви мали жінок... Я лише за одну знаю — за Олюньку.

— Але Олюньки нема! — каже настрашений Дмитро.

— Э! знайшла ся... От пан Цибульський витягнули її сеї ночі з води.

— Дмитрови шо-раз більше морозило спину зі страху та корчило в животі. Віи не знав, що казати.

— А де-ж она? — питає Костиха.

— Там, де її витягнули.. за рікою. Треба її сюди привезти.

— Я... я... за жаді гроші не міг би на ню подивити ся! — каже Дмитро.

— За гроші не подивите ся, але таки так... Приказую вам запрягати коні і зараз їхати! А то що? аби я ще форшпанамі вашу жінку возив?

— Не можу! ой. бігме не можу! — просив ся Дмитро, складаючи руки перед префектом.

— Мусите! — гримнув префект і тупнув ногою.

Дмитро став плакати, трясти ся, а далі метнув ся з хати і сховав ся кудись.

— Здурів чоловік, чи що! — каже асесор. — Що будемо робити?

— Та що з дурним порадиш? — відповідає префект. — Ходім до эго тіточного брата Антося, най він їде.

Пійшли.

Дмитро, босий, без шапки і свитини утік до стайні і сховав ся під жолоб.

Коли префект з людьми відійшов, Костиха вийшла на обійстэ і стала кликати сина:

— Дмитре! Дмитрися! вже пішли... ходи до хати, бо за мерзнеш...

Дмитро вбіг до хати. Він так виглядав, що страшно було на него глянути. Очи витрішив, лице скривило ся, волосся найжилось, а на цілім тілі тряс ся як в пропасниці.

— Ой мамо! мамуню! ратуйте мене! Я згину... они сюди ще раз прийдуть і скажуть їхати, а я не можу... ой-ой, не можу...

— Не бій ся! я тебе сховаю... Лізь під перину!

Дмитро скочив на постіль і з головою накрив ся периною.

За хвилю вернув префект, але вже до хати не заходив. Асесор і Цибульський помагали Антосьови ладити воза і запрягати коней. Антося збудив префект і казав, що він яко найблизшій свояк мусить їхати по братову, бо Дмитро кудись утік.

Антосьо виїхав з обійсть: з ним поїхав Цибульський. Префект і асесор зайшли поки-що до хати і ждали, поки верне фіра. По дорозі збудили писаря, щоби зладив письмо до суду, котре треба було рано вислати.

Дмитрова фіра мусіла обїхати аж на міст, заки дістала ся за ріку. З далека побачили огонь і до него прямо їхали.

Базьо почув, як віз тарахкотїв, встав з свого леговиска, приткнув руку до очей і дивив ся, хто їде.

— А то ви, панє Цибульський?

— А я!

— Підїхали. Антосьо приглянув ся при сьвітлі трупови, похитав головою і зітхнув тяжко та перехрестив ся. Постелили на возі сїна і стали ташити Олюньку. Двох взяло еї за плечі, сден за ноги, і так поклали еї на віз. Конї стали форкати і стричи ухами; зачули труна. Цибульський сїв на віз Базьо поклав коло Олюньки волок, а сам пішов коротшою дорогою до села.

Фіра приїхала до села доперва над раном. Префект стояв уже серед села з асесором і деживав. Казав утоплена завезти на обійстє Дмитра і сам тамтуди пішов огородами.

Тимчасом Костиha, як фіра поїхала і на обійстю стало тихо, хотїла Дмитра успокоїти.

— Мав би ти, сину, розум! та чого так страхати ся, як ма-

ла дитина? Не бій ся, она вже не встане... От добре, що эї знайшли, та вже на певно знаємо, що чорт эї взяв... Тепер маеш сьвіт вільний і зараз по Великодни пошукай собі яку жіночку. Я тобі сама вишукаю. Тепер вже на-безпечно можеш оженися і ніхто тобі того за зле не возьме. А так треба було Бог зна кілька чекати, поки би эї знайшли... З того тобі би лише тішити ся... Не хочеш эї видіти, ну то не будеш — эї повезуть тепер до громадської канцелярії, а потому поховають — та й спокій голові...

Дмитро на тую потіху не відповів ні слова. Одно хіба ему подобало ся з материної бесіди, що не буде потребувати видіти Олюньки, бо эї повезуть до канцелярії громадської. Дмитро одягнув ся...

Відчинились двері і ввійшов префект.

— А но, зладьте стіл в хаті, щоби було де труна положити, заки приїде комісія...

В Дмитра наче громом ударило. Він бояв ся глянути на Олюньку, але не менше і настрашив ся комісії. Він не зазув уже чобота, що держав в руках; таки в однім чоботі приступив до префекта і став эго крізь плач просити, щоби Олюньку поклали бодай в шопі.

— Та де-ж утоплена в хаті класти? Бійте ся Бога, панэ префекцэ! змилуйте ся... Я би до хати не міг ніколи більше ввійти та страви до губи взяти.

Дмитро а за ним і Костиха зложили перед префектом руки як до молитви.

— Та най уже буде і в шопі! — пристав вкінци префект.

Поки-що Дмитро затягнув другій чобіт і метнув ся з хати, щоб не бачити, як Олюньку будуть знимати з воза.

Заїхала фіра на подвірэ. В шопі поставили дві порожні бочки, поклали на них дві дошки, що ними возять гній, і занесли туди Олюньку. Поклали горілиць і зложили руки на грунцях.

Сумно і страшно було подивити ся на тую так марно зівялу цвѣтку. Олюнька, що кілька тижнів лежала в воді під ледом, не дуже змінила ся і можна було эї пізнати з лиця зароз, хоч одно око було вибите а уха понадгризані. З цілої колишньої краси эї осталась эї довга чорна коса, що тепер лежа

ла коло неї на дошці і звисала в низ.

Люде, що походили ся, клякали в шопі і тихо молили ся. Зайшов і Шевко з жінкою. Они зараз рано довідались, що стало ся. Шевко насупив брови і не говорив нічого. Шевкова утирала хусткою сльози.

Префект казав накрити трупа простиралом і замкнути шопу, заки приїде комісія.

Вістка про знайденє Олюньки рознеслась блискавкою по селі. Коже було цікаве щось докладнійше довідатись, то люде не давали спокою ні Цибульському ні Базьови. Они оба з початку оповідали по кілька разів, аж в горлі їм засохло, але відтак було їм того за багато і позамикали ся в хатах.

Було вже з полудня, як приїхала в село судова комісія. Приїхав судия слідчий з писарем та двома лікарями. Префект повів їх на Дмитрове обійстє.

Отворили шопу і зняли з Олюньки простирало.

— Хто-ж єї найблизшій, щоби сюди прийшов і пізнав єї?
— спитав судия.

— Та Дмитро Костів, — каже префект.

Дмитро сидів за той час в хаті. Заткав очи долонями і ні до кого слова не хотів промовити. Костиha вговорювала єго, аж плакала, але нічо не помагало. Дмитро сидів як закланий.

Тепер увійшов до хати префект, а за ним кількох шляхтичів.

— Дмитре! пан судия кличе.. ходіть сюди!

Дмитро, як почув тії слова, затряс ся цілим тілом, підвів у гору голову, але не відповідав нічого, ні з місця не рушав ся.

Префект хопив єго з шляхтою за плечі і вивели на силу з хати під шопу. Підвели єго до Олюньки. Дмитро опирав ся, як міг, а тепер затулив собі очи і не хотів глянути на трупа.

— Є! во! то мусить бути! — сказав сердито префект і відірвав Дмитрови долоні від очей. — Подиви ся, чи она?

Дмитро поглянув на Олюньку, скочив в-зад, наче-б єму хто розпаленим зелізом до очей тикнув, і закричав несамовито:

— Она, она! Олюнька! гвавту! пустіть мене!

По тих словах Дмитро видер ся з рук шляхти, побіг як

божевільний до хати і присів на запічку в самім куті. Тепер вже не затикав очей. Він дивився в якусь страшну темну даль. Цілий був блідий як труп, уста на пів отворені, з вишкіреними зубами, дрожав судорожно та цілий трясся.

По утечі Дмитра судия слідчій поглянув значучо на лікарів, але не сказав нічого.

Казали здохнути з Олюньки оден лікар виїмає ніж і почалась робота. Другий лікар наглядав пильно за роботою свого товариша. Судия за той час проходжував ся з кута в кут і курив папіроску одну за другою.

На обійстю глотився парід з усіх сторін. Одні заглядали другим через голови, ставали на пальнях, вилазили на плоти, де хто міг. Бо ж то не мала річ — бачити, як чоловіка рижуть...

А поки-що на обійстю збили теслі домовину, цілком просту, з негладжених дощок, старих, які попалися під руку...

Лікарі покінчили свою роботу і поклали порізане тіло в домовину та пішли до хати писати протокол. Оден лікар каже:

— Гарна була дівчина, нічо казати! Шкода, що так молодо зійшла зі світа...

— Та де то, прошу пана, дівчина? — відозвав ся префект — та вона вже більше трох місяців була замужна..

— Замужна? То не може бути!

— А! як же не може бути, коли так єсть? — каже префект з повагою, — отсе єї чоловік.

Префект показав на Дмитра, що сидів непорушно на запічку в куті.

Лікар глянув на Дмитра.

— То сей панич такій мудрий? Тепер я й не чудуюся, що она від такого мужа утопила ся...

На тілі Олюньки не знайшли сліду якого-небудь насильства, отже лікарі орекли, що тут було самоубійство.

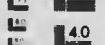
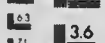
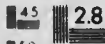
Судия став далі питати Дмитра, але той не відповідав ні словом. Виглядав так, ніби нічого не розуміє.

Лікар приступив до Дмитра і взяв єго за руку. Дмитро трутив єго від себе. Лікар придивився єму близше і сказав до судії:

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

— Ледви, чи він вас розуміє, пане судійо...

Суд я став питати Костику і она розповіла все так, як Дмитро був її навчив.

Випитали ще Базя і Цибульського, списали все до протоколу, і комісія поїхала до міста.

Коли се діяло ся, забили віко домовини і поклали її на віз. Антосьо поганяв кіньми і повіз братову на цвинтар. Священика не треба, бо се самоубійниця. отже християньского похорону не може бути; навіть хреста не було. Шевко хотів бодай свяченою водою покропити, але води в Костики не було. Повезли так. А мимо того за домовиною Олюньки йшло ціле Закутє. Всі її любили і сердечно жалували, жінки плакали.

Сумно виглядав Олюньчин похорон. По такій великій громаді людей, що йшли за домовиною, можна було думати, що то умерла якась знатна особа. А то бідна сирота, утопленниця, нага, покряяна лікарским ножем, зложена в простій скрини з старих дощок заледви кілками позбиваних, на простім возі без полукішка. на яким звичайно гній возять... Нема ні хоугов ні хреста... не чути християньского співу...

Бідна Олюнька! Ціле житє перейшло їй по тернині, ні одної рожі, ні одної веселої години... Та й смерть не ліпша межі кригами розбурханого Дністра... а похорон страшний! навіть жebraка так не ховають...

Привезли Олюньку на цвинтар пишнівській і закопали під самим плотом у кутику. Она певно була би собі бажала лежати коло дідуся... Годі! самоубійників ховають в кутику під плотом.

Бідна Олюнька! Она за життя так дуже любила сей цвинтар. Любила тут пересиджувати цілими годинами, думати, летіти мислями аж під самі хмари, і ще дальше — в незнану країну. де її дідусь... Любила слухати, як тут літом пташки щебетуть...

Тепер сповнились її багант... хоч раз сповнили ся! Тепер її душа з дідусем і розповідає ему, яке тяжке горе мусіла перебути, заки до него дістала ся. Від тепер над її бідною могилкою від ранної весни що дници пташки щебетати будуть... все, все.

Щаслива тепер Олюнька!

ХІХ.

По похороні Олюшки на обійстю Дмитра стало пусто. Ніхто туди й заглянути не хотів. Шевки пійшли з похоронів просто до дому.

Ті люде, що були в хаті, як комісія списувала протокол, і чули, що говорив лікар, рознесли то по селу.

Публична гадка обернула ся проти Дмитра. Эго і так не дуже то в селі любили; тепер забули зовсім на эго добрі прикмети, що їх мав, і ніхто не сказав про Дмитра доброго слова.

Дмитро просидів на запічку цілу ніч. Костиха з дочкою хотіли эго положити до постелі, але дарма. Він не обзивав ся ні до кого і відтручував кожного, хто эго лиш доторкнув ся.

Рано післала Костиха дочку по Шевка. Дмитро і Шевка не пізнав. Эго очи палали як огонь, хоч були без мисли, без життя. Щоки почервоніли як бурак. Шевко взяв Дмитра за голову рукою — голога аж горіла.

— Тут щось зле, сестро! він цілий горячий як розпалене зелізо... Треба післати за доктором...

Післали таки Шевковими кіньми за лікарем.

Лікар приїхав, оглянув Дмитра і похитав головою. При тім треба було Дмитра на-силу держати, бо всіх відтручував від себе.

— А що? — питає Шевко лікаря.

— Ще не знаю... либонь чи не тиф... Прошу сюди не заходити, бо небезпечно. Аде і для него небезпечно, — каже лікар показуючи на Дмитра. — Він ледви вийде з того. Горячка така що найсильнійший чоловік не витримає...

Костиха не могла всидіти в хаті. Їй аж мурашки лазили по-за спину, щоби не заразила ся від Дмитра і не умерла.

— Ой Антосю! я така змучена, що ледви на ногах стою, і голова болить... Я би так трохи спочила...

— Та лїзьте, тїтко, на піч і спїть! — каже Антосьо.

— Дитино моя! я би тут не могла заснути... Я пійду до твої мами...

— Та йдїть!

Костиха вїйшла, а коло хорого Дмитра лишив ся сам Антось.

Дмитро аж до вечера лежав спокійно і дивився заєдно в одно місце.

Над вечером став хорий непокоїти ся. Він розкидав руками, копав ногами і воркотів щось. Эго палила страшна горячка. Нарешті Дмитро сів на постели. Эго очи палали як два жарючі вуглі.

— Ага! вже знаю... Мушу пійти і пійду... Даймо на то... ха ха ха!

Він пекольно зареготав ся. В эго сміху сичало щось і свистіло.

Антось аж примерз до лави, так настрашив ся.

Дмитро плів дальше:

— Може би сокирою?... Ні, буде кров... сокира нездала... і мотуз нездалий... всьо нездале... Треба щось иншого вигадати... Олюнька! йди мені зараз коні пойти!... зараз!... чуэш?... Місячок сьвітить і ясно...

— Дмитре! Дмитрусю! що ти, брате, говориш? — відізвав ся Антось, наблизившись до постелі.

— Хто то говорить? — спитав Дмитро, хопив Антося за руку і вдивляв ся в него, не пізнаючи.

— Та то я, Антось, твій брат.. не пізнаэш мене?

— Пізнаю... Знаэш? буде моє весіля... я тепер богач буду.. По Олюньці, даймо на то, четвертина, по Шевку всьо... розуміэш? Богач на ціле село... А які коні. корови!... я пан.. розуміэш? В дворі таких коней ні коров нема.. і Олюньки нема.. Она мусить щезнути, мусить зараз... таки зараз... Лід пустив, вода велика... місячок сьвітить... а вітер! чортячий вітер!... то дуже добре... Сокира нездала... мотуз також нездалий... Олюнька! гайда з кіньми!... коновки возьми!... Певно, тепер найліпше... я зараз пійду... зараз пійду.

Дмитро схопив ся з постелі і хотів іти до дверей.

Антось схопив эго з заду.

— Дмитрусю! брате мій! не йди, прошу тебе!

— Чому не йти? А я пійду! Тепер пора йти... вітер такій сильний, шумить аж страшно... свого слова не почувэш... вода велика... криги несе... тепер...

Дмитро дер ся отворити двері.

Антось притримував эго з цілої сили.

— Не йди, Дмитрусю! там зимно...
— Саме добре... Тепер або ніколи...
— Завтра пійдеш, за дня...
— Дурний! за дня не можна... люде би мене виділи.. Тепер!
— закрикав Дмитро, люто видираючись Антосеви.

Антось був сильний і таки поконав Дмитра. Затягнув до постелі і звалив эго там.

Дмитро сів знов на постели і дивив ся цікаво в вікно...

— О! видиш?

— Що?

— Олюнька! о! як з-під криги руки витягає до мене... Ага! не поратую. ні! пропадай! Ти мені сьвіт завязала... ха-ха-ха!... Ой, гвалту! ратуйте! она лізе до мене, не дайте мене! — і Дмитро став засувати ся на постіль в сам кут і задягати на себе покривало.

— Та бо успокій ся, Дмитре! — каже Антось, беручи эго за руку. — Тут нікого нема...

— Нема?... А Олюнька де?

— Та эї вчера поховали!

— А она чого сюда прийшла? Ага! поховали, порізали та й поховали... закопали, а она прийшла... о! прийшла! сидить на лаві. без ока. без вх яка страшина... Вижени эї з хати! возьми сокиру, забий эї, буду мати сьвіт вільний.. О! лізе до мене, бере мене, бере... гвалту! ратуйте!

Дмитро чепив ся з цілої сили Антося за шию, трохи эго не удусив.

Антось не знав, що з собою робити. Эму здавало ся, що такої ночі не витримає, а тут нікого прикликати в ночі не поміч та й ніяк хорого відступити. Він на-силу віддер руки Дмитра від своєї шиї і повалив эго знов на постіль.

— Лежи спокійно, бо зараз закличу Олюньку, щоб тебе взяла! — погрозив Антось, хоч эму самому від того морозом повіяло за спиною.

Дмитро, як та мала дитина, котру вовком полохають, стишив ся на постели і лежав спокійно.

— Чи то правда, що на тамтім сьвітї э суд? — питає.

— Та певно, що эсть.. Лежи тихо, бо Олюнька прийде!

Антось спробувавши раз того способу, уживав эго даль.

ше, щоби хорого успокоїти.

— Я жадного суду не бою ся... я маю маэток... і ще більше буду мати. Прошу! даймо на то... э своэ, до того четвертина по Олюньці і по Шевку всьо... пан!..

Антось зміркував, що Дмитро найспокійнійше говорить про маэток.

— Певно, що ти богатий, Дмитре, дуже богатий, ти пан! Своэ э, по Олюньці четвертина і Шевкове всьо...

— На Шевковім она маэ доживітэ.

— Маэ...

— Олюнька не маэ доживітэ... Я собі пораджу з бабою.. а від чого-ж моя голова? Полонка э.. Нема-полонки, тепер добре... лід поплив з водою. вода велика, а вітер такий сильний тепер добре... я зараз іду... тепер іду...

Дмитро схопив ся і хотів злазити з постелі.

— Лежиш ти тихо?... бо Олюнька прийде!

— Не бою ся эї, нї! тої жаби зеленої! — кричав скажено Дмитро — останна їй година!

Він зірвав ся з ліжка, але Антось опять поконав эго і довго борикав ся з ним.

Так було аж до півночі. Дмитро заедно плів, кричав і схапував ся з постелі. Відтак знеміг ся дуже і лежав спокійно. Тіло эго було таке розжарене, що Антось не міг на нїм своєї руки вдержати.

Над раном Дмитро застогнав тяжко, протяжно, напружив ся так, що аж ліжко затрішало, і — перестав жити.

Костиха справила синові слаўний, богацкый похорон. По дорозі читали кілька евангелій, була відправа в церкві, але людей було на похороні дуже мало. Були Шевки, кілька шляхтичів-сусідів і тії, що хотіли добре наїсти ся та напити ся на поминках.

Що-до того, то Олюньчин похорон був богато красчий.

Дмитра не злюбили всі і не конче хотіли за ним на цвинтар чалапати по болоті.

XX.

Другої днини по похороні Дмитра прийшов від сторони Вибулова жандарм в Закутэ. Видно було, що эму чогось

слішно, бо перескакував калужі болота, а сам був оболочений по саму шию. Се був чоловік знакомий в Закутю між шляхтою бо сам був шляхтичем з третього села.

Жандарм зайшов прямо до префекта, де того дня зібралась була рада громадська.

— Добрий день панове! Фе! як погано на дворі! така зла дорога, а я еще від вчера в службі...

— Та звичайно, в тій порі не може бути сухо, — каже префект. — Та було собі заказати форшпан в селі!

— О то би споміг ся! Заки би тії конята з болота битягли, а би десять раз скорше пішки зайшов...

— Та сідайте, прошу!

Жандарм присів на лавці, здіймив з себе капелюх, обер хусткою з чола піт, а карабін поставив у кутику. Він уважав себе тут між своїми людьми.

— Ви, панове, за той час кінчіть радити, бо я з паном префектом маю нині одну важну роботу в Закутю.

— О! а то що таке? — спитало нараз кілька голосів.

— А за тую Ольюнку Лукашеву! Знаєте, що з нею стало ся?

— Та як не знати? Утопила ся, відтак її знайшли та й поховали...

— Ба! А знаєте, хто її втопив?

— Та як знати? — каже префект. — Комісія сказала, що сама втопила ся...

— Слухайте панове! Коли то та Ольюнка пропала? чи перед Йорданом, чи по Йордані?

— Акурат три дні по водосвятю... Так, так! — каже префект — сего року не можна було на ріці води святити, як звичайно, бо вже лід пускав. Йордан був в понеділок, а то стало ся в четвер.

— А як тогді було на дворі?

— Заверуха така, що страх! Вітер аж стріхи здирав та просто від полудня до ріки.

— А було місячно?

— От, як з-поміж хмар, — обізвав ся оден з радних. — Часом, як хмару вітер рушив, то заясніло трохи, а потому знов було млаво; але темно не було, — каже той радний. — Я того

вечера вертав з торгу з міста, то добре памятаю. Трохи не загнув, заки до дому дібрав ся...

Жандарм дивив ся дальше в свій записник.

— А скажіть мені, панове, як називає ся эї чоловік на імя?

— Таж Дмитро!

— Ну, тепер мені ясно. Дмитро утопив жінку, — каже жандарм. — Ходіть, панове, я эго зараз мушу взяти.. Панэ префекцэ! закажіть мені форшпан!

Шляхта не могла отямити ся з зачудованя. бо нікому таке й на гадку не прийшло. Шляхта дивилась оден на другого з перераження і ніхто не міг слова промовити. Щоби такій порядний і працьовитий шляхтич, як Дмитро, поважив ся на таке злочинство... то хиба не може бути!

— Ну ходіть, панэ префекцэ! — каже жандарм. Він заложив на голову капелюх, поправив ремінні перехрестники і взяв з кута карабін. — Мені дуже больно! Пташка я либонь тепер застану в гніздочку та... эму пацьорочки на рученята, щоб не полетів... А то мені... гука вдала ся! буде "бельобунг," бігме! — говорив розрадуваний жандарм — ходім!

Префект отямив ся перший.

— Ви эго, панэ Садловський, не возьмете.

— Смійте ся з того! Я не таких великанів та силачів брав! що ви говорите! Або мені першина? Я маю свій спосіб! — горячив ся жандарм.

— А эго таки не возьмите!

— Чому?

— Бо ми эго перед двома днями поховали.

— Бійте ся Бога! то не може бути!

Жандармови на тую вість трохи карабін не випав з рук.

— А о! най скажуть панове шляхта..

Жандарм подивив ся не довірчиво на присутних а они лише головами похитали на знак, що префект говорить правду.

— Шкода моєї роботи! — каже жандарм сїдаючи на лавку. — Тепер по правді нема чого спішити ся: можна спіchnути.

Він здіймив знов капелюх, поклав на стіл і розіпняв плащ.

— А то мені — каже — збитка зробив! най эму там! Тако

го мені ще не трафило ся, щоби винувалець утік мені з-перед носа на тамтой сьвіт...

Тимчасом префектова поставила на столі горівку, хліб, ковбасу, і стала припрошувати гостя. Садловський був голодний і уплітав з цілої сили.

— Та скажіть, будьте ласкаві, з-відки ви о тім дізнали ся, що то Дмитро жінку втопив?

— А чому-ж би ні? Тепер, коли винувалець умер і процесу тут з ним не буде, можу вам всьо розказати.

Жандарм напив ся ще горівки і став оповідати:

Як ми — каже — дістали відомість о тім, що в Закутю пропала жінка, то натурально стали ми за тим слідити. Та як тут що знайти? Аж нині я був в Вибулові на патрули. Каже мені війт, що оден хорий чоловік хоче мені щось сказати.

— На що він хорий? — питаю?

— На пропасницю... вже щось шість неділь лежить.

— Чого я там пійду? — кажу — що я з хорими маю робити?

— Але — каже війт — щось дуже важного має вам сказати...

Ну, я йду. Приходжу. Чоловік лежить на постели такій мізерній, що йно тїнь чоловіка, шкіра та кости.

— А що мені маєш, чоловіче, сказати?

— Ой паноньку! Бог вас надніс... Я сконати не можу, сам Бог не хоче, щоби я таку важну тайну заби; ав з собою до гробу...

Я зацікавив ся.

— Що таке? кажіть!

— Ой паноньку! я видїв власними очима, як якійсь чоловік в Пишнівцях жінку утопив в Дністрі...

Ага! — гадаю. — я саме шукаю за тим...

— Говоріть, чоловіче, дальше!

— Я то видїв та мені волося ще нині дубом стає, коли згадаю, як то страшно...

— Ну, говоріть — кажу — як то було, лиш не брешіть....

— Ой паноньку! Я над гробом, Бог мене буде судити, як би я що збрехав хоч одно слово...

Хорий поправив ся на постели і говоріть дальше.

— То було як-раз у четвер по Йордані. Я вертав з міста з торгу по-за ріку. Якось забавився в місті і мої сусіди поїхали всі. До Карлович то я присівся з якимсь чоловіком, а з-відти треба було йти пішки. Хоч завируха була страшна, бо вітер такий віяв, що з ніг валив, і дощем кидав, але було місячно і видно було дорогу. Я присівся проти пишнівського Закутя за рікою під корчем, щоби трохи спочити. Вітер віяв до мене проsto з села. Я чув кождий шелест в Закутю, кожде слово, що хто говорив. Від Закутя надігнала якась жінка пару коней, вела їх за поводи і несла на коромеслах коновки. Я її добре видів, бо саме місяць вийшов з по-за хмари і освітив її цілу. Була одягнена по шляхотски. Як уже була недалеко ріки, надбіг за нею якийсь шляхтич — хлоп великий і ще не старий. Жінка обернулася до него з острахом:

— Як ти мене, Дмитре, настрашив! — каже она, — так ти скоро надлетів...

— Чого-ж мене страхашся? або я вовк, чи що? — каже чоловік. — Поможу тобі води начерпати...

Так ішли мовчки аж над беріг. Тут станули. Чоловік каже:

— Ну, веди коні! чого стала?

— Та тут нема приступу, — каже жінка, — поведу там дальше.

— Тут веди! тут! — закричав чоловік, та так скажено, що я собі гадав що він здурів.

В тім місци був беріг стрімкий і не можна було ніяк коней провести; кінь би сам тут не поліз. Чоловік той хопив жінку в півперек з заду:

— Тепер тобі остатна година вбила, ти, почваро! сьвіт ти мені завязала...

Я онімів з переляку. Жінка стала боронити ся, але де там? Хлописко, сильний як медвідь, держав її проти себе як в кліщах. Жінка стала просити ся:

— Ой Дмитрися! не губи мене, не губи! Буду тебе слухати, як пес свого пана, лиш не губи мене без сьвятої сповіді!.. Та що-ж я тобі завинила?... Дмитре! змилосоуди ся наді мною! Боже мій, Боже! ой ратуйте, хто в Бога вірить...

— Я тебе поратую! — засичав той чоловік — пропадай!

— Бог би тебе скарав! Дмитре, ой дмитре! — крики в я з другого берега. — Що робиш, чоловіче? не губи душі!

Але мої слова запис мені вітер прямо до мого власного рота. Сей безбожник підніс жінку над берегом у гору і бебешнував нею у воду. Она, падаючи, закричала "Дмитре!" і хотіла ратуватись, але пливуча крига ударила її в голову і вода вкрила. Чоловік той покидав за нею конювки у воду, крім того, сів на коня і погальопував до села. Я вже її не хотів за ним кричати, бо вітер не давав. Мене такій огорнув страх, волося зїжилось на голові, мороз пійшов по-за спину. А тут чисте поле укрите ледом. Я став утікати що-сили, аж пошпотався на якійсь корч і упав. Мені в голові шуміло. Я заодно чув крик тої нещасливої жінки "Дмитре!" — чув шум тої води, що під її тягаром розступила ся. Потому я стратив цілком пам'ять і не знаю, що діялось з мною. Казали мені відтак, що оден сусід наш пертав з містечка найшов мене на полі, взяв на фіру і привіз до дому. Я лежав без пам'яті так, не знаю, як довго. Тепер уже від двох неділь тямлю всьо добре та йно просив Бога, щоби чим скорше йому надарови ту пригоду розказати, бо вмирати аж лячно з такою тайною... А тепер най вже діє ся воля Божа!

Я, розуміє ся — каже жартарм — всьо собі списав та й біжу сюди, аж язик вивалив, а той лайдак уже небішик!

Шляхта слухала цілого оповідання з великою увагою.

— І хто би то був сего сповідав ся? — відзиваєсь оден шляхтич. — Такий працюватий, славний хлопець... і здавало ся, що добре жили з собою, а тепер! Гей! гей! якій нині сьвіт!

— Та то нераз так буває. — каже другий. — Я був на раді і слухав того оповідання. — Нераз чоловік був такий богобоязливий, що хоч межі образи зго... решті покаже ся, що він давно заслужив собі на... Але тут що иншого. Я того хлопця оглядав на всі сторони та помилив ся! Я все казав, що в нім добра шляхотеська кров... то була вовча кров... і того мені найбільше жалко.

І Шевко встав, попрощав ся та й пішов оповісти жінці і признати ся, як він непростимо помилив ся.